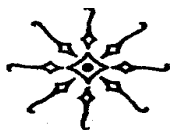

ÉLETEM NAPLÓJA

ÍRTA:

BLAHA LUJZA

BUDAPEST, 1920.

MAGYAR LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZV.-TÁRS.

KIADVÁNVA.

II, LÁNCZHÍD-UTCA 4.

Ebben a könyvben Blaha Lujza beszél nekünk egyet-mást az életéről Derús, nevető az ég, melyet ő beszél. Báránfelhők is úszkálnak rajta, de nem eső, hanem egy kis könyhullatás permetez le róluk, mert akit mi mindig rózsás és dalos kedvében láttunk, annak voltak gondjai és álmatlan éjszakái is. A művész élete olyan, mint egy gyönyörű selyemkendő. Mifelénk mindig csak a ragyogó színe van fordítva; a kendőnek azonban van visszája is, azt pedig rendesen csak a művész látja. Ha volt e könyv szerzőjének bánata, azt ő magában elsírta, előlünk virággal, dallal, vidám nevetéssel, andalító mosollyal, áldott jó kedvvel takarta el. Még e könyvben is több a kedves, vidám, édes és derült rész, mint a busító, pedig itt az életét beszéli a szerzője. Látni való ebből, hogy ilyen istenáldotta művésznő korának egyik legnagyobb jótevője. Két marokkal szórja kincseit a sokaság közé. Bánatosak vigasztalója, bűnnek elfelejtetője, fáradtak pihentetője, kimerültek fölvidítőja, finom ízlésűek gyönyörködtetője, naivak öröme, tudatok oktatója, tudósok bámulata, fiatalok bálványa, regek méla, lemondó szerelme, szent láng, melyen

meggyújtjuk lelkesedésünket, szent kút, melyből életkedvet merítünk, férfiaknak asszonyoknak büszkesége, pályatársainak példaképe, a színpadnak ékessége, a városnak szemefénye, a nemzetnek csalogánya: ez Blaha Lujza.

Most új szerepben lép fel. Elmondja nyomtatásban élményeiből azt, amit érdemesnek tart arra, hogy mások is megtudják.

Mi az, emlékeinkbe merülünk?

Olyan-e, mintha verőfényes csillogó színéről leereszkednénk lassan a tengernek, a múltnak mérhetetlen mélységeibe? Vagy olyan-e inkább, mintha a multak fenekéről indulnánk fölfelé: gyöngy gyei, opálos kagylóval s a tenger egyéb csodáival megrakodva, hogy egy új, utánunk jövő világnak felmutassuk kincseinket, melyek elmerültek, mondván: ime, ez voltam j én, ez volt egyik, ez volt másik a pályatársaim közül, kikkel a dicsőség vizeiben fürödtünk; ilyenek voltak a darabjaink, ilyenek íróink, ilyenek szerepeink, ilyenek igazgatóink és rendezőink (Isten akárhova tegye őket), ilyen a muzsikánk, ilyen az örömünk, ilyen a bánatunk, ilyen a — közönségünk.

Oh, Blaha Lujza ezt a szerepét is jól el fogja játszani. De sem ő, sem én, semmi toll a világon azt megírni nem tudja, hogy mi volt ő a színpadon. Aki látta, nem tudja elfelejteni, aki nem látta, nem tudja elképzelni. Tündér volt, egyetlen volt a maga

korában, mint asszony jó, szép és kedves, mint művész páratlan, ma már fogalom egy szóval Blaha Lujza.

Ő elmondja könyvében, milyenek látta ő a publikumot, ami az ő világa volt. Én elmondtam itt röviden, milyenek lássa a publikum ötét, aki maga egy egész kis világ volt publikumára nézve.

Budapesten, 1921, febr. 2.

Árkai László

Előszó.

Két aranyos örege volt a magyar közéletnek, Blaháné és Újházi Ede. Blaháné, aki megmagyarosította azt a fiatal óriást, akinek Budapest a neve és Újházi, aki a magyar Parnassus krónikájába új fejezetet irt: az igazi színjátszás, az igazi művészet fejezetét. Kettőjük közül most már csak Blaháné az, aki nem tiltakozik az ellen, hogy így kurtán-röviden öregnek mondom! A mester ha élne, lecsapná ezt a könyvet és félrecsapná a kalapját, mondván:

— Öreg az öregapád, te marha! ...

Ő nem akart megöregedni. Ő ma is olyan fiatal volna, amilyen negyven évvel ezelőtt volt, amikor először tűnt fel délceg alakja a régi Kerepesi-úton; ő ma is olyan volna, amilyen akkor volt, amikor a pesti asszonyok az ő képével aludtak el; az ő képével ébredtek. Oh, kölcsönös volt ez az imádat; mert Újházi volt az, akinek minden asszony, minden leány tetszett; aki azt vallotta, hogy csúnya asszony, csúnya leány nincs a földön, csak szép van, szebb van és legszebb van. Akkoriban ő volt a legszebb férfi Pesten. Azóta, — hej! — Pestből Budapest lett, a deli Edusból pedig:

a Mester, aki immár ötök álmát alussza — jeltelen sírjában a kerepest temetőben ...

A másik aranyos öreg; Blaháné is fölteszi majd a pápaszemet és úgy olvassa el ezeket a sorokat.

— Ejnye, ejnye! — mondogatja majd mosolyogva; — mit akar tőlem megint ez a skribler.

De nem törődik vele tovább; hanem maga köré ülteti az unokáit és mesébe fog. Talán éppen egy kis leánykáról beszél nekik; egy apró jószágról, aki hét éves se volt még egészen, amikor már színpadi sikereket aratott s aki azóta soha, soha ki nem fogyott a rózsából, a babérból! . . . Pedig azóta egy félszázadnál is több elmullott ...

Az íróasztalom fölött van egg kicsinyke kép. A Blaháné első arcképe. Azaz, mit is mondok. A Blahánéé? Dehogy. A kis Kölesi Lujzáké, aki kíváncsi szemmel néz e képen a nagyvilágba. A képet nézem, nézegetem; aztán egy csomó levélre esik a tekintetem. A Blaháné naplója ez, ahogy ő megírta, tollba mondotta: a kis Kölesi Lujza első diadalmas estéjétől, a Blaháné örök dicsőségéig. Gyönyörű részletei vannak ennek a naplónak. Dióhéjba szorított kortörténete a magyar színészetnek, amely a kezdet kezdetén állott, amikor e napló legelső oldalai írótak s amelynek mai nagyságát sokban köszönheti: Kölesi Lujzának, Blahánénak . . .

Amit én elmondhatnék róla: gyöngé dadogás az: beszéljen helyettem Jókai Mór, aki valamikor ezt írta róla:

Nevezék őt csillagnak, csalogánynak, tündérnek, csak egyet nem mondtak el róla, hogy milyen nagy drámai művésznő!

Úgy vagyunk Blahánéval, mint a holddal, mindenki látja, gyönyörködik benne, lantokban dicséri,

— *de senki sem ismeri: a valódi szférája el van előlünk takarva; pedig ott lehet, ott van az élet, növényzet, melegség — és talán boldogság is.*

Ezt a képet a földönlakók soha sem látják.

Nóm, ki ugyanegy színpadon működött Blahánéval, azt mondta róla, hogy ő a legkitűnőbb drámai művésznők egyike.

Nekem is megadatott, hogy őt egy magasan tragikus drámai szerepben láthassam.

A tragikai műsának minden ajándéka egyesítve volt nála: mély érzés s annak minden változatait kifejezni tudó hang; megkapó indulatkitörések, beszélő arckifejezés, eredetiség a felfogásban; plasztikai mozdulatok és előkelő egyszerűség.

Mindenki azt mondta róla ez alkalommal, amit Jókainé: ez egy elsőrangú drámai művésznő.

Bizony a tragikai műsza volt Blahánének az édesanyja.

Hanem hát az előkelő anya még aztán sem adoptálta legkedvesebb leányát, mikor véletlenül felismeré. Pedig az szerette őt.

Blaháné szerette a drámai művészetet, még akkor egy házban lakott a dráma és a népszínmű.

Átlátogathattak egymáshoz.

De még az opera is ott volt osztályos rokonnak.

Az volt a kegyenc.

A magasabb drámának a napja volt a péntek, a népszínműé a vasárnap. Lehetetlen összehasonlításokat tenni.

A pénteki színház üres padsoraival, ásító páholyaival, kopott díszleteivel; az a lágymeleg hangulat, mely mint a malária, magának a művésznek a lelkét is ellankasztja . . . és azután a vasárnapi

színház, zsúfol karzataival, lelkesedni, mulatni, örülni kész közönségével: nyüzsgő színpad, daltól visszhangos kulisszák, tapsvihar, hulló koszorúk!

És aztán .... ahogy a nagy római mondta: „inkább leszek első ember egy faluban, mint második Rómában.””

Mikor a népszínművet a nemzeti színház átadta a népszínháznak, Blaháné elhagyta a magas sarkú műzsa-anya házát, s vitte magával pillangós cipőit a dajkája házához, aki eddig fölnevelte.

Inkább rózsakirályné a paraszt szalmásgunyhóban, mint hamupipőke a méltóságos palotában.

S a siker, a diadal igazat adott a választásnak.

Mint népszínművek királynéja egész országot teremtett maga körül, saját színműirodalmat fejlesztett ki; jobbjává tette a magyar Tháliának az idegen népet.

És azután láttuk és bámultuk és szerettük őt az általa elővarázsolt világban, mint kackiás menyecskét, mint dallos rózsakirálynét, mint operetté-énekesnőt, fiaszerepek kedves személyesítőjét . . .

Nem! Nem akarok pamlagpört támasztani a művészetek istennői között. Dráma, opera, népszínmű, operetté, vaudeville, bohózat: kézcsokoló tisztelője vagyok valamennyinek s nem keresem közöttük a rangkülönbséget, Blahánénak pedig különösen hálás elismeréssel tartozom azért, hogy előkelő drámai tehetségével a népszínművet megnemesítette s az operette-nek tisztességet szerzett.

A mély érzés, a nemes szív aureolát sugárzott e művészi fajokra.

Aztán a mienk volt. Talán ez a szó »volt« nem is historikum még?

Talán az újhold sarlója ismét fel fog tűnni előttünk?

A közönség mindig maga előtt fogja őt látni s mindig vissza fogja őt kívánni, oda, diadalai paradicsomába: a népszínműbe.

Csak én, akinek megadatott egyszer láthatnom a hold túlsó oldalát is, ahol eleven élet van és virányok az emberlakók; csak én nem tudok kibékülni azzal a gondolattal, hogy Blahánét művészi ereje teljes birtokában, végképp letűnjön a láthatáron s csak úgy magamban mondogatom, hogy: ha már elvesztette Blahánét a népszínház, hogy nem nyitotta meg előtte a főbe járását a nemzeti színház? ...”

Jókai Mór.

Így írt Jókai Mór a nemzet csalogányáról,
Blahánéről,
az aranyos öregről.

F. J.

I. Gyermekkorom.

Budán, 1862. szeptember 8-án.

Ma letterem 12 éves. Apától nem kaptam *semmit*, mamától sem. Szilágyi bácsitól kaptam egy medáliát előadás után, mert jó voltam. Végre meg volt velem elégedve, vagy talán csak megszánt, mert a második felvonásban elájultam. Magam sem tudom, hogy esett, csak azt tudom, hogy nagyon éhesen mentem fel este a színházhoz és mikor a második felvonásban fánkot hoztak a színpadra, velem forgott egyet a világ, a fánk szaga elbódított és én elájultam. Nagyon kinevettek érte, mert az csak kasírozott fánk volt és csak csiriz szaga lehetett; mondotta Szilágyi bácsi. (A „Dunanan” című dalosjáték került színre ezen az estén. Kölesi Lujza énekes tündért játszott benne.)

Én is velük nevettem, de sirni jobb szerettem volna. Egyáltalán én mindig éhes vagyok. Emlékezem Esztergomban, ahol először volt szerepem (a „Jól őrzött kis leány”-ban gyermek szerep) két dologra vágytam nagyon. Cipóra és cipőre. Cipóra bizony nem tellett bőven, de a cipőnek meg kellett

lennie és mama azért a cipőre több gondot is fordított. Jó magassarkú csizmácskát kaptam a színpadra, hogy — mint ő monda, — „csak jó hosszút mutassak.” Még most is megkérdezi minden este, mielőtt a színházhoz fölmegegyek, hogy a stekli rendben van-e? Balassagyarmaton játszottam másodszer és ott a színpadon hirtelen eszembe jutott, hogy nem a magassarkú cipőt vettem fel, hanem abban maradtam, amit egész nap hordtam és úgy megjedtem, hogy nem fogok „elég hosszút mutatni”, hogy majdnem belesültem a szerepembe. Most már nem történik meg velem ilyesmi, pedig a „Dunanan”-ba és a „Pamela”-ba ugyancsak nagy szerepeket játszom és Szilágyi bácsi mindig mondogatja, „ez a kis lány 12 éves korában többet tud, mint más amikor hatvan esztendő” Vájjon hatvan esztendőskoromban tudok-e majd ennyit? . . . De hát most mennyit: tudok? . . . Annyit tudok, hogy ha belesülök, nem kapok vacsorát. Ezt apa (Apa: Kölesi Antal, Reindl Sándor özvegyének Blaháné édesanyjának második férje) mindennap tíznek is elmondja. Ettől félek legjobban és a borzasztó félelem mián nincs lámpalázam. Egyszer volt az is, Győrött, de akkor még csak nyolc éves voltam, nem ilyen nagy leány.

Itt is csak azért volt lámpalázam, mert nagyon szerettem a paprikás csirkét és mindig arra gondoltam, hogy nem kapok belőle, ha belesülök. Apa ebben nagyon szigorú. Ő írja ki a szerepeimet és ő tanít is. De magam is tudnák tanulni, csak ha olvasok, azt mondják, mást is kell ám dolgozni. Igaz, kell nagyon. Apának nincs már szerződése, most minden rajtam múlik. Hozok is haza, amit lehet.

Egy kis gázsit, néha még egy kis cukrot is, mama úgylát szereti. Egyszer Nyitrán előadás után egy öreg bácsitól egy tallért kaptam. Azt mondta: „Nesze, *vegyél pártát* magadnak!” Mama örömeiben pipát vett apának a nevenapjára. Mert mama nagyon jó asszony. Itt a Fő-utcában úgy is hívják: „a jó asszony.” A fűszeres talán más nevét nem is tudja. A minap leküldték mákért, meg olajért: „Kinek lesz? — mondotta, — a jó asszonynak? Akkor jobban kimérem.” Úgy is tett. Most aztán majd mindig engem küldenek.

Szerencse, hogy egész délelőtt próba volt. Reggeltől késő délutánig. Szilágyi bácsi sohase fáradt, hát nekünk se szabad fáradni. Fáradt nem vagyok soha, csak nagyon éhes s mindig egy sarokba vonulok tízórázni, legalább nem kell hallgatni ezt a sok pletykálkodást; mert már itt nagy a zűrzavar és senki sem tudja, hogy mi lesz. És a gázsit szeretné megmenteni mindenki és csak azt nem értem, hogy Szilágyi néni miért a leglármásabb, hiszen ő neki csak nem lehet gondja, amikor Szilágyi bácsi a művezető. Molnár György, igaz, nem is törődik velünk. Mindig vele van, azt mondja Szilágyi bácsi, hogy járni is ő tanítja. Ezt már igazán nem értem.

Szeptember 17.

Ma föllépett a hercegnő. Nagyon szép volt. A „Szigetvári vértanú” került színre és az első kulisszából mindent láttam. Azt is, hogy Molnár bácsi nagyon ideges, nagyon izgatott volt; rám is szólt egyszer „eredj innen a dolgozóra.” Egyszer Székesfehérváron így szólt rám az akkori direktorom. Szigeti Imre: „Eredj innen, te csámpás!” Nemis bocsátok meg

neki soha. Molnár bácsit se szerettem már úgy, ahogy eddig szerettem. A második fölvonás után nagy lótás-futás támadt. A hercegnő elájult és ott feküdt sápadtan az öltözőjében. Odamentem, de Szilágyi bácsi kihúzott mondván; „korán lesz még neked ájulást megtanulnod.” No bizony, mintha nem is tudnám.

Tudok én elájulni az éhségtől, ha arra kerül a sor. Pedig jaj, de gyakran megesik ez. Azért is vagyok ilyen vézna, ilyen öreg. úgy nézek ki, mint egy élemedett; pedig gyermek vagyok... Nem, nem vagyok gyerek, nem is voltam az soha. Már 9 éves koromban befogtak és nekem is segíteni kellett apának, mamának; akik bizony maguk is nagyon küzdönek.

De milyen szép volt az a hercegnő úgy ájultan. Leszek-e én valamikor olyan? Lesz-e én miattam valaha olyan lótás-futás, mint ma ő miatta volt? Lesz-e én miattam valaki olyan ideges, olyan bolond, amilyen most Molnár bácsi? ...

Holnap új szerep. A Genovéva. Úgy akarom eljátszani, hogy apa dupla porciót nézzen ki nekem a tálból vacsorára!

Szeptember 18.

Apa már háromszor is rámszólt, hogy fűjjam el a gyertyát és menjek aludni. Hát majd reggel folytatom az írást; próba nincsen amugyse, ki tudja, lesz-e egyáltalában még itt Budán. Apa arcáról is leolvasom a gondot, mi lesz velünk, mi lesz ezután? Hát.valahogyan csak lesz!

Szeptember 19.

Talán az teszi, hogy annyira hasonlít szegény papához, hogy nem tudom levenni a szememet Lé-

nárdról. (Lénárd József a társulat hősszerelmese; később gödöllői csendbiztos.) Mindig őt nézem és amikor nincsen mellettem, akkor is őt látom. Papa egészen ilyen volt, szép, sudár termetű, fekete hajú, kék szemű ember és az ő szemében is jóság ült, mint Lénárdéban. Oh, már régebben észrevettem ezt. Lénárddal régóta együtt pályázunk. Velünk volt Győrött és Nyitrán is és amikor szekéren utaztunk, majd meghasadt a kebelem, hogy nem a mi kocsinkra került és nézнем kellett, hogy mással utazik. Istenem, mit szenvedtem. Az ő kocsijukról áthangzott a miénkéhez a jókedv, meg a nevetés, mi pedig olyan csöndesek voltunk. Akkor is mindig papára gondoltam, aki a térdére vett, ha sírásra állt az ajkam, gitározott szépen és énekelt nagyon szomorú nótákat. Aztán azt is mondta, hogy: „te leszel az én primadonnám”, de bizony elhagyott, amikor még négyéves se voltam. De én nem felejtettem el és nem is fogom elfelejteni életemnek egyetlen órájában is, ha jó, ha rossz lesz az.

Lénárd nem tud énekelni, de neki is olyan meleg a hangja. Én legalább nem tudok betelni vele. Nyitrán jó volt. Mindig ott lehettem a színházban; ha volt dolgom, ha nem. Nézhettem és hallgathattam Lénárdot, de ő engem észre se vett. Majd meghalok, majd megtudja akkor, hogy én is voltam a világon.

Amikor elmentünk Nyitráról tovább, a mi szekerünkön utazott. Apa fújta a pipából a füstöt, mama folyton aludt, ő meg csak nézte a semmit és hallgatott. Megkérdeztem; rossz-e a kedve? „Egyforma az mindig; — válaszolt; — de te nem értheted meg azt.” Hej, pedig de meg bírtam érteni!

A kocsinkra hol fölrakták a nagy ládákat, a vánkosokkal telt szalmazsákokat, hol levették róla. Az volt az ülés és az volt az ágy is, ha betértünk valamelyik csárdába éjszakára megpihenni. Nappal alig állt meg a szekér, ha csak a lovakat nem itatták, etették. Olyankor leugrottam és az országút mentén virágot szedtem: pipacsot, meg búzavirágot. Egyszer elkérte Lénárd, de mindig neki kötöttem. Vájjon el-tett-e belőle egy szálát is? Mi a szekéren ebédeltünk, a közös tarisznyából, én bizony alig ettem; csak annak örültem, hogy ő olyan jóízűen eszik.

II. Első lépések a színpadon.

Fehérvár, 1863. május.

Rossz sorsunk van itt. Közönség nem jár a színházba, mindenki olyan hát, mintha az orra vére folyna. Nevelő-apám is rosszkedvű mindig, mama vigasztalja őt és ilyenkor rólam beszél mindig: csak én nagyra nőjlek egyszer. Itthon ma is gyerekszámba megyek még, pedig sohasem voltam gyerek és azért, hogy néhanap eljátszogatok szívesen bábuval is, nagyon öregnek érzem magamat, amikor fölmegek a színházhoz és látom magam körül a sok savanyú, reménytelen arcot. Csak éppen *Szigeti* bácsi jár-kél közöttünk, mintha őt nem is bántaná semmi. De jó is az ilyen természet. Ez bizony nyugodtan eszik-iszik, jóízűt alszik is: a szivarfüstöt gondtalanul fújja a levegőbe és azt gondolatja magában, hogy lesz, ahogy lesz, valahogy mégis csak lesz.

De azért mégis töri magát, hogy legyen is valamilyen. A minap ott játszadoztam éppen a szederfás udvaron, amikor beállít nagy garral *Szigeti* bácsi. „Hol az édes anyád?” kérdi és én azt felelem, hogy nincs itthon, de mondja el csak a dolgot, majd eligazítom én. Hát csak annyit mond, hogy: „Te po-

cokl” — azzal megint tovább siet. Később visszatért ugyan, de akkor sem velem állott szóba, hanem mamát félrevonta, oszt úgy beszélt vele, mintha alkuoznék. No, gondoltam, ez is valami huncutságon töri a fejét. Hát úgy is volt. Odajövének mind a ketten hozzám s megkérdezik, meg tudok-e tanulni másnap estélig egy verset? Azt mondom: Meg! Mama mindjárt elhozta a könyvet és én nekiláttam nyomban, úgy megtanultam, hogy talán soha többé ki nem megy a fejemből. Az volt a címe, hogy: „Falusi kis lány Pesten.” Azt mondtam el másnap szép fehér ruhába, aranyos pártával a fejemen. Ez még jobban tetszett, mint az előadásaink és vagy egy hétig minden este szavaltam. Mama nagyon meg volt elégedve velem; de Szigeti bácsi már egy hét múltán unta a falusi kis lányt és másba törte a fejét. Ezt is hamarosan kifundálta.

Elhozta *Klizsniket*. Klizsnik majom-ember volt és vendégszerepelni jött hozzánk. Belebújt egy majom bőrbe és ugrált, futkározott, köhögött, mimikázott. Olyan volt, mint az igazi majmok a vásári panorámák előtt. Én is játszottam Klizsnikkel. A darabnak ez volt a címe: „Egy óra.” Én egy kis fiút játszottam benne. Ezt a kis fiút elrabolja a majom, aki az ablakon át jön a házba, felkapja a gyereket, aztán elfut vele. Elviszi az erdőbe és mivel hogy ott is nyomában vannak egyre, hát elbújik vele egy ládába.

Ezt a ládát nem fogom elfelejteni soha. Amikor arra került a sor, hogy Klizsnikkel belebújjak, hát sirni kezdtem és olyan rettenetesen féltem, hogy majd kitört a nyavalya. Hiába mondogatta mama és a többiek: „ne félj, ez csak egy bácsi, aki belebújt

a *majomjelmezbe*— én egész testemben remegtem és úgy féltem, mint még soha.

Klizsnik nagyon tetszett és nálunk maradt jó ideig. Szigeti bácsi minden darabba szőtt bele olyan jelenetet, amelyet majomnak kellett eljátszani, és ez minden este becsalta a közönséget. Később, mikor Klizsnik elment a társulatból, a fiatal Érczi kezdte őt utánozni, ő neki is csináltattak majombőrt és ő is ungrándozott, szaladgált, meg mimikázott, de vele nem féltem a ládába bújni, mert ő még sem volt olyan igazi majom.

Különben pedig nagyon egyhangú volt itt az életünk. Próba, előadás, készülődés, ez volt a napi teendők. Nem jártunk senkihez, hozzánk se járt senki. A társulatnál mindenki magának élt, csak a fiatalabb színészek szoktak összejárni a diákokkal egy kicsit duhajkodni.

A diákoktól éjjeli zenét kaptam, de nem volt köszönet benne. Nevelőapám már aludt, amikor odajöttek az ablak alá dalolni és hogy fölébredt, hát reám haragudott meg. Mama csak nevette és gyertyát gyújtott az ablak mellett, hadd tudják a diákok, hogy meghallottuk a dalolást. Itt ácsorogtak vagy éjfélig; pedig hideg éjszaka volt és bizony nem lehetett valami kellemes foglalkozás odakünn kornyikálni. Egyre azt énekelték, hogy: „Ereszkedik le egy felhő”; ha elvégezték, újra kezdték. Apa a fal felé fordult, mormogott még egy kicsit, aztán elaludt. Erre én is odamerészkedtem az ablak mellé és a zsalugáter hasadécai között kinézegettem az utcára. Nem voltak kevesen és olyan buzgósággal fújták. Különösen egy fekete, hosszú legényke; de nem tudom, hogy ki volt, mert egyiküket sem ismertem se név-

szerint, se egyébképpen. Mama mondta, hogy ezek járnak minden este a galériára és úgy Játszik, hogy kedveltjükké fogadtak. Kigyulladt a két arcom az örömtől és amikor már eltávoztak, én még mindig hallom a nótázást és elábrándozok fölötte hajnalig.

Szabadka, október havában, 1864-ben.

Nem használt nekünk Klizsnik se; szétoszlotunk, mint az apostolok és új szerződés után kellett nézni. Így kerültünk Szabadkára, Sipos Károly társulatához. A gázsink itt se nagyobb, de itt már nagyobb szerepekhez jutok és vidámabb az életünk. Nagyobb város, szebb város, mint Fehérvár; a színház is megteklik gyakrabban, különösen a tiszt urak járnak el gyakorta az előadásokra. Szeretek itt lenni és a dalos szerepeimet is nagyon szeretem, amelyekből sűrűn juttat a direktor úr. Társaságba is gyakran járunk; engemet sokan invitálnak ebédre, ozsonára; különösen *Vojnits* Gábrisné, aki már több selyemruhával is megprezentelt és *Markuliné* tekintetes asszony, aki gyakorta kistaféroz, amikor új szerepre készülök. *Vojnits* Gábrisné szereti a diátrista népet és apróra el kell neki mindig mondanom, miként folyik életünk. *Markuliné* szép feketebársony fiuruhát csináltatott a *Fortunio* dalára, amelyben is *Friquet* játszám: fehér selyemharisnyát is kaptam, meg fehér parókát és háromszögletű kalapot. A rollékat *Bokor Józseffel* tanulom és a „*Dajka*” volt eddig itt a legnagyobb sikerem. A tiszt urak mind az én nótámat fütyürészik, dúdolgatják, hogy: „Harsog a trombita!” Minden hétre új szerep jut. Már a „*Varázshegedű*”-be, a „*Lámpafény*”-be is játszottam és most tanulok egy

kedves rollet a „Tíz leány, egy férj sem” dalos-játékban.

Az előadásokat a katonazenekar kíséri, a dzsidások bandája és az ő karmesterük: Blaha János úr jön mindig felügyelni, rendbe megye-e minden.

Engem mindig felkeres és minden este elismétli, hogy: „Freulein, muszáj danulni!” Többet nem tud magyarul, én pedig a német szót nem bírom. Így azután, akit elfog tolmácsnak, azzal üzeni, hogy tanuljak, képezsem ki magamat, mert kár volna tehetségemet elhanyagolni.

Látom, szívén viseli sorsomat. Egy hét óta elébe sietek esténként és én üdvözlöm őt:

— Guten Abend, Blaha bácsi!

Nevet, megcirógat, aztán megint csak azt mondja, hogy: „Freulein, muszáj damilni!” Sípossal megüzenem neki, hogy tanulnék” én szívesen, csak volna, aki tanítson. Bokor József nem foglalkozik velem sokat, neki az egész társulattal törődnie kell.

Blaha bácsi nem hagyta ám annyiban a dolgot. Érdekes ember, úgy tesz, mintha nagyobb gondja nem is volna ennél.

Középtermetű, csinos arcú, már nem fiatal ember; kissé kopasz is, de azért még van jócskán a fürtös szőke hajból. Nekem nagyon tetszett az uniformisa, a testhez álló zöld kabát, vörös kihajtottal és a vörös paszomántos zöld nadrág, az egész női személyzetet elbájolták. Ő is rajta volt, hogy a női személyzettel magát megszerettesse. Nagy tálcán küldéssel minden délelőtt a cukros süteményt, de olyankor, amikor én nem valék a színháznál, mert nem volt próbám és inkább garderobjaimat rendeztettem ott-hon; elmaradt a tálca is, meg a cukrossütemény is.

Ezért van nagy sugdolózás, azt mondják, Blaha csak az én kedvemért küldözgeti a süteményt.

Szabadka, december elsején, 1864-ben.

Blaha addig ismételte, hogy „Freulein, muszáj danulni”, amíg magam is nagy kedvet kaptam a tanulásra. Ő énekművésznőt kíván belőlem képezni és az az eszménye, hogy operákat tanuljak. Mondtam neki, hogy nincs kivel tanulnom; mire ő elküldte hozzánk Barbaro zongoramestert, akit ő fogadott föl, mert nekünk kicsiny gázsiból dehogy is jut ilyesmire. Ez a Barbaro neki régi ösmerőse és szintolyan keveset tud magyarul mint Blaha. Vele is alig tudom megértetni magamat; ő azonban ügyesebb, mint Blaha és jeladásokkal magyarázza, mit akar. Barbaro kicsiny, kövér emberke; amikor beszél, nagyokat pislant a szemével és minduntalan azt mondja: „So! . . . . So! . . . .” zongora és kottaleckéket veszek tőle, Blaha pedig eljön mindennap és énekleckéket ad* Olyan pontosan jön, hogy arról tudom meg, hány az óra és olyan nagy reverenciával viseltetik irányunkban, hogy szinte restelkedünk miatta. Nevelő-apámmal barátságot kötött, mamát jó tanácsal látja el; engem, ugylátszik, nagyon kedvel, mert minden gondja az én jövőm és úgy fáradozik értem, mintha az ő jövője is attól függene. Hozott is egynéhány operát és azokat tanítja. Esténként pedig, amikor nincsen dolgunk a színháznál, feljön hozzánk és elbeszélget velünk. Apa azt mondja róla, hogy nagyon komoly, nagyon becsületes ember; a tiszturak is nagyon szeretik általában. Rohan herceg ő kegyelmessége, az ezredparancsnok is kitüntette már többször. Én napról-napra jobban megszoktam és ha

egy nap nem jön, hát azt hiszem, hogy: „no Blaha elhagyott, nem lesz már belőlem semmi”. De másnap megint bekopogtat és a rozoga zongorának van ilyenkor mit szenvednie. Elsőbben én zongorázok, azután ő ül a zongora mellé és engem tanítgat. Játsszani is, énekelni is. Még sohase dicsért meg, ha meg is volt velem elégedve, megint csak azt mondogatta, hogy: „muszáj danulni. Sokat muszáj danulni!”

Én rendesen Blaha bácsinak szólítom; ő hol Freuleinnak szólít, hol Lujzikának és bárha nem tudok vele beszélni, olyan jól esik vele lennem, mert minden cselekedetével elárulja, hogy szívén hordja jövődő sorsomat.

Most már német dalokat is dalolok, amiket Blaha ír nekem. Nagyon kedves dalok és örülök, hogy legalább nem kell folyton operákat tanulni.

1865. január 1.

Tegnap este jött mama és azt mondta, hogy „Blaha bácsi megkért, elmégy-e hozzá?” Én csak hallgattam, nem mondtam se igent, se nemet; nem volt semmi kifogásom, nem volt semmi különös kedvem se. Mama talán azt hitte, hogy ellenkezni akarok, hát újra kezdte; de most már bőbeszédűbben monda: Látod, mi szerződés nélkül vagyunk itt Szabadkán egy hónap óta már. Ki tudja, meddig lehetünk el még így.

Látod milyen nagy nyomorúságban vagyunk; ó is meglátta a kínlódásunkat és apát már segítette is. Hát hogyan fogadjunk el tőle minden jószágot? Azt monda nekem, hogy téged nagyon megszeretett. Hogy el akar venni feleségül. Apától, tőlem annak rendje, módja szerint megkért; hát akarsz-e hozzámenni

leányom?” „Hát hozzá megyek, mama!” — mondám minden habozás nélkül és azt mondám volna, akárkiről is lett volna szó, hiszen ő titokban segélyezte mamát. Ha ezért, hogy jót tett velünk, azt kérte volna valaki, hogy levághassa a nyakamat, azt mondtam volna: „Hát levágják a nyakamat”.

Ő pediglen jó ember, derék, becsületes ember és úgy szeret, mintha az apám volna, én meg a leánya volnék. Azt üzenem hát neki mama által, hogy hozzá megyek. Eljött, gyengéden megcsókolt és csak annyit monda: „Tovább danulunk, Lujzika”. Én pedig csak ennyit válaszolék: „Igen, Blaha bácsi”.

Így lettem én menyasszony. Így ért véget az én gyermekkorom,

III. A csodálatos házasság.

Szabadkán, februárius 6. 1866. évben.

Blaha János karmester a Liechtenstein-herceg dzsidás-ezredben 37 éves; én pedig tizenhatodik évemben járok. Tegnap óta pedig férj; és feleség vagyunk. Ez a csodálatos házasság, amelyről most mindenfelé beszélnek; tegnap egy helyütt még azt is mondták fülem hallatára, hogy szegény Kölesi Lujza! Nem tudom, mért sajnálkoznak rajtam. Blaha a legjobb emberünk; eddig is annyi jót tett értünk.

Tegnap virradóra éjszakán bizony elkerült az álom. Ott motoszkált fejemben egyre az a gondolat, hogy holnap én már asszony leszek; hogy ifiasszonynak szólít már mindenki; pedig a pajtásaim még ott játszadoznak a szederfás udvaron bábuval, főzősdi játékkal. Én eddig se játszadozhattam sokat, ezentúl még amúgy se. Ha egy kicsit elszundítottam, mind-

járt arról álmodtam, hogy milyen leszek én főkéntőben? Milyen leszek én asszonynak? Milyen lesz a házaséletem? Olyan-e amilyennek én elképzelem?... Olyan, azt ma már tudom, nem is lehet. Blaha, amikor a templomból hazajöttünk, megcsókolt és azt mondotta, hogy „én nagyon szeretek téged gyermekem”. Ezt megtanulta magyarul és úgy mondotta el ezen szavakat, mint ahogy az apa beszél gyermekéhez. Az is volt legelső gondolatom, hogy most két apám is van nékem: el is mondtam mamának, mire ő sírva fakadt. Bizonyára édes apámra gondolt, akit nem pótolhat ő neki és nekem se senki, senki.

Reggel még alighogy fölébredt a város, hozták a sok ajándékot, meg virágot a házhoz, A tiszt urak küldtek sok szép ajándékot; de a mi ösmerőseink se maradtak el és ezen a napon valóban láthattam, hogy milyen kedveltje voltam ennek a közönségnek.

Az esküvő nem járt sok parádéval, az volt a legszebb benne, hogy a tiszt urak mind eljövének és hogy mama szép új selyemruhájában; boldogságtól sugárzó arcával mindenkinek feltűnt.

Amikor az „igent” kimondottam, hát egyszeribe mosolygásra váltak az arcok. Csak Blaha nem mosolygott azon, hogy vidáman, szinte pajkosan mondom ki e szót. Talán nem is oda gondoltam, talán éppen arra, hogy milyen furcsa is az efajta ceremónia. Aztán hazajöttünk; de nem kocsikon, hanem gyalog, hadd nézzék az emberek a kis Kölesí Lujza menyegzőjét. A szoba jól be volt fűtve és annyian valánk, hogy alig fértünk el benne. A küszöbön azt monda Blaha: „én nagyon szeretek tégek gyermekem!” – én meg azt feleltem erre, hogy: „Ja, Blaha bácsi!”

Lagzi is volt, de csak kevesen valánk az asztal körül és mindenki velem évődék. Blaha most is csak olyan keveset beszélt, mint máskor és én mindenre csak az mondtam; „Ja, Blaha bácsi!” — „Nein, Blaha bácsi!”

Amikor Budán voltunk, sokat gondoltam a házasságra. Akkor szerelmes valék és Rózától mindig azt tudakolám, hogy milyen lehet az, mikor férj és feleség egymást szeretve, a maguk kis hajlékába varázsolják maguknak az egész világot és annak minden boldogságát.

De sokat beszéltünk akkor a házasságról és be másnak gondoltuk akkor. Vagy talán ez nem az igazi házaseslet. Igaz, tegnap este a fülem hallatára mondták, hogy „mely különös házasság ez!”

április 17.

Egyformaságban telének a napok. Blaha János férjemuram magyarul tanul az én kedvemért, én meg a német nyelvet töröm, hogy beszélni tudjak vele. Közbul pedig minden délután megtartja a leckeórát, csakúgy mint akkor, amikor még nem volt főköető, a fejemen és nem voltam Blaháné ténsaszszony, hanem Köles Lujza csak. Mintha semmi se változott volna azóta. Éppen csak annyi, hogy nevelő apámnak nem olyan gondterhes az arca, mama is nyugodt; többnyire jókedvű volnék.... csak azért nem vagyok az, mert elszakadtam a színpadtól. Most nincsenek itt színészek, pedig ha már magam nem játszhatom, legalább őket láthatnám.

A férjem megérezhette, hogy ez bánt és most ő rendez elég gyakran hangversenyeket, amelyeken az ő dalait énekelem. Többnyire németül, ami külö-

«lösen a tiszturaknak tetszik, akiknek kedveltje vagyok ma is. A hangversenyekre eljár Vojnits Gábrisné is, aki még most is gyakorta megyi 02S0nára és ilyenkor sokat kell neki pletykáznom, de már a prezentelés elmarad, mert Blaha nem szereti, ha bárkitől is elfogadunk valamit. Ő akar rólunk gondoskodni egyedül!

Napközben másik tanítómesterem is megszekál.

Ez a mama, aki a háztartás dolgaiba vezet be és főzni tanít. Apa azt mondja, hogyha úgy megtanulok, ahogy az édesanyám tud, hát a férjem lesz a legboldogabb ember a világon. Ha csak ez hiányzik a boldogságából! ... Vasárnapra majd magam főzök neki ebédet, azzal talán majd megbékítem. Mert mostanában nagy haragban vagyunk. Már régen észrevettem, hogy valami bántja; de csak nem szólt és én nem tudtam eltalálni, hogy mi a baja? Hát a minap, amint valami jó hírrel jött haza éppen és én egyre csak azt felelgettem, hogy: „ja Blaha bácsi! ... Ja, Blaha bácsi!” – kipattant a nagy titok. Szörnyű nagy dühbe gurult a lelkem. szinte belesápadt és reszketett is a fölindulástól, amint azt mondotta, hogy ne bácsizzam őt, hogy a férjem uram ő és nem a bácsikám, hogy ne csináljak belőle figurát! ...

Hát ez a baj?—gondolám és hogy megnyugtassam, elkezdtem én is kiabálni: „Du Blaha! . . . Du, Blaha! . . . Ja, ja, ja! . . .”

Olyan mulatságos volt ez, hogy ő maga is nevetni kezdett; de azután később behívta a mamát és megmondta néki is, hogy hagyjunk föl a bácsi-fással. Azóta nem is hívom úgy többé, de ő még

nem békélt meg. Vasárnap majd megfőzöm az ő ételeit ...

Háborús hírek járnak. A férjem azt mondja, hogy nekünk is el kell majd vonulnunk; engem már be is osztottak a depóhoz. No ezt se hittem volna, amikor utoljára voltam a dobogón és a tiszt urak tapsa zúgott felém, hogy ezek néhány nap múlva elmennek verekedni, harcolni és visznek engem is magukkal. Meg is kérdeztem a férjemet, hogy minek a banda a háborúba; őt bizony itthon hagyhatnák a trombitáival, nagydobjaival; de Blaha azt mondja: „én is vágyom katonára; én is muszál masírozni!”

Akkor pedig nekem is muszáj!

— május havában, 1866. évben.

A Lichtenstein-dzsidások elvonultak és Blaha engem Szabadkáról Temesvárra küldött jó ösmerőseimhez. Ezek is németek voltak, még annyit se tudtak magyarul, mint az uram; velük hát sehogy se boldogultam az én németségemmel. Hiába volt itt a sok „Ja”, meg a sok „Nein” – nem értették soha, hogy mit akarok és kínosan érzem magam ez állapotban. El voltam hagyatva, se szüleim, se férjem nem volt velem és akik körülöttem valának, nem érték szavamat.

Nevelő atyám elszerződött, mama kis testvérkémmel és minden holminkkal a Lichtenstein-ezred depójával utazott a Blaha rendelkezésére. Komoly és nehéz idők valának ezek. A háború félelemmel tölte el az embereket, minden jókedv, minden vidámság kihalt a szívekből és az arcokról! Szomorúság volt élni! .... Mamáék Wartbergbe (Szemz) utaztak legelőbb. Ott egy tágas, de földes szobát

jelöltek ki számukra; mama be is rendezkedett mindjárt. Aztán értesítést küldtek hozzánk, Temesvárra,, hogy immár jöhetek, ott biztonságban leszünk jó ideig. Engem hát felpakkoltak egy szekérre és útnak indítottak. Bizony örültem, hogy elmehetek; de meglátszott a háznépen is, hogy örvend, hogy megszabadulnak tőlem, mert már mindnyájának megfájdult a feje a velem való diskurálástól, hiszen olyan rettenetes dolog volt ez, hogy eszünkbe se jutott kacagni fölötte, pedig ugyancsak komikus egy dolog, amikor egy csomó német atyafi közé csöppen egy magyar asszony.

május havában.

Megérkeztem Szemzre. Kicsiny község, apró, földes házikókkal, jóképű, szíves emberekkel. Tele volt minden ház, minden udvar katonákkal. A Lichtenstein-dzsidások és más ezredek feküdtek itt; de csak a depók, akiknek még nem kellett tovább vonulni. A csöndes helység megélénkült ezáltal.

Én nagyon megörültem, hogy megint együtt lehetek a mamával és kis testvérkéimmel. Blaha, szegény, az ezrednél van; mi pedig itt várjuk a jó szerencsét. Itt még sem olyan unalmas, mint Temesváron;»itt beszélhetek enyéimmal, nem kell kukának lenni, nem is érzem magamat olyan gyámoltalannak.

Különben is elég kellemesen telnek napjaink. A depónál maradt néhány fiatal zenészyerek és azoknak az a kötelességük, hogy minden második napon térzenét adjanak. Tudják, hogy mennyire szeretem a zenét, hát az én lakásom előtt játszanak minden második napnak délutánján. Ilyenkor eljön hozzám néhány katonatisztné és katonatiszt, akik szintén a depónál vannak. Kiülünk a ház elébe és

ott hallgatjuk a zenét. Mama pedig odabenn kávét főz és fölszenteli a kuglófot. Már esteledni kezd, amikor bemegyünk mindnyájan uzsonnázni. Én nem szeretem a kávét; de a katonatisztnak mind nagyon kedvelik, talán azért, mert megoldja a nyelvüket. Néhánya magyarul is tud és elmondja nekem, hogy a többi fmit beszél. „Frau Blaha — mondja S. főhadnagyné — magának ugyancsak unalmas lehet ez a fészek; tudom, visszavágyik abba a festett világba?” És nagyokat nevet; mintha valami nagyon mulatságosat mondott volna; pedig engem ilyenkor nagy szomorúság fog el; eszembe jut a színpad, vájjon fogok-e én még valaha játszani.

És mialatt a katonatisztnak mind megivák a mama kávéját és mind megevék a mazsolás kuglófot én mintha ott se lettem volna. Mintha nem is körülöttem pletykáltak volna, én nem hallék, nem láték semmit; csak a színpadot látám, meg az orkesztrum zenélését hallám. De az a kellemetlen S. főhadnagyné megint sipogni kezd: „Frau Blaha; nehéz, úgy-e, ifiasszonynak itthon lenni, amikor a férje ura a háborúba jár?”

És hirtelen eszembe jut: „Igaz, ni, nekem férjem uram is van!” — és szinte csodálkozom rajta, hogy csak most kezdünk beszélni róla. Pedig olyan jó ember; bizony mindennap küld levelet, nem úgy mint nevelő apám, a ki csak nagy ritkán ír; akkor is keveset.

Aztán hazamentek a katonatisztnak, hogy két nap múltán megint eljöjjenek, megint zenét hallgasanak, megint kávézzanak, megegyék a mazsolás kuglófot és pletykáljanak. Aztán megint hazamennek és megint eljönnek . . . Ilyen egyformaságban tel-

nek el a napok és én szomorúan sokszor elgondolkozom, hogy hát ilyenek kell lenni az életnek, ha az ember férjhez megy?

Ma igen nagy öröme ébredtem. Reggel beállít egy fiatal ember. színlapot hozott. Danczné társulata érkezett meg. Holnap előadás.

Ma reggel alig kukorikolta el a kakas a hajnalt, már felkeltem. Mama csak mondogatja: „de édes fiam, mi jutott hozzád, hogy ily korán kelsz, az istenért csak nem vagy beteg?” „Légy nyugodt jó anyuskám, nincsen nekem semmi bajom!” Pedig de-hogy is nem volt. A szívem úgy vert, azt hittem, kiugrik a helyéből. „Aludj, mama tovább, nekem nagy dolgom van, ott akarok lenni a pénztárnyitásnál, hogy jó elől kapjak helyet az előadásra.” Mama jót nevetett és tovább aludt.

Soha ilyen lassan nem múlt az idő. Végre 8 óra. Hamar összeszedtem magamat, elindultam Danczék lakására. Dancz néni ott ült a kassza láda tetején, megadta a jegyeket s kérdeztem, hol lesz a színpad? „Hát itt az udvar közepén állítjuk fel”, volt a felelet. Hazamentem, mamát siettettem, hogy minél előbb készítse el az ebédet, megettem volna én ebédemet, uzsonát, vacsorát, azt hittem, így talán hamarabb este lesz. Soha ilyen hosszú napom nem volt.

Végre 7 óra este. Elindultunk mamával a színházba. „Nagyon keservesen néz ki az egész alkotmány!” — gondoltam magamban, de hát bántam is én, csakhogy itt lehetek. Sokáig kellett várni, mert a közönség még nem gyűlt egybe; jaj, de haragudtam is rájuk azért, miért várakoztatják a színészeket, hiszen nem illik.

Egyszer csak zene helyett Danczék énekelni kezdtek.

No most kezdődik. Ott volt Dancz néni, Nina leánya és két fia. Ezekből állott az egész társulat.

A „Becsületszó” vígjátékot adták. Felvonások között pedig énekeltek. Én édes jó istenem, de szerettem volna felugrani oda a színpadra, megmutatni, hogy én is tudok ám valamit.

Játék után, ahogy hazajöttünk, nem kellett nekem vacsora, hiába kínált édes jó anyám, én egyre az előadásról ábrándoztam.

Egyszerre csak dalolni hallok az ablak alatt, Danczék voltak; éjjeli szerenádot adtak nekem és még egy pár előkelő úricsaládnak. Másnap aztán ezért a kedves figyelemért az egyik ezt, a másik amazt küldött nekik ajándékba.

*

Ma nagy szomorúság ért; Danczék az utolsó előadást tüzték ki. Holnap elutaznak. Bár én is velük mehetnék, de szívesen játszanám azon a hordókra épített kis színpadon ...

június havában. 1866. évben.
Már azt hittük, hogy itt megmaradhatunk szépen; de ma értesítés jött a depókommendánshoz, hogy no gyorsan pakkolni, nyakunkon az ellenség. Holnap éjjel tovább vonulunk; de a marsrutát csak holnap tudjuk meg, hogy hová? Az egész falut felforgatá e híradás. Nagy Ion a lótás-futás; mindenki azon iparkodék, hogy megtakarított kis holmijait biztonságba helyezhesse, nehogy elvigye az ellenség. Katonák vonultak végig a falun; a mieink vajának; mégis úgy megijedtünk tőlük, őket is ellen-

ségnek néztük. Pihenőt is tartottak és itt végezők el tábori készülődéseiket. A mi udvarunkból is mézsárszéket csináltak; itt vágták le állatjaikat.

Életemben először láttam vért s bárha csak gyámoltalan állat vére volt is, mégis olyan sajátszerűen érzem magamat a látására. Bementem az udvarról a földes lakószobába és leborultam az asztalra — sírni. Akkor aztán úgy érzem, hogy megkönnyebbülék: pedig az előbb sem volt semmi bajom, csak a vér látásától szorult el úgy a szívem. A lemészárolt állat ott bögött, ott hörgött az udvaron és a katonák hangos lármája is behangzott a szobámba. úgy féltem és nem tudtam, mitől való ez a félelem. Nem vagyok már gyermek és komoly veszélyekkel is szembe kellene tudni szállanom és íme elszorítja szívemet ez a zűrzavaros láрма, amely pedig rendes időben is megismétlődik naponkint a vágóházban. Végül is felszáradtak könnyeim és kimentem újra a ház elé. Gyalogosok és lovasok vonulának hosszú, megszámlálhatlan sorban faluvégtől-faluvégig. úgy dobogtak, hogy a föld is megrengett alatta és előttük, mögöttük átláthatatlan felhőt képzett a por. Az egyenruházatuk nem volt tiszta, fényes, mint a mikor a diátrumban jönnek a tiszt urak; az arcukon is barázdát szántott a gond. Az egyik ki van pirulva, a másik sápadt; de mindegyiknek szeme lázban ég és amint maga elé bámul, olyan ez a tekintet, mintha nem is élő, eleven emberé volna. A trombita is fáradtan recseg, elfogyott a trombitásból a szusz. Azután lovasok jönnek; ezek se délcegek, Őket is eilepé a por, ők is fáradtak lehetnek. Ki tudja, mióta ülik a nyeret, talán étlen-szomjan is? ...

A mi konyhánk csapszékké lőn e napon. Ott

főzték a menázsit a katonaszakácsok; ott is itta meg a zuppáját az, akinek volt reá érkezése. Mert szegényeknek tovább kellett masírozni, mindjárt megfutták a trombitát, alig hogy leszálltak a lovaikról.

A mi katonáink meg a bagázsival foglalatoskodnak. A pajtába, a kertbe, az udvaron; mindenütt katonák vannak és én úgy kétségbe vagyok esve. Mama, szegény, csak vigasztal, hogy: „ne félj, édes fiam, itt vagyok én melletted, nem lesz semmi bajod. Láttam én már édes fiam, nagyobb ilyen dolgokat negyvennyolcban.

Ma egyszerre csak megérkezett Blaha. Váratlanul jött „haza” és betegen; mert szegény beteg lett, hát „haza” küldték a depóhoz. Nagyon megörültünk, hogy viszontláthatjuk egymást és én is megnyugovék egy kissé, hogy hát mégis férfiember is van már a háznál, aki ha rosszkedvű és szótalan is, amit nem csodálok, hiszen olyan lázas állapotban érkezek haza, hogy szinte megrémülék a hagy forróság mián. Csak annyit mesél, hogy szörnyűséges nehéz szenvedéseik vannak katonáinknak és hogy igen sokan megbetegedettek úgy, mint ő. No meg arról is elbeszélget, hogy mint és hogyan ment vala sorunk, amíg ő nem volt velünk és ha már nem mozdulhatok ágya mellől, hát elmondok neki mindent. Még azt a kellemetlen S. főhadnagynét is lefestem előtte úgy, hogy hangosan felkacagott. „Milyen boldog, is vagyok” — kezdé el egyszer, „hogy rám mérte ezen betegséget az úr; így legalább itt lehetek melletted, kis Lujzikám.” „Ja, lieber Blaha!” — felelém én, de többet már nem tudok neki mondani — németül.

Blaha már fölépült annyira amennyire. Már fenn jár és ki is ül velem a ház elé, a kis padra, ahol annyiszor vártam őt. De jó is, hogy fölépült, mert ma újabb parancs jött, hogy a depót fel kell pakkolni és útnak kell indítani Pozsonyba. Csak úgy ne járjunk, mint a múltkoriba, amikor éppen így felalarmirozának bennünket, azután mégis csak itt maradtunk és holmijainkat megint szépecskén ki-pakkolhattuk.

Most is itt ülünk teljes készenlétbe este óta; már hajnalodik is és még se indulunk. En a nagy félelemtől majd nem tudok hová lenni: mert folyton hallom közelünkben az ágyúk bömbölését: Istenem, ne hagyj el bennünket!

Végre megvirradt és hat óra tájban fölhangzott a kommandó, hogy indulhatunk. A szekérekerek nyikorogva, siránkozva kezdik meg a nagy utat — megyünk Pozsony felé.

Társzekéren utazni békeeséses időben sem kellemetes dolog; hát még ilyenkor harci időben? Amikor előttünk is, mögöttünk is, mellettünk is csapatok masíroznak és a mi szekereinknek meg-meg kell állaniok, hogy előre bocsássák az ezredeket. Elácsorgunk aztán órahosszat a poros, napsütötte országúton; a vizünk elfogy és nem tudunk másikat Szerezni, az elemózsiával meg takarékoskodni kell, nehogy az is elhagyjon.

Elvágat mellettünk egy-egy adjutáns és feléje kiáltunk mindnyájan: „mi lesz velünk?” Talán meg se hallja, talán nem is akarja; azért is sarkantyúzza neg a lovát és száguld tovább.

Falvakba érünk, ahol elzárkóznak előlünk az emberek; kihalt utcason dőcög végig a szekerünk.

Félnek tőlünk, minthogy most minden katonanép-ségtől fél a nép és mindenkiben ellenséget szimatold Arról szó sem lehet, hogy ennivalót kaphassunk tőlük; örülnünk kell, hogy a kutakat be nem szegezik előttünk. Az ablakaik fatábláit is becsukják és csak a hasadékok mögül kandikálnak ki; némelyik községbe meg élénkbe is harangoznak, mint a vihar elé szokás.

Én egyre attól félttem, hogy egyszerre csak eldördül valahol valami puska és egyenesen a mi szekerünknek tart az ólomgolyóbis. Azért ember az ember, hogy féltse az életét, de meg nekem volt, félteni valóm különben is a szekéren: itt volt édesanyám, kis testvérkém és az uram, akit begyömösöltünk a köpenyegébe, a nagykendőinkbe, meg a kocsis pokrócaiba, csakhogy meg ne fázzék valahogy, hiszen olyan rossz bőrbe van szegény Blaha. A magam nyomorúsága mellett még őt is ápolnom kellett egész úton.

Ha egyet zökkent a szekér, ő rá néztem, nem okozott-e neki fájdalmat ezen dőcögés. Ha megszomjaztam, nem mertem a kulacs után nyúlni, hátha nem marad akkorra, amikor majd ő megszomjazik. Ő egy szót se szólt egész úton; én se voltam beszédes, édesanyám azonban hol velem, hol kis testvérkémmel évődék és azt mondogatá, hogy mért is féljen egy öreg asszony némettől, ráctól, töröktől, muszkától; nem kell az már senkinek.

Nem is lett semmi bántódásunk és a sok nyomorúság után csak eljutottunk Pozsonyba, ahol is bennünket elszállásoltak a városban; katonáink pediglen a lágerba vonultak, ahol is már több ezred vala kívülök.

Itt vagyunk hát Pozsonyban és várjuk, hogy eztán már mi lesz mivelünk? Azt hiszem, nem tudna e percenetben ezen kérdésemre megfelelni senki e nagy világon.

Ma kimentünk a lagerbe, ahol szegény katonáink táboroznak. Amit itt láttam, sohasem fogom elfelejteni. Azt a rém sok elcsigázott, lerongyolt sebesültet, aki ott sóhajtozik, hörög, imádkozik; a beteg katonák egész légióit, akik talán soha többé viszont nem látják szülőföldjük szép határát. Aki nem beteg, az is oda van egészen.

A kimerültségtől enni-inni sem birnak.

Az egyik barakkban, amint Blahával belépünk, egy sápadt, viaszarcú, sörtésajkú ifjú ötlük a szemembe. Mintha, láttam volna már valahol; de hol? de mikor? nem kellett nagyon elgondolkoznom miatta, mert szegény, amint megpillantott, nyomban meg is szólított: „Ifiasszony, mi járatba van itt nyomorékok, haldoklók között”? Mondom neki: „Minket is meglátogatott az úr, de a mi sorsunk még istenes; hát eljöttünk hozzátok, szenvedőkhöz, hátha segíthetnének valamelyest”. A szemében, úgy véltem akkor, fölcillant valamely különös fény. Megkérdem, talán éppen ő az, akin segíthetnék. „Én Szabó György vagyok, – monda Ő, – és Győrött pályáztunk együtt; amikor ifiasszony még kicsinyke kis leányka vala.” — „Szabó György?” — mondám én, de a névre nem tudtam visszaemlékezni. Ő pedig arra kért, hogy üzenjek majd Szabó Györgynének, az ő hitestársának, ha őt maholnap kiviszik a Szent Mihály-lován. Nekem könybe lábadt a szemem és sietve távozék a barakkból. De alig értem a láger

túlsó végébe, már hírül hozák, hogy elküldhetem az üzenetet — özvegy Szabó Györgynének.

Futottam el, haza erről a rémes helyzetről. Belebetegedék abba, amit itt láttam és még sok napokon keresztül magam előtt láttam, a sápadt, viaszkarcú katonákat; akiknek arcára volt írva a kínszenvedés; láttam a betegetek és hallám sóhaj-tásaikat, nyöszörgéseiket és láttam ébren, de álmaimba is a láger minden nyomorúságait. Még a szegény lovak is lesoványodtak a nyomorúságtól és lehor-gaszított fővel ácsorogtak ott; előttük a széna, az alum, de bizony hozzá se értek.

Gyöngye az én szívem, nem való vagyok én katonánénak.

június havában, 1866. évben.

Ma kitettek bennünket Bécs mellé Gross-Enzer-dorfba. Itt vagyunk hát; de akárhol is volnánk, nekem egyformán keservesen telnének napjaim. Az én eszem ott jár mindig, ahol Dancék járnak. Ők játszanak, ők ott vannak, ahol magyarul beszélnek! Én pediglen itt vagyok, ahol még álmodozni sem lehet a színpadról, ahol csak német szó hangzik s nekem kínlódnom kell vele. Olyan nehezemre esik, a nyelvem majd kificamodik tőle.

Blaha, szegény, a maga ápolásával van elfog-lalva és nem ér rá most az én kedvemért magyarul tanulni; bizony megesik, hogy az ujjunkkal meg-mutatjuk egymásnak, hogy mit akarunk, úgy disku-rálgatunk, mint a siketnémák. Az uram nem tudja összeszedni magát. Ma is olyan fehér az arca, mint amikor hazajött, ma is olyan lázban ég az arca, olyan bágyadt a nézése. Emellett én is beteg vagyok. Az én bajomra nehezebb is medicinát keresni; nem

árulják azt boltba, nem ír arról receptet a doktor az én bajom a nagy vágyakozásom a színpad után. Oh, mint szeretnék még egyszer visszakerülni a dobogóra, ha mindjárt olyan volna is, mint amilyenen Dancz néniék játszottak Szemczen a hordókra épített, fedetlen szegényes színpad. De mit mondok? Szegényes színpad? Én bizony ragyogónak találtam és ma még annál rosszabb dobogótól se riadnék vissza, csak még egyszer eldalolhatnám, hogy: „Ereszkedik le egy felhő”; vagy még egyszer fölvehetnem a Friquet kis bársony zekéjét, nadrágocskáját. Ha ébren vagyok, ha lefekszem, csak színpad jár eszembe. Ha nem volna itt ez a beteg ember és ha nem volnának itt anyácskám és kis testvérkém, elszállanék én innen, mint a madár és meg sem állanék, amíg meg nem találnám Danczékat! . . .

Ha már a jövőbe nem láthat az ember, tekintsen vissza a múltjába; keresse föl szép emlékeit. Istenem, be elszakadtam ezen emlékeimtől és elszakadtam kedves, régi pajtásaimtól: a kis Rózától, aki talán főkötő alá jutott már azonképen, mint jó magam; vagy most is meg-meg hasadni készül kicsiny, bolondos szíve—mindennap másért. Vájjon hol és merre jár ő most és hol és merre jár most. Lénárd? ... Az ám, Lénárd is eszembe jut gyakorta. Milyen bolondos is a kis leány és milyen hamar megokoskodik szegény! . . .

*

szeptember havában.

Az orvos Blahának más levegőt ajánlott, ő tehát szabadságot kért ezredétől és egy jó ösmerősének tanácsára Üllőre jöttünk.

Falun is vagyunk tehát, meg az élet is olcsó. Ő, szegény, kezdi magát összeszedni, én pedig boldog vagyok nagyon, mert magyarok között vagyunk.

Napjaink szépen telnek. Én énekelgetek, Blaha pedig zenedarabokat ír zenekara számára. Engem is tanítgat ismét és szinte úgy látszik, hogy végképpen elmulának szomorú napjaink. Csak az az egy, az a nagy szomorúságom ne volna, hogy a színpadra vágyom vissza napjaimnak mindegyikén órának minden percetjében.

Itt nincsenek diátristák, de ma egy újságlap jutott kezembe, amelyben azt olvasám, hogy Debrecenben Szabó Józsi, társulatot szervez és körútra fog indulni hogy az országban összekeresse a legjobb erőket.

Ezen újsághír egészen megzavart. Most már erősebbé lett mindennél bennem a vágy: vissza akarok, vissza fogok menni a színpadra. Ott az én helyem, mert ha nem ott volna, nem húzna oda annyira a szívem. Mondom édes anyámnak: „Debrecenben társulatot szerveznek”. — „Én is olvasám!” — mondja ő. „A legjobb erőket keresik. Ha idevetődnék, ha énekelhetnék neki, biztosan szerződtetne”. — „Kicsoda? — kérdi ismét ő. — „Hát az a Szabó József nevű diátrista, aki a debreceni társulatot szervezi”. — „Hogyan vetődhetnék az ide, édes fiam; mit is keresne az Üllön?” — okoskodék tovább édes anyám. Én pedig elhallgattam, de csak egy percre, hogy azután újra kezdjem: „Szóljon édes anyám Blahának, hátha megengedi? ...” — „Szólj csak te magad, édes fiam, nem jó vele kezdeni!”

Hát ennyiben is maradtunk és többé szó sem esett köztünk se Szabó Józsefről, se Debrecenről, sem pedig szervezendő társulatról. Nem szólt róla egyikünk se, de én egyébre gondolni nem bírtam. Szomorúan jártam-keltem, némelykor sírva is fakadtam, mert nagyon fáj a szívem; míg végre elhatározám [magamban, megkérem Blahát, hogy írjon Szabónak, hogy jöjjön el.

Blaha hallani se akart a dolog felől és bizony civakodánk is miatta. Mert hiába mondta ki ő a „nem”-et én csak előlről kezdem a kérést; igaz ugyan, hogy ő is állhatatos maradt. Amikor aztán már nagyon megszorulnék, segítségemre jött édes anyám, házigazdám és asszonyom is kezemre játszottak és ők is addig kérték Blahát, hogy írjon, amíg rávették és ő írt.

Hogy aztán elment a levél, kínszenvedés lőn számomra minden óra. Mindig, egyre vártam, hogy most érkezik meg a válaszlevél vagy maga Szabó; de bizony olyan hosszúnak tetszettek a napok és semmiféle válasz nem jött.

Hát egy napon, korán reggeli időben beállít hozzánk egy idegen ember. Szőke haja és szőke felpödrött bajsza volt s meglátszott rajta, hogy messzi útról jön. „Én Szabó József vagyok, egy magyar diátrista társaságnak a direktora. Itt Blaha János karmester urat keresném”. Alig monda ki ezen szavakat, amikor már székkal kínálám, pálinkát tettem elébe, frissen sült tésztát, hoztam be, csakhogy jól érezze magát minálunk. Azután bejöve Blaha János férjem uram is és Szabó Józseffel ő is hamarosan összebarátkozék. Aztán rámkerült a sor és bár nagyon elfogódott valék, legszebb nótáimat elénekel-

tern; sot operazent és német dalokat is daloltam neki. Szabó József figyelmesen hallgatta dalolásomat és azonnal szerződtetett — száz forint gázsira. Majd lerogytam örömömbé. Játszani fogok és még hozzá ilyen nagy gázsit kapok — 100 forintot.

IV. Vissza a színpadra.

A boldogságtól nem tudok hová lenni. Hát visszamehetek ismét a színpadra; játszani, énekelni fogok, hallani fogom a tapsot, ott leszek ismét az én édes otthonomban, színésztársaim között!

Amint megkapjuk az előleget, rögtön megyünk. Én már mennék, repülnék előleg nélkül is; Blaha meg, szegény, ha tehetné, megváltaná akármi pénzen is, hogy ne kelljen mennünk. Az ő eszménye az volt, hogy operaénekesnővé képezzen ki engem és~most — Íme — Megint visszaszármazni a vidékre mint ő monda: „egy kicsi trupphoz!” De most már nem engedek; a szerződés meg van és megyünk Debrecenbe, csak az előleg itt legyen.

Miután oda álltam a tüköröm elé és ott ágáltam egy jó félóráig: hol jobb, hol a bal kezemet emeltem ég felé és énekeltem, beszéltem, integettem, hunyorgattam; szóval előadást tartottam magamnak; de a mosolygás oly nehezen megy, bizony jobban tenném, ha a drámára képezném magamat és olyan nagyon szeretem a szomorú dolgokat.

Ha Debrecenbe leszek, meg is mondom Szabónak, hogy csupa drámai szerepet osszon nekem, én olyan jól tudok sírni!

Debrecenben, január havában 1867.
évben.

Végre megjött a száz forint előleg, tehát útra kelhetünk.

Mindjárt hozzáfogtunk a csomagoláshoz és nyomban indultunk is. Félnapig tartott az utazás, nekem olybá tetszett, hogy féléve tart már. Végre, este felé, ideértünk és most itt is vagyunk már, a magunk kicsiny fészkeben.

Mama és a kis testvérkém csak ezután jönnek el majd Üllőről. Nekik még van ott egynémelyes elintézni valójuk; Blaha, meg én eljöttünk hamarosan, engem a vágyakozás kergetett ennyire, őt a kötelességérzés. Szabó József előre gondoskodók rólunk, így esett, hogy volt már szállásunk a Bika-vendégfogadóban. Én ugyan jobb szerettem volna, ha estére már a magunk tűzhelyén főzhetem meg a Blaha kedvenc ételét. Hogy itt vagyunk, ő is jobb kedvű és most már ő is bizalommal tekint a jövőre.

Reggel az volt hát a legelső dolgunk, hogy nyakunkba vettük a várost — lakást keresendő. Találtunk is egyet, közel a színházhoz. Nem nagy, de hát egyelőre ez is jó. A szállásadó teljesen meggyezek már velünk, amikor megtudta, hogy diátristák vagyunk és azt monda, hogy akkor nem kiadó a szállás. Ő nem szereti a színésznépet. Fél is tőle, bajjal is jár. Az ő portáján komédiások, ne csináljanak zűrzavart. Én csak nevettem a civis aggódásmaskodását; de Blaha összeráncolta homlokát, keresztbe fonta a karjait és erélyesen szólt közbe: „én nem vagyok diátrista, én egy katona vagyok.” Mire is a civis meghúzta magát és mi hamarosan beköltözködtünk. Akkor aztán irtam Szabó Józsefnek, hogy itt vagyok és várom, mikor lesz rám szükség.

Megjött hamar a parancsolat: «Legyen az ifi-asszony holnap reggel 10 órakor a színháznál, a zongorasobába.» Felöltözöködtem szerény kis ruháskámba; bizony még nem vagyok ellátva minden szükséges holmival. Falun nem igen kellett, de hát majd veszek magamnak holnap vagy holnapután.

Sietve felöltöttem kis kabátomat, belenéztem a tükörbe, nagyon vékonykának találtam magamat és nem valami díszesnek. „Eh, bánom is én!” gondoltam magamban, „csakhogyl itt vagyok.”

Elindultam, felérek az előcsarnokba, ahol egy csomó kolléga fogadott és én zavaromba nem tudtam, hogy mitévő legyek? Megmondjam-e, ki vagyok vagy talán már tudják is a nevemet. Félénken, halkán kérdeztem hát csak annyit, hogy: „Kérem hol van itt a zongorasoba?” — „Az új énekesnő ön?” — kérdezte az egyik. — »Igen, kérem, az vagyok» — elélttem neki. — „Na hát én Foltényi Vilmos vagyok.” — „Én pedig Dózsa.” — És én Zöldi vagyok, ez meg itt mellettem Mándoky.

Így hamarosan túlestem az ösmerkedésen és megtaláltam hamarosan a zongorasobát is, mert mindnyája ajánlkozott, hogy levezet oda.

A színpadon is próba volt. Bemutattak egymásnak és egyszer csak látom, hogy Szabó József siet felém: „Isten hozta, kis menyecske!” Azzal magyarul meg is ölelt. Azután mindjárt átadtak egy szerepet és Szabó küldött a zongorasobába, ahol a karmester már reám várákozék. Bementem és a karmester csak fejbólintással üdvözölt, aztán mindjárt tanulni akart velem. Mondom: „Sose fáradozzék velem, van nekem otthon egy jó tanítómesterem ...” Sértődötten felelé: „És ki ezen tanítómester?” —

„Az uram, Blaha János dzsidás-karmester!” ... . Ebbe már megnyugodék, sőt meg is örült, hogy az én leckeóráimat megtakaríthatja. Ez az ember mindjárt megszeretett; megszeretett később több is.

február havában 1867. évben.

A színpadon egyre suttogást hallok magam körül. „Jaj, de sovány a lelkem!” „Jaj, de vékony!” „Milyen kicsi, vájjon mit fog ez tudni?” Sírva futok haza, hogy ha már ezeknek sem tetszem, hát hogyan fogok majd a közönségnek tetszeni?

Oththon Blaha megrémült kisírt, vörös szemeimtől „Mi bajod?”— kérdi. Elmondom, hogy miket hallottam; ő jót nevet és elkezd vigasztalni. Hogy „még alig vagy tizenhat éves, nem lehetsz olyan, mint egy kályha! ... Meg, hogy fog-e valamit tudni? Azt majd megmutatod nekik, ha fellépsz, csak te ne búsulj.”

Mama meg azzal jött elém, hogy „édes fiam főzök én olyan jó ételeket, hogy egy két hónap múlva olyan kövér leszel, mint, egy prépost.” Erre már én is nevettem, de hát azért bizony azoknak volt igazuk, mert olyan vékony voltam, hogy be lehetett volna egy tübe fűzni, mint egy cérnaszálat. Közbe pedig egyre tanultam. Blahával átvettük régi szerepemet és ő szépített egy kicsit rajtuk. Itt volt a „Pajkos diák”-ból az olasz fiú, azt felcicomázta, hogy jól hangomban feküdjön. Aztán sorra betanultuk az „Elizonzói leány-t” a „Lámpafényt”, a „Férj az ajtó előtt” és a „Könnyű lovasság” címzetű darabokat, meg egy népszínművet is: „Tündérlak Magyarhonban”. Csak drámai szerep nem volt egy sem,

de hát Szabó József még nem tudja, hogy én drámai színésznő szeretnék lenni.

*

Lefekvéskor azon törtem az eszem, hogy hogyan lehetne azt megcsinálni, hogy majd ha ismét próbára megyek, egy kissé többet mutassak. Eszembe jutott, hogy a mai próbán láttam egy göndör fürtű kardalnoknőt, milyen szép nagy feje volt. Uccu kiugrottam az ágyból, újságpapírost kerestem elő és becsavartam a hajamat. Megálljatok, rajtam ki nem fogtok, lesz nekem is olyan göndör nagy fejem!

Reggel nagy fejfájásra ébredtem. Hogyne fájtna, az a rémséges sok papíros iszonyatosan nyomta. Rögtön kibontogattam a papírtekerceket, hát úgy néztem ki, mint Toldi Miklós, vagy mint Sámson, az erőművész, aki a panorámába szokta magát mutogatni. Blaha és a mama összeszidtak, hogy ilyen örült fejjel csak nem megyek ki az emberek elé, én pedig csodálkoztam, hogy miért nem tetszik ez a gyönyörű nagy fej?

Amint így izgatódunk, belép a színházzsolga. Műsort hozott, jövő vasárnap első felléptem a „Tündérlakban”. „Kérem, tessék mindjárt próbára jönni”, — mondja ő és én hamarosan fel is készülődtem és futottam próbára. Mama és Blaha nem akartak elengedni, amíg ki nem bogozom megint a hajamat, de hát nem volt ennyi időm és elfutottam így, még útközben örültem is, hogy a színháznál meglátják az én gyönyörű nagy fejemet, de bizony sírás lett a vége ennek is, mert, még az a nagyfejű kóristané is kinevetett; a színészek meg a hasukat tartották, amint megláttak, Én bizony, se szó, se beszéd, sírva

fakadtam, erre indult meg csak igazán a csufondároskodás.

Hogy így meg úgy, az új énekesnő sírni tud, vájjon az ének hangjával is bírja-e majd ennyire és énnekem eszembe jutottak a szenei és a pozsonyi napok, mikor úgy visszakívánkoztam a színpadra és színézpajtásaim közé. Hát ezért epedtem én olyan nagyon? Ezért valának álmatlan éjjeleim, lázas nap-paljaim?

*

Végre eljött a nagy nap. Ma léptem föl először Debrecenben. Szerepemet úgy tudtam, mint a Miatyánkot. Az ének nagyon könnyen megy, sőt a próbákon meg is tapsolt a személyzet. Édes jó anyám és én megvarrtuk a ruhákat. Bokorugrós, félgysz, jó ráncos felső szoknya, egyszerű kis ingváll, jó bő ujjakkal, bő fekete kötényke, nyakbavaló babos kendő, kordován fekete csizma, ebből állott az öltözetem. Este, amikor ezt mind felszedtem magamra, olyan jól, olyan töltötten néztem ki, hogy örömben megcsókoltam a tükröt. Az aggályom tehát elmúlt, hogy a soványságom miatt nem fogok tetszeni. De most felülkerekedett a másik félelem, hát a hangom, vagy a játékom kell-e a közönségnek?

Megkezdődik az előadás, az első felvonásban semmi dolgom, a másodikban is csak a köze'petáján jövök. Az én szívem meg már úgy vert, azt hittem, hogy kiszakad. A felvonás elején már felállottam a hegy retejébe, ahonnan le kell jönnöm. Gerecs, aki Gyuszit játszta, oda is szólt: Korán lesz még, ne menjen fel. Nekem ugyan beszélhetett, én csak ott álltam remegve, izgatottan.

Mamáék bent voltak a nézőtéren. Blaha szegény,

valahol hátul a setétségben, a zsebében verte a tak-
tust!

Végre megkaptuk az élőzenét, rákezdtük a „Cserebogár, sárga cserebogár”! Amint elhangzott, felzúdult a taps, de olyan, hogy majd szétvetette a házat. Nem is szűnt meg addig, míg a kapu előtt el-
item énekeltük mégegyszer.

Csak aztán jutottunk nagynehezen szóhoz.

Ez a nagy lelkesedés oly nagy bátorságot öntött belém, olyan jókedvűen játszottam el Marcsát, hogy alig ismertem magamra. A jó isten tudja, Hogy mi szállt meg! ...

Felvonás végén bejött az intendáns Kiss Sándor, akit ma láttam először. Nagyon megdicsért és én véghetetlen boldog voltam, de hogy is ne, amikor még az intendáns is kijött páholyából és ez nagy tisztesség! Fülhegygyel aztán halottam, hogy egyszerre azt kezdték beszélni, ebből aztán lesz valami, milyen édes és erős hangja van és hogy játszik? Már a soványságomról, a kicsi fejemről senki se beszélt. Játék után hazamentem családommal, elköltöttem szerény kis vacsorámat. Boldog voltam, hogy az első első előadásom ilyen szépen sikerült, most már meg fogják hosszabbítani szerződésemet, nem kell vilpoggá mennem.

*

Ma játszottuk a „Pajkos diákok”-at. Én az olasz fiút játszám és a Blaha nótájával jöttem a színre. Volt taps megint bőven és Blaha is nagyon boldog vala, hogy dala ennyire tetszett. Felvonás után feljőve hozzám az igazgató. „No kis menyecske,—hát meg vagyunk-e elégedve?” Én azt felelém, hogy nem,

mert én drámázni szeretnék és ha van szíve az úrnának, hát a „Szigetvári vértanúkéban léptet föl legközelebb. „Hogy drámázni tud, azt gondolja az ifi-asszony? — nevetett Szabó, — hiszen ha zokogásra kerülne a sor, megnevetetné vele mind az egész közönséget.” „Igaz, felelém, a minap is olyan igaz szívvel sirtam itt és maguk összebújtak mind és nevettek mind az én nagy bánatomon, könyhullajtásomon.” Még ezentúl is többször kértem Szabót, hogy léptessen föl drámában, de ő hallani sem akar róla. Színész pajtásaimmal már nincsen semmi bajom soha. FoltényX bácsi vett védőszárnyai alá és % nem engedi, hogy megbántsák az ő kis cipjkéjét; így hiv engem itt most mindenki. Fialtal színész pajtásaim is nagyon összbarátkoztak már velem. Vízvári Gyula, Újházi, Komáromy Lajos és Zöldy úgy becéznek, hogy szinte nehezemre esik próba után hazamenni. A közönségbe is van már sok jóakaróm, de , ezeket Blaha nem kedveli és meghagyta szigorú intelemmel, hogy ha csak tehetem, elkerüljem őket. Ne igen komázzak velük, mondogatja, mert annyit már megtanult magyarul és megért minden szót, amit rólam vagy velem beszélnek. A színészi összejövetelek sincsenek ínyére nagyon, de bizony én eljárók pajtásaim közé, mert őtt az én igazi családom, ; ott az én igazi helyem.

május havában 1867. évben.

Édes kicsi könyvem, már hetek óta nem mondhattam el neked, hogy mi minden történt velem! Most már nagyon el vagyok foglalva: reggel próba, délután próba, itthon szereptanulás, ” este játszani, előadás után megint tanulni, bizony nincs időm veled is csevegni.

A minap játszottuk először a »Könnyű lovaság» operettet s azóta az a nevem, hogy „Czip-czip kisasszony”, így hívnak a színháznál, de ez a nevem a városban is, mert akárhol járok-kelek, hallom, amint mondogatják: „nini, itt jön a czip-czip”! és így tovább. Blaha azt mondja, hogy nagyon jól van így, mert ez már nagy népszerűséget jelez, ha valakinek becéző neve van. Hát jó, legyenek „czip-czip”, ha muszáj, csak szeressenek, kedveljenek.

Most négy napja egy szerepbeugrásom is volt. „Nebukodonozor” volt kítűzve, a jegyek mind elkelte egytől-egyig. Az előadás előtti napon délután beüzen az egyik női szereplő, hogy képtelen fellépni, oly beteg. No, volt lőtás-futás; most mihez fogjanak? A darabnak nem lehet elmaradni. Ebben a nagy zúr-zavarban a jó Isten tudja, kinek jutott eszébe czipike, hogy vele kell eljátszatni .Fenella szerepét.

Rögtön futottak hozzám, hogy tegyem meg, de én semmiképp se akartam az idő rövidsége miatt vállalkozni, ámde csak beszéltek, csak kértek, hogy a nehéz dolgokat ki fogják hagyni, hogy nem lesz baj semmi és beszéltek, kértek addig, míg meg nem ígértem, hogy eljátszom. Hozzáfogtam: este a tanuláshoz, reggel próbám is volt: persze, hogy nehezen ment, de csak biztattak, hogy nagyszerűen megy a dolog és hogy mennyire megtanultam, pedig én tudtam legjobban, hogy semmit sem tudok; a biztatás meg a szép szó csak azért volt, hogy bátorságot öntsenek belém és valahogy eszembe ne jusson lemondani; értek én már ennyit.

Egész nap rémséges izgatott voltam; eljött az est, valami cók-mókot aggattak rám a ruhatárból,

mert bizony arfã nem volt idom, hogy új ruhát is készítsék.

Amikor jelenésemre került a sor, azt hittem, meghalok, éreztem, hogy a hajamszála is az ég felé mered; a testem csupa libabőr volt a hidegrázástól. Egyszer csak érzem, hogy betaszít valaki a színpadra, az ügyelő volt, aki már többször oda-szólt, hogy menjek be, elmondták a végszót, de én annyira motyogtam magamban a szerepemet, hogy az ő figyelmeztetését sem hallottam, hát szépen be-taszított. Benn voltam, de most én édes istenem, mi lesz most? Olyan lázban voltam, azt hittem, össze-esem, a karmester megadta a jelt. Gerecs János, szegény, aki mindig oly jó volt hozzám, hogy soha-sem fogom neki elfelejteni, ott guggolt a zenekar-ban a színpadhoz közel és velem együtt énekelt, hogy a közönség észre sem vette, ha ő nincsen, bizony belesültem volna én szépen. A sùgó jó han-gosan monda a szöveget, a rendező pedig a szín-falak közül integetett, hogy merre és mikor moz-duljak, így múlt el valahogy az előadás; de meg is fogadtam, hogy soha többé, amíg élek, ilyen ugrást nem csinálok, inkább csapjanak el a társulattól, de ezt a félelmet többé nem fogom kiállni.

No, de most már játszom mindent, operát, operettet, vígjátékot, népszínművet és drámát. Na, most van elég dolgom és bajom.

Szegény Blaha napról-napra jobban köhög és ezért szörnyen ideges. Még sincs egymással bajunk soha, hol ő enged, hol meg én, de többnyire én is szívesen engednék mindenben, csak már meggyó-gyúlna szegény.

Nevelőapám eljött és elvitte édesanyámat, meg

kis testvérkémet; nem akart tovább családja nélkül lenni. Itt nem tudott megegyezni az igazgatóval, hát elmentek vidékre és én egyedül maradtam az urammal. Mióta hozzámentem, most először maradtunk magunkra. Most hát a házi gondok is a nyakamba szakadtak. Nekem kell gondoskodni mindenről, eddig csak jókedvemben szakácskodtam, most muszáj felgyűrni a szoknyámat és ebédet főzni, vacsorát melegíteni jómagamnak, meg az uramnak. Egy némelyik napon aztán ugyancsak várnia kell szegénynek, mert késő lesz, mire hazavetődöm a színházból. De a főztőmmel meg van elégedve mindig s gyakorta évődik eképpen, hogy „téged is szakácsnak teremtett az úristen” és ha lisztes a két kezem, hát addig bolondozik körülöttem, míg át nem ölelem így és jól be nem lisztezem a kabátját, az arcát. De még hagyján, hogy nyakamba szakadt a háztartás sok gondja, jobban bánt engem az, hogy testvérkém elment. Olyan árva lettem. Nincs kivel évődni, ha egy pár perc szabad időm van, vele csupa szeretetből akárhányszor összekaptunk, kivált a reggelinél, ő is szerette a tejes lábas fenekét kikaparni, meg én is, ezen néha olyan lármát csaptunk, hogy mamának meg Blahának kellett közbelépni. Persze a rövidebbet én húztam, mert kinevettek és azt mondták, illik is egy primadonnához, egy asszonyhoz egy tejes lábas fenekét nyalogatni, el is szégyeltem magam, de ha szerit tehettem és senkise látta, bizony csak kikapartam a tejes lábas fenekét asszony és primadonna létemre is.

Blaha is érezte édes jó anyám távollétét. Úgy elgügyögtek ketteskén, ha én nem voltam itthon. Mama szegény főzte a sok herbateát és ápolta, vi-

gasztalta, ha el volt kedvetlenedve, hogy nem lesz semmi baja, hogy mielőbb el fog múlni a köhögése. Nővéremet is nagyon sajnálta — délelőttönként kotára tanította — és sokszor elmondta: „ha ennek a csitrinek hangja volna, ebből lenne csak jó énekesnő. Milyen nagyszerű hallása és felfogása van, rögtön megtanul mindent, a német szót is hamarabb tanulja s ha már te nem akarsz német énekesnő lenni, ebből lehetne ám.”

A színháznál kedveltje vagyok mindenkinek. Jgoltényi Vilmos, aki olyan mindig, mintha most vették volna ki éppen a skatulyából, gáláns módon forgolódik köröttem és teszi a szépet, de ő a többi női személyzettel is gáláns gavallér. Mindig szépen öltözködik, az álla mindig simára van borotválva és nagyon szeret tetszelegni. Nagyon kedves ember, ilyeneknek képzelem azokat a hercegeket, akik olyan sűrűen szerepelnek a drámákban. De nemcsak elegáns gavallér ő, hanem szellemes társalgó is és mindnyájan szeretjük hallgatni élceit, a melyekben kifogyhatatlan és ha elkezdi, hát abba nem hagyja, amíg fél-százat el nem mond. A legmereszebbiket is olyan diszkréten mondja el, hogy nincs okunk szégyenkezni miatta és pirulni sem kell annak, aki nem akar. Aki akar, annak szabad.

Itt vannak Zöldiek is. Zöldi papa már az ötvenesbe jár, de azért ő is híres legény és egyszer csak azt hallom súgni, búgni mindenfelé, hogy belészere-tett a kis cipibe, már mint én belém. Nem is csinál belőle titkot, elmondja mindenkinek, csak nekem nem, mer szólani; de aztán addig évődnek vele, hogy „nem mersz szóllani a kis cipinek” amig egyszer csak elhatározza magát, hogy azért is szól a kis

cipinek. És egy nap, amint feljövök a próbára, oda settenkedik mellém, ott feszeng, ott köhécsel, majd a mutató ujjával megböki a hátamat és én visszafordulok, mosolygó arccal, komikus fintorral mondja: „Huh!”

Ez volt az ő szerelmi vallomása.,

május havában 1867. évben.

Debrecent nagyon szeretem, mintha csak itt születtem volna. A közönségnek kedveltje vagyok és merjen csak valaki itt szállani ellenem, könnyen meggyűlik a baja. Az én pártfogóim még a gondolatait is ellesik a cip-cipnek. Fiatal asszony vagyok és talán az volna helyénvaló, hogy otthon legyek mindig. Az uram, szegény, mégis maga küld, ha meghívnak ozsonára, házi koncertekre, amelyekről engem soha el nem hagynak. Az én pártfogóim a fiatal leánykák, akikkel el tudok trécselni naphosszat, akikkel eljátszadózom néha és ha nem restelleném, még a bábujukat is elkérem és csitítgatnám, altatgatnám, hogy: „tente, baba, tente”. Ezért szeretnek aztán a korosabb hölgyek is, akik gyermekükként dédelgetnek, becézgetnek; alig is van már család, ahová el ne járnék. Különösen Pusztaiéknál szeretnek legjobban; a kis Pusztai-leány kedves jó pajtásom.

*

Ma nagyon rossz napom van. A doktor azt monda, hogy Blaha szegény nagyon rosszul van, egy kis levegőváltásra lenne szüksége és ezt már meg is beszélte vele. Hát, amint a próbáról hazajövök, ezzel fogad Blaha: „Liebe Lujza, neked szabadság kell venni, megyünk három hét Bécsbe.” Estébe vette,

hogy majd fog ő a híres doktor Skodával beszélni, majd meggyógyítja az őt.

Majd hogy sírva nem fakadtam, elmenjek én Debrecenből, ahol otthon vagyok és elmenjek megint olyan helyre, ahol még beszélni se tudok senkivel. Hirtelen eszembe jutottak a szenei napok és éreztem, hogy szinte meghül bennem a vér, majd megint fogom mondhatni: „ja”, meg „nein”, amíg megcsömörlek tőle.

Itt jó, itt szép, itt lenni kedves. Olyan szépek ezek a délutánok, amelyeket Pusztaiéknál és más helyeken eltöltök. Pusztaiéknál finom kávét szervíroznak és a kuglófban annyi a mazsola, hogy hercegi háznál se lehet több. Azután mindig juf egy kevés befőtt, meg jóféle déli narancs, melyet is igen szerelek. Itt zongora is van és szívesen dalolok nekik Jókdvembe egy csintalan dalt, amilyent Ők nem hallanak különben, én Foltényitől és Zöldi bácsitól hallám őket; de Pusztaiék be se tudnak telleni velők, pedig nincs bennük más mulatságos, mint hogy semmi érdeménük nincsen. Azután elbeszélgetünk, pusztámé nagyon szeret pletykát hallani és még lámpagyújtás után is együtt vagyunk és el-elmondogatom, hogy vallotta meg nekem szerelmét Zöldi bácsi is amikor aztán felcihelődünk, mert nekem már a színházhoz kell menni, hát mind megböknek az ujjukkal és utánam kiáltanak: „Huh! . . . Huh!”

És most elmenjek innét? Ha mindjárt csak három hétre is? Három hét nagy idő és ha az ember egyszerű hátat tud fordítani a fészkének, akkor talán vissza se fordul többé feléje.

De hiába minden gondoskodás, minden okoskodás, Blahának menni kell Pécsbe és nekem menni

kell vele. Holnap hát kikérem a szabadságomat, pedig nehezen megyek majd, nagy szükség van reám itthon; Szabó József majd összeráncolja a homlokát, majd harapdálni fogja a szája szegletét, majd mondani fogja: „ejnye! ejnye! ejnye!”

*

Ma útnak indulánk. Oly keservesen néztem vissza édes városom határára; oda nyomtam fejemet a kupé ablakához és addig néztem, amig csak egy mákszemnyit is láttam füstölgő kéményeiből, meg a templom tornyából. Végre eltűnt minden, eltűnt az én jó kedvem is!

Olyan csodálatos érzés fogott el, mintha sose kerülnék többé vissza; telefutott a szemem könnyel, de sirni nem mertem, Blahának rosszul esett volna. Az ilyen beteg ember ideges; még azt hihette volna, hogy terhemre van vele utazni; pedig elkövettem volna mindent, csakhogy meggyógyuljon szegény!

Útközben alig beszélénk egymással. Őt elfoglalták gondolatai, engem emlékezéseim tettek hallgatóvá. Már jó ideig robogott velünk a vasút, amikor Blaha el kezdé mondogatni, hogy olyan szép, olyan nagy várost fogok most látni, amilyent még sohase láték: amilyenről eddig talán nem is álmodtam. Aztán kezdett mesélni róla, de én nem hallottam semmit, nekem mindig csak a debreceni kis házikónk járt a fejembe, szebb annak zsalugáteres ablaka, mint a tüköruveges paloták, szebb annak a templom-tornya, mint a Szent István templomáé. Nekem szebb az, talán szebbnek is látom mindig! . . .

V. Megösmerkedés Suppéval.

Bécs, június havában 1867-ik évben.

Megerkeztünk — Bécsbe. A vonatnál Blaha rokonai vártak; két öreg német kisasszony. Hozzánk szálltunk; két szobájuk volt, az egyiket átengedték. Szegény Blaha egész éjjel lázas volt, alig várta — a reggelt. Másnap dél felé elment az orvoshoz, visszajött egy csomó orvossággal és telve örömmel, hogy az orvos minden jóval biztatta.

Aztán eljárógatott az orvoshoz mindennap. Négy nap múlva azzal a hírrel lepett meg, hogy hazajövet az orvostól bement a Károly-színházba, beszélt Suppéval és Treimannal, akik régi ösmerősei, megkérte őket, hogy hallgassanak meg, tehát holnap délután a Szép Galateát és a „Könnyű lovasság”-ból fogok előttük énekelni, mind a kettő Suppéoperett. Én azt hittem, hogy ónná válok ijedtemben, Jézus Mária, mit akarnak ezek velem? Blaha látta szörnyű zavaromat, komolyan rám szólt: „Ennek meg kell lenni!” Mit tehettem, engedtem, nem akartam izgatni ellenkezéseimmel; pedig Isten látja lelkemet, egy csöpp kedvem se volt az egész dologhoz.

Az egész éjjelt álmatlanul töltöttem.

Délután felszedelőcködtem, oly nehezemre esett az öltözés, soha ilyen ügyetlen nem voltam.

Blaha egyre ott sürgött-forgott köröttem és Százegy tanácsot is adott, hogy így tegyek, meg amúgy, csakhogy minél csinosabbnak látszassam és annál inkább megnyerjem a két úr tetszését. „Adja az jó isten!” — mondogatta egyre és én olyan idepes, türelmetlen lettem, hogy hol az egyik ruhadarab

esett le rólam, hol a másik és erre azt gondolám, no ez elég rossz jel, bizonyos már, hogy kudarcot vall velem Blaha.

Két sógornőm is egyre biztatott, már reggel óta. A Suppé nevet úgy mondták ki, mint az Istenét és akkorákat sóhajtottak, mintha legalább is arról volna szó, hogy az üdvösségemet érhetem el általa, Buppé olyan híres ember itt, amilyennek mi el se képzeltük, Hiszen tudtuk mi is, hogy nagy ember és nálunk is mindig tetszettek operettjei, mi Debrecenben csaknem minden héten játszottuk egyiket-másikat és nemcsak mi diátristák voltunk nagy véleménynyel a komponistájuk felől, hanem magának a közönségnek is kedveltje vala és az ő muzsikája. A két leány tehát nem győzött nekem Suppéről beszélni. Én bizony alig értettem valamit is abból, amit mondtak, de az arcukról, a hanguk hordozásából megértettem, hogy nagyon el vannak ragadtatva, „Milyen nagy ember!” —ismélték újra-újra és a kezükkel mutatták, hogy milyen nagy.

A sógornőim élnek-halnak a zenéért és Blahát is a szép szomorú nótáiért szeretik olyan nagyon. Elvonultan élnek itt ebben a szörnyű nagy városban, de színházba, koncertbe eljárogatnak és itt a szobájukban is van egy kicsiny, falhoz állított zongorájuk, amelyen maguk mulatnak. Nekik eszményük az, hogy én is idekerüljek ebbe a zenei nagyvárosba, meg hogy Blaha itt éljen és boldoguljon. Mindezt végig kellett hallgatnom néhányszor, míg öltözködésre került a sor; ezért is valék annyira türelmetlen és ügyetlen. Blaha aztán sürgetni kezdett: „Lujza, siess, elkésünk!” „Oh bár késnének!” gondolám magamban.

Elindultunk hát a Károly-színházba. Ezen színház egy kétemeletes szürke ház, amely három utcára néz és még annyi csinnal sincs berendezkedve, mint a debreceni diátrum. Keskeny sötét falépcsőkön jutottunk fel az emeletre, ahol a sok ajtó között alig tudtunk eligazodni, pedig Blaha már járt itt máskor is. Végre is arra mentünk, ahonnan több zavaros hangok hallatszottak a folyosóra és ott valóben sokan voltak együtt egy kicsiny előszobában, amely a Treumann rendező szobájába vezetett. Blaha egyenesen bement a rendezőhöz jelentkezni és nyomban beszélítettak engem is. De nem maradtunk itt, csak egy pár percig, azután átmentünk mind a hárman Suppéhoz, aki már várta is Blahát. Engem úgy szólított, hogy „Schöne Frau”, aztán leültetett, aztán elkezdett Blahával németül diskurálni és ki nem fogyott a szóból, én pedig a közben egyre figyelemmel nézem őt. Karcsú ember. Ábrándos szemű, nyugodt tekintetű, aminthogy egész lényét a nyugodtság jellemzi. Az ember nem olvassa ki belőle a pezsgő, csintalan melódiákat. Gyorsan beszél, mint az olyan ember, akinek nem kell előbb meggondolnia azt, amit mond. Beszélgetés közben gyakran tekintenek felém és ilyenkor az a jóságos arc még jobbnak akart feltűnni és Suppé mosolygott rám, a szemével is hunyorgatott, dehogy is kell itt félnem; dehogy is kell!

Aztán oda jött hozzám. „Schöne Frau, ich habe schon gehört, dass Sie eine grosse Künstlerin sind!“ — monda és „Ja! ... Ja . . .” — felelém én. („Szép asszony, már hallám, hogy ön nagy művésznő!” — „Igen! . . . Igen . . .”) Majd beszélt tovább, de én már a „ja”-kat nem mondogattam többé, hanem magyarul mondám egyre az „igent,”

Suppé odament a zongorához és játszani kezdett. Nagyon jó zongorás, az ösmerős dallamokat most szinte másmilyeneknek hallám. Vettem kottáimat és én is odamentem a zongora mellé. Azután énekelni kezdtem. Elénekelem elsőbbben is a Galathéából a belépő áriát, ezt csak magyar szöveggel bírtam énekelni, mégis láttam, hogy Suppé többször felém int, aztán Blaha felé és közbe-közbe többször mondogatja, hogy „Sehr brav!” (Nagyon jó!) És látom, hogy szinte megjön a kedve, a zongorát vidámabban veri és úgy mosolyog, hogy az arca kétszer olyan széles, mint rendesen. De a Treumanné is.

Hát még, hogy aztán belefogtam a „Leichte Cavallerie” éneklésébe, amelyet németül is bírtam. A „cip-cip” nótára egyszerre felugrott Suppé és elkiáltotta magát: „Herrlich!” (Isteni!) Azután elragadtatásába hozzám ugrott, megölelt meg is csókolt jobbfelől, meg balfelől és megcsókolta Blahát is. Az uram szegény, olyan vörös volt, mint a rák. Ő bizony szurkolt; nem úgy, mint én, aki már semmitől se féltem, csak attól, hogy: „jaj: Istenkém, ezek engem most itt tartanak!”

Hogy mit beszéltek, nem tudom, mert nem értettem belőle egy kukkot sem; de azt már megértettem, amikor Treumann csöngetett és a belépő szolgának megparancsolta, hogy a két operettből hozza föl a szerepet. Azután megmondták nekem, hogy ezentúl minden délután 4-től 5-ig Treumann tanítani fog a szerepekre s a zongoránál majd maga Suppé veszi át velem az énekstimmet; könnyen megy majd, mert hiszen magyarul játszám már ezen szerepeket és csak a szavakat kell németül betanulnom,

Én oda se figyeltem már, mert hirtelen kivilágosodott előttem, hogy belőlem német színésznőt akar csinálni az uram és hogy most már igazán nem látom viszont a hazámat, meg a házamat, a zsalugáteres ablakokat, a forgókakasos templomtornyot és hogy valamiképpen megakasszam a veszedelmet, hát elkezdtem kiabálni: „Nein, aber nein!” . . . . Mintha rám sem hederítettek volna. Suppé a lelkemre kezdett beszélni; hogy el ne mulasszam a próbákat, mert az halálos véték volna és én egyre csak azt mondogatám eközben is, hogy: „Nein! . . . Aber nein!”; de egyre halkabban és egyszer csak olyan halkán, hogy már meg se lehetett hallani; csak azt lehetett hallani, hogy sírok csendesesen, keservesen. Ők pedig folytatták a rábeszélést. Hol az uram vitte a szót, hol meg Treumann, vagy Suppé, aki megsimogatta könytől nedves arcomat és még akkor is, a mikora többiek beszéltek, szelíden, jószággal mondogatá: „Nicht den Muth verlieren, schöne Frau! . . . Nicht plaerren, schöne Frau!” (Nem kell megijedni, szép asszony! Nem kell sírni, szép asszony.) Majd meg fogom én látni, hogy mi fog itt lenni, amikor én először fellépek; — monda Treumann. Majd meg fogom én látni, hogy mit fognak ők belőlem faragni — monda Blaha. Suppé pedig leült a zongorához és elkezdett játszani egy nagyon szép, gyönyörű dalt és azt monda, hogy azt én fogom dalolni legelőször és majd meg fogom én látni, hogy milyen szerepet fog ő nekem írni!

Nem fogok én mindebből meglátni semmit — gondolám magamban; meg azt is, hogy amint hazakerünk, hát pakkolok és ha Blaha nem ereszt, hát

úgy szököm meg, mert én belőlem német színésznő nem lesz soha, de soha.

Alig tudtam kivárni, hogy megint az utcára érjünk. Mintha rab lettem volna ezen házban, úgy sóvárogtam már ki a szabadra. Végre is bucsut vevénk az uraktól és eltávoztunk. „Also morgen, schöne Frau!” — monda még Suppé: („Tehát holnap, szép asszony”!) én pedig rohantam, futottam le a lépcsőn, ki az utcára.

Sohasem volt köztünk Blahával szóváltás, de most összepöröltünk.

Már az utcán kijelentem Blahának, hogy én nem leszek német színésznő soha, nekem ahhoz semmi kedvem, nekem arra semmi szükségem nincs és megint csak azt mondogatám, hogy nem kell nekem Bécs városának sok cifra palotája, inkább lakom én Debrecenben, akár nádfedeles kunyhóban, akár a cigánysor szeles putrijaiban is. De ő csak erősködék, hogy milyen óriási vagyont fogok szerezni, mert Bécsben megkezdem, azután megyek tovább a nagy világba. „Igen, tovább, mindig csak tovább!” — feleltem én, mint a bolygó zsidó — „és nekem nem lesz sehol sem hazám, sem házam: nekem nem lesz sehol sem megnyugvásom!” Ő neki beszélhettem, nem engedett belőle és mikor hazaértünk, két sógor-nóm is rákezdte, hogy nézzem csak a Gallmayert, milyen sora van annak, magyar énekesnő nem is álmodhatik olyanról; csak fogadjak hát szót. Nem birták azt felfogni, hogy nekem nem kell sem a nagy vagyon, sem a továbbmenés; én megmaradok Debrecenben mindenkorra. Ezen ő nagyon felmérgeződék és olyan rosszul lett, hogy ijedtemben már mindent

megígértem neki; csak ő legyen nyugodt, majd én tanulni fogok.

A két sógornóm pedig még sokáig tartotta a haragot; ők tudták, hogy a lelkem mélyén gyűlöletes ezen terv és ha most igent is mondok, csak azon jár az eszem, hogy miképpen juthatnék vissza hamarosan Debrecenbe.

Azontúl szorgalmasan jártunk a délutáni próbákra. Blaha mindig eljött velem és az örömtől majd nem tudott hova lenni, mikor látta, hogy napról-napra haladok. Ő szegény, igazán nem akart semmi rosszat, a nagyvilágban akart tündököltetni; vagyont, nagy vagyont akart szerezni számomra. O arról beszélt, hogy gyűjtenünk kell, mert miből élek majd, ha megöregszen; én pedig még nem gondoltam soha az öregségre. Én azt hiszem, hogy a fiatalság nem múlik el, ha nem akarjuk; 5 pedig arról papol nekem reggel, délbe és este, hogy az olyan portéka, amit könnyen elveszíthet az ember! Pénz? Vagyon? Minek az? Valahogy eléldegélek majd mindenkoron; én sohasem valék lusta, én dolgozni fogok majd és a mindennapit csak megkeresem. De hát, nehogy beteggé tegyem szegényt, engedtem óhajtásainak és elmentem pontosan mindennap a próbákra.

Suppé nap-nap után kedvesebben fogadott. Az arca olyan piros-pozsgás, hogy majd kicsattan; hát még ha belemelegszik, olyan lesz, mint a főtt rák. Egy kicsit évődik, egy kicsit enyeleg, amikor jövek aztán hirtelen a zongorához ül és miközben belekezd a dalba, odaszól nekem isi „Also, fangen wif an, kleine Ungarin.” (Fogjunk hozzá, kis magyar nő.) Hovatovább el voltak ragadtatva azon tény által,

hogy milyen szépen ejtem ki a német szót: „csak beszéljetek, majd küld a magyarok istene segítséget számomra!” — gondolám egyre én!

A három heti szabadság a vége felé jár; nem-sokára haza kell mennem. De bizony Blaha már azon turpiskodott, hogy még vagy két hetet kérjünk. Irt is eziránt Szabónak, de semmi szín alatt sem egyeztek bele.

Bécs városával megösterkedénk alaposan. Blaha csaknem minden estén elvitt valamelyik színházba; de legtöbbet a Károly-színházba jártunk, ahol a délutáni próbáim voltak. Mindig jó páholyt adtak, abban a reménységben, hogy „ez a kleine Ungarin” majd behozza, ha majd itt lesz ezen a színpadon.

Gallmeyer Stefi és Kronau Friderika a két divatos primadonna. Láttam Gallmeyert több darabban. Ő játszotta a „Plébános szakácsné”-ját és vele láttam a következő darabokat, mint: „Fokról-fokra” és „Egy szegény leány története”. Azt tapasztalám, hogy drámai színésznőnek is milyen nagyszerű; de az ő eleme mégis az operett és nem fogom elfelejteni soha az 5 Gabrielláját a „Párisi élet”-ben. Mikor gyászruhában éneklé, hogy: „tábornok, jaj a háta kilyukadt”, hát ennél pompásabbat kívánni se lehet. Olyan komoly volt és mégis olyan komikus, hogy majd megpukkadtunk neveltünkben.

Nem csodálom, hogy olyan nagyon szeretik a bécsiek, de ez egy igen nagy művésznő. úgy játsza ez a vígjátékot és a drámát, hogy az nem is játék, hanem a valódi élet. Őt látva, még jobban feltettem magamban, hogy drámai színésznő leszek; majd hogy agyon nem sírtam magamat egy-egy drámai jelenésén. Ettől a nagyszerű asszonytól lehet tanulni.

Nekem nyomban eszményem lett ez az asszony. Láttam sírni és megríkatott, láttam nevetni és megkacagtatott; láttam, amint a csöppnyi semmi szereppel is olyant tudott produkálni, hogy a többiek elhalványodtak mellette és azt mondtam magamban: „ez a színésznő!” Amikor énekel, nem gyönyörködik a maga hangjában, hanem gyönyörűséget szerez vele azoknak, akik hallgatják: olyan melegség árad el a szívünk körül, amint ezt a kedves hangot halljuk és a beszéde, ez a természetes, egyszerű beszélés is olyan jól hat reánk. Valami különös huncutság jellemzi lényét és valami különös pajkosság, amely hol öntudatos, hol öntudatlan, de mindig nagyon bájos. Minden porcikája játszik. A szeme, a szája, a keze, a lába; mind egy urat szolgál: egy érző, nagy szívet, mert hogy ennek a csodaasszonynak érző, nagy szíve van, azt mindén hangja elárulja. Hogy szép asszony-e, azt meg se tudom mondani hamarjába. Egynek tetszhetik, másnak nem, de a mikor a színpadra jön, bizonyára ezt is, azt is elragadja és én azt hiszem, el tudná ragadni akkor is, ha rut asszony volna, ha púpos volna, vagy kancsal, vagy kicsi, vézna termetű. Engem nagyon elragadott és el tudnám őt nézni naphosszat és vörösre tudnám tapsolni érte a tenyereimet.

Kronau Friderika a társalgási szerepekben kitűnő és bájos. Itt láttam mindig a vőlegényét is a színházban; ott ült mindig az első sor sarokszékén. Kérdeztem, ki az a derék, szép katona, azt felelték Edelsheim-Gyulay báró, Kronau Friderika vőlegénye. Elcsodálkoztam, hogy ilyen rémmagas állású katonatiszt fogja elvenni, de bizony meg is érdemli, mert nagyon szép és kitűnő művésznő.

Blasel és Knakk, a kedvelt komikusok. Na hát, ha ezeket látja, hallja az ember, elfelejti minden buját-baját, olyan kacagás van a színházban, ha ez a kettő lép a színpadra. Olyan mesések, olyan kacagtatok.

A Wiedeni színházban Geistinger tetszik. Láttam őt is a „Kék szakállú herceg”-ben mint Bontót és a „Gerolsteini nagyhercegnő”-ben. Gyönyörűen játszott és igen szépen énekelte, hát még az a pazar öltözék; soha ilyet nem képzeltem látni, még a szájam is tátva maradt. Az uram csak mondta: „Látod, ha németül tanulsz, neked is lesz ilyen ruhád!” Egyszerre becsuktam a számat és nem tetszett többé a ruha.

A Burg-színházban egyszer voltam és az Operában is. Az előbbiben valami „Tündérialom”-féle darab ment; az Operában balett, mind a kettő nagyon szép volt. Ennyi szépséges táncosnő egy csomóba, ez igazi csoda.

VI. A kékszakállú herceg.

Hozzám jött Szabó és kérdezte tőlem, hogy nem láttam-e most odafönn Bécsben a „Kékszakállú herceg”-et és a „Gerolsteini nagyhercegnő*-t; mert ők meghozatták és nekem kell eljátszani. Örömemben a nyakába ugrottam, össze-vissza csókoltam. Láttam bizony, el is játszom bizony; hát melyik lesz az első?—kérdeztem. „A kék szakállú”-t szerepezi, amint meglesz, hozzálátunk.

Kicsi volt nekem Debrecen városa; Ilyen két szerepet eljátszani micsoda boldogság. Jártam-keltem örömemben, alig találtam helyemet. Kedves Szakáll

Róza barátnőm segített a kosztümöket elkészíteni, ő nagyon ügyes volt, valóságos tündérújjai voltak, pedig szegénynek ő neki is elég dolga volt, mert ő is nap-nap után játszott, ő volt a drámai primadonna. Azért, amit lehetett, mindig segített, mert végtelenül szerettük egymást.

Elérkezett az előadás napja. Életemben talán sohase volt olyan különös érzetem, mint ezen a napon. Már az éjjel kiütött rajtam a verejték, reggelre kelve pedig úgy éreztem magamat, hogy a fejem kábult, a szívem úgy dobogott, mint a kovács üllőjén a kalapács, lázas voltam és a torkom is összeszorult, mintha tiz ujjával, két markával fojtogatna valami. Rémültem veszem észre, hogy be vagyok rekedve; jaj, istenem, mi lesz velem?

Nosza mindjárt bepólyázom magam, fásliba teszem a nyakam, iszom a teát és gurgulázok, csak-hogy véget érjen a baj; de nekem bizony úgy rémlik, hogy egyre rekedtebbé leszek, Blaha csak hallgatja, amint újra, meg újra elkezdek skálázni: „lalalala lalalala!” és biztatgat, hogy: „olyan tiszta a hangod, amilyen még sohasem volt”; de én csak aggódom tovább és kezdem újra, hogy „lalalala lalalala!” Közbe dél lesz, azután délután, azután megint este; itt az ideje, föl kell menni a színházhoz,

Meghitt kicsiny öltözöm is olyan különösnek tetszett ez estén. Mintha megváltozott volna azóta, hogy utoljára itt voltam. szinte fáztam és úgy éreztem, hogy hideg, fagyos szellő ér minden untalan. De mindezt csak képzeltem és már az első felvonás után megint kedvesnek, ragyogónak találtam mindent.

A darab nagyszerűen volt kiosztva és oly gyönyörű kiállítás, hogy Debrecen elbámulhatott

rajta. Ez meghozta a kedvemmet és már az első felvonás után alig bírtam magammal örömben. Az utolsó felvonásban aztán Bobes király személyesítőjét, Vízvári Gyulát úgy össze — vissza csókoltam, nyaggattam, hogy alig bírt a lábán megállni. Micsoda Bobes volt ez az ember. A bécsi meg se közelítette. Itt volt csak okom igazán nevetni! . . .

Előadás után bejött az intendáns mindnyájunknak gratulálni és a nagyközönség meglegedését jelentette. Aztán hozzám lépett és kezét csókolt. Kezet csókolt nekem! Egy intendáns nekem kezét csókolt, nohát ezt a kezemet elteszem örök emlékebe. E naptól fogva rémségesen büszke leszek a kezemre. A „Kékszakállút” nagyon sokszor adtuk; én gyönyörű virágcsokrot kaptam mindenkor, különösen a fiatalság páholyából, ahol Reviczky, Kaszap, Szilágyi, Szunyogh ültek.

Közbe-közbe egy-egy operát adtunk. Kedvenc szerepem volt az „Alarcos bál”-ban az apród. Operánk kitünő erőkből állott. Itt van a Tanner-pár, Fektér, a Dalnoki-pár, Mándokyné, Daray Karolin, Krecsányi Sarolta, a Gerecs-pár, meg a Cipike, Fra Diavolóban Zerlinit, „Faust”-ban Siebelt énekeltem, aztán a „Bűvös vadász”-ban Annát.

A Kékszakállúból se lehetett örökkön élni, hát lassacskán elkezdtünk a „Gerolsteini”-ra is készülni és itt nagyon meg voltam akadva ebben a szerepben. Szépen, fényesen kell öltözködni, nekem pedig nem áll tehetségemben, rámenne három-négy havi fizetésem is.

Szörnyen el voltam keseredve, hogy hát mitévő legyek? Feltettem magamban, felmegyek az én jóakarómhoz, Szabóhoz és elpanaszolom neki nagy

bajomat és hogyha a szívem szakad is meg a szerep után, vissza kell adnom, mert nekem nincs reá való pénzem, adósságba pedig nem akarok keveredni.

Felmentem hát és előadtam kérésemet.

„Hát jó, jó kis cipike; majd gondolunk valamit, menjen haza és foglalkozzék a szerepével” — felelte 5. Másnap Szabó felhívott és azt mondta, megbeszélték az intendáns úrral a dolgot. Én csak válasszam ki a selymet a saját Ízlésemre és annyit, amennyi a három ruhához szükséges, a többi ne legyen az én gondom. Nagyon megköszöntem jószágukat; egyet léptem és lent voltam a földszinten, futottam Rózsához: gyere velem Róth Elkánhoz selymet venni! Számítsad ki, mennyi szükséges, de ne feledd, hogy olyan hosszú sleppje legyen, hogy a színpad egyik oldaláról a másikra érjen. Ha már slepp, legyen slepp.”

Hazavittük a selymeket, leterítettük a földre és négykézláb guggolva szabtuk, hogy majd bele-szédültünk. Közbe-közbe nagyokat nevettem, ha ezt most látná a közönség, hogy a nagyhercegnő ollóval a kezében, hogy csuszkái a földön és szabja a ruháját! Még vettem két font flindzerlit és finom tüt, aztán magam hímeztem a tunikára a virágokat. Az ékszerem valódi ólomból volt; de hogy csillogott! A brüliáns is elbújhatott mellette.

Szóval minden megvolt; ki is fáradtunk, mert éjjel-nappal dolgoztunk, csakhogy elkészüljünk.

Azután elkövetkezett az első előadás is és ez is páratlanul sikerült. Annyi tapsot, virágot, dicséretet kaptam, hogy alig győztem. Mindnyájan kitettünk magunkért, még a legkisebb szereplő is remekelt.

Játék után, mikor hazamentem, alig bírtam a derekamat, mert a két font flindzerlit mind felvarrtam a ruhám tunikájára, csak hogy csillogjon; de csillogott is ám, a bécsi Geisztinger ruhája kismiska volt az enyémhez képest; csak úgy görnyedtem a nagy fényesség alatt.

A tegnapi előadás után a Cipi név mellé megkaptam a primadonna nevet is. Tyúha, primadonna! ez már aztán valami. Vájjon feljebb hordjam-e az orromat ezután? Vagy lejjebb? Megalkudtam magammal és elhatároztam, hogy maradjon a pizém ott, ahol van, jó helyen van.

Elmúlt a tél.

Kezdték a fák rügyezni, alig vártuk a jó nyarat, hogy átmehessünk Nagyváradra, nekem ott igen kedves rokonaim vannak. Nagybátyám Reindl Károly a püspöki uradalomban főpénztárnok; nagynéném, unokahúgom, unokabátyám és több más rokonom.

Szabad időmet önáluk töltöttem. Blaha is nagyon jól érezte itt magát. Kijártunk a püspöki fürdőbe és a Félix-fürdőbe.

Pénteken nem volt előadás, ezt a napot arra használtuk fel, hogy vagy az egyik, vagy a másik helyet kerestük fel, de legtöbbször tanyáztunk a Rédeikertben. Itt összejött a társulat nagyjából, a közönség részéről is sokan. Eltréfáltunk, elnevetgélünk, nagyon-nagyon kellemesen telt az időnk. Ahol színész-kompanya van együtt, ott jól lehet mulatni.

Itt vettem magamnak az első prezentet. Réges-régen vágyódtam egy aranyórára, hát a jutalomjátékomból jövedelméből emlékül vettem egy negyven forintos órát, csak meg ne kelljen válni tőle megint, niert ezt igazán sajnálnám, - ez minden vagyonom.

VIII. Kirándulás lóháton.

A napokban eszembe jutott, hogy nagyon szeretnék megtanulni lovagolni. Az ablakom előtt láttam naponta egy pár uri hölgyet lóháton kísérőikkel. Nekem ez szörnyen tetszett. Elmondtam ezt Vízvári-nak. „Tudja mit”, — mondja ő, — van nekem egy igen kedves barátom, Bölöny Józsi, annak van sok paripája, megkérjük, hogy válasszon ki belőle nekünk valót és kimegyünk valamerre. „Jó, nem bánom”.

Bemutatta Bölönnyt. Bölöny dúsgazdag földbirtokos fia. Sugár fiatal ember, gyönyörű fekete hajjal, nagy fekete szemekkel, pici, szájjal. Kreol arcszíne nekem nagyon tetszik. Szülei az első páholyt bérlik és ő ott van minden este a színházban.

A lovacsákák másnap a ház előtt voltak. Felültünk, — én úgy hencegtem, mintha a jó Isten tudja hányszor ültem volna lovon. Elindultunk hármásban. Bölönyvel csak mentünk, de a Vízvári lova — nem akart menni, biztatta, sarkantyúzta, — csak nem jött utánunk. — De aztán egyszerre megindult úgy, hogy el is hagyott bennünket. De egész más irányban mént, mint mi és csak vagy egy óra múlva érkezett meg a kitűzött helyre, a Félix-fürdőbe. No — volt nevetés. Vízvári az mondta Bölönynek — bizonyosan készakarva adtad számomra ezt a makrancos állatot, de megmutattam, hogy bírok vele!

Hazafelé aztán szépen ment a dolog, minden baj nélkül.

És feltettük, hogy ezt a kirándulást gyakran fogjuk megismételni. Különben is Vízvári társaságában mindig szívesen voltam s oly gyöngéd, oly

figyelmes volt irántam, nem is tudom mivel érdemeltem meg.

*

Itt is volt egy igen kedves emberünk, Szlávy Viktor, ő volt a mi mindenünk, el is neveztük — a nyári intendánsnak, — folyton köztünk volt, adta a tanácsot, hozta nekünk a közönséget, bárha ebben keveset kellett fáradnia, mert mindennap zsúfolt házuk volt.

*

„Hull a fának a levele, mégis szól a fülemüle”!

Ezt a levelet kaptam tegnapi fellépésem alkalomával és egy óriási rózsabokrétát ezzel a felirattal: „Itt küldöm kis testvéreit.”

Gyalókay Lajostól kaptam. Egész Nagyváradon neki voltak a legszebb rózsái.

Bizony hull a fa levele! Jelszó az nekünk, hogy fel kell szedni sátorfánkat és haza indulni téli fészünkbe, tudja Isten, az idén oly szomorúan hagyom el Váradot, hogy miért? Talán nem is tudom.

IX. Blaha halála.

Múlik a nyár. A Rhédey-kert fáin sárgulnak immár a levelek, a Püspök-fürdőbe vezető úton feneketlen a sár, nyikorog, nyöszörög rajta a szekér, sőt: meg is akad néha, amint kifelé igyekszünk. De már mind ritkábban rándulunk ki, a csípős őszi szélről félünk, a csepegő eső megriaszt. Itthon töltjük hát napjainkat, amelyek olyan egyformák, mint a galambtojások és amelyek fölkeltik bennünk a vágyakodást: „oh, bárcsak otthon volnánk már megint;

otthon, Debrecenben!” Maholnap már pakkolásra kerül a sor, én már most rendezgetem a cókómókomat és alig várom, hogy útra keljünk. Pedig olyan szép volt itten. És olyan jól éreztük magunkat — amíg tartott a nyár. De most fázunk, didergünk ott-hon is, meg a színházban is, amelynek nincs most olyan nagy közönsége, mint volt a csillagos, szép estéken. A társaság is nagyon jó ezen városban, bennünket kedvelnek, szeretettel becéznek és nekem magamnak sok jó barátom akadt itt. De azért vágyakozom már én is vissza Debrecenbe, haza! . . .

*

Hazajöttünk Debrecenbe, megkezdtük a munkát, ki vígan, ki szomorúan; nekem bizony nem a legjobban megy a dolgom. Az eszem kétfelé jár, szerepeimen és az uramon. Szegény mind rosszabbul néz ki, napról-napra fogy és rémítően köhög. Ha hazajövök a próbáról, látnom kell fájdalmas arcát, megesis a szívem rajta.

Az éjszakákat többnyire ébren tölti. Szegény sokszor elmondja: „Liebe Louis, meglásd, én már nem soká élek.” Ilyenkor alig győzöm vigasztalni. Nevetgélek előtte, csakhogy elfelejtessem nagy baját; pedig hát látom, hogy nem viheti már sokáig.

*

Amitől féltem, bekövetkezett. A mai előadás után tudatták velem, hogy már játék alatt hazulról azt üzenték, hogy Blaha nagyon rosszul lett, de előadás alatt nem akartak felizgatni, de most siessek.

Úgy, ahogy a színpadon voltam, csak egy köpenyt kaptam magamra és futottam haza. Szegény

már alig bírt szólni; folyton vért hányt. Az orvos mellette volt és jégdarabokat nyeletett vele.

Kétségbe voltam esve, az orvos vigasztalt, nyugodtságra intett, odasúgta: „ma még talán ki bírja, de holnap aligha!”

Egész éjjel én és a leány ott voltunk mellette.

Harmadnap délfelé odahivatott ágyához, megfogta kezemet és alig hallható hangon ezt mondta: „Kis feleségem, elhagylak. Érzem, az én órám ütött, égi csoda, hogy eddig is bírtam, de ezt mind a te jószágodnak köszönhetem. Egyedül maradsz, nagyon féltelék, mert túlságos jó szíved van, e miatt az életben még igen sok bajod lesz. Gondolj magadra is . . .

Többet nem bírt szólni. Ettől a perctől nem is beszélt senkivel. Nagy köhögési rohamai jöttek és délután meghalt.

Tudja Isten, nem bírtam otthagyni, mintha oda-szegeztek volna, csak néztem-néztem szegény emberemet. Én, aki a legcsekélyebb szomorú dolgon elsírtam magamat, most egyetlenegy könnycsepp sem jött a szemembe, de hogy mit szenvedtem és hogy fájt a szívem, azt leírni nem tudom.

Rövid pár perc alatt lelki szemeim előtt vonult el pici múltam, vonult el bizonytalan jövőm, mi lesz most velem? Ki fog nekem igaz, jó tanácsot adni? Ki lesz az én jó pajtásom, ilyen nem lesz többé soha!

Január huszonhatodikán temettük el, igen, igen sokan jöttek el a jó embernek megadni az utolsó tisztességet.

Egy hétig nem mentem a színház felé, nagyon el voltam gyötörve, Pályatársaim többnyire mind

eljöttek vigasztalásomra és biztattak, hogy mielőbb lépjek csak fel; a színpad nagyon jó orvosság, sok sebet begyógyít, de meg ha köztük leszek, nem leszek úgy elgondolkozva.

Lakásomat okvetlen fel kell cserélnem, itt nem maradhatok. Utána is nézettem és kaptam egy jó alkalmasat. Átköltözködtem, de hát itt is csak nagyon elhagyottnak éreztem magamat. Írtam édes anyámnak, aki mióta elment tőlem, férjétől, Kölesi Antaltól elvált, a sok vidéki kínlódás elválasztotta őket és férjhez ment Balogh Rezsőhöz Sátoralja-Ujhelybe. Megkértem anyámat, ha teheti, jöjjön hozzám mindenestől. Mert én nem vagyok képes megszokni ezt a magányos életet, amióta az eszemet tudom, mindig meg volt a kis családom. Szüleim után az uram, egyedül lehetetlen élnem. Egy pár hét múlva el is jöttek, népes lett kis otthonom, jobban éreztem magamat, de felvidulni nem tudtam, szegény Blaha halála óta mintha csak kicseréltek volna. Nagyon megkomolyodtam.

Bercsényi Béla komám, mert kisleánykáját én tartottam a keresztvízre, mindig azt mondogatta: „édes kis komámasszony, ez nem járja, nem szabad úgy átadni magát a búsulásnak. Hiszen mással is megtörtént az ilyen nagy csapás, de meg ebbe már ő előre bele kellett törődnie. Csoda, hogy eddig húzta szegény ember az életet, hisz oly sokat szenvedett, hogy valóságos megváltás volt kimúlása.”

Máskor megint így szólt: „Megálljon csak, majd kitalálok én valamit, amivel megkacagtassam!” „Na hát erre magam is kíváncsi vagyok!”—mondtam neki.

Másnap reggel, amikor készülődtem a színházhoz, ott ültem az ablaknál kis tükröm előtt, egy-

szerre sötétedik az ablak és egy nagy alak kapaszkodik fel a vasrácon. Rémitően felsikoltva futottam ki a szobából, behívni a házbelieket, hát amint visszamegyünk, Bercsényit ismertem fel. Zsebkendőből készített kis paprika Jancsik voltak az ujjára aggatva és azokat táncoltatta az ablakon keresztül, épp úgy *tett*, mint a „Gerolsteini nagyhercegnő”-ben, amikor az udvaroncok mulattatják a hercegnőt.

Na hát ezt nem is lehetett megállani kacagás nélkül. Szerencsére az utcán nem járt senki, mert bizisten bekísérték volna komámuramat.

*

Szomorú telem volt. Blaha szegény nem hagyott rám egyéb örökséget, csak a szomorúságot. Ebben aztán volt részem bőven. Nem tellett örömöm semmiben és ha a színpadon egy kicsit fel is vidultam, hazaérve, megint csak azon vettem észre magamat, hogy könny tolakodott a szemembe, hogy sírtam csöndes keservesen.

Végre eljövének anyámék és én még sem voltam annyira egyedül, mint eddig. Kis testvérkém szép, nagy lánnyá nőtt fel és ő vele elteiének valahogyan napjaim. Elévődénk, mint hajdanán, de már nem olyan vígan. Talán vissza se jön többé az én vigasságom?

X. Nagyvárad emlékek.

A tél valahogyan elmúlt. Ismét átmentünk Nagyváradra. Magammal vittem kis nővéremet. Megkezdődtek megint az előadások és megkezdődtek régi kis szórakozásaink, feltaláltuk nyári barátainkat.

Sokat jártam künn a szabadban, ez jótévéleg hatott kedélyemre. De úgy vettem észre, hogy egy idő óta nem szeretem oly nagyon az operetteket, inkább szerettem népszínművekben lépni fel. Forsszíroztam is, amennyire csak lehetett, oly sok volt itt a szép magyar dal. Gyakran kaptam éjjeli zenét; szebbnél-szebb nótákat húztak ablakom alatt.

Ilyenkor még jobban elfogott a vágy csak a népszínművekben játszani. Jaj, de hát ez nem lehetett, ez nem egészen tőlem függ, színháznál nem lehet válogatni, ma ez, holnap az a szerep járja. Itthon most már csak magyar nótákat énekeltem, nem volt többé, aki figyelmeztessen: „Louiz, operett vagy operát kell énekelni!”

Tavalyi jó embereim most még fokozottabb jóssággal vesznek körül. Mindenki szívesen istápol, segít engem és ha olyan barátom, olyan jóakaróm nincs és nem is lesz több, mint szegény Blaha volt, ez a nagy részvétel mégis megvigasztal egy kissé. Most már nem vagyok úgy, hogy ha leülök az asztal mellé, hát úgy képzelem, hogy szemben velem, régi helyén ott ül Blaha, szegény; sápadt arccal, lázas szemmel is engem néz, egyre csak engem és mondogatja bánatosan: „Lujz, édes Lujz, én elhagytalak, nincs már neked senkid!” És amikor előadás után hazamegyek, lámpagyújtatkor nem képzelem, hogy az ő árnyéka kísér nyomon, hogy o vigyáz reám még most is. A mindennapi gond tompította fájdalmamat és ma már nem köti le egész napomat a reá való emlékezés. Szegény uram ott aluszik a debreceni temetőben, de nekem kacagnom, vigadnom, nótáztribm kell tovább — a közönség mulattatására.

Ezen szomorú hangulatom is nagyban hozzá-

járult ahhoz, hogy kedvemet elvegye az operettől. Komolyabb dologra vágyakoztam és megszerettem a népszínművet, amely inkább dráma, mint komédia. Olyanok ezek a parasztasszonyok, parasztleányok, mint mi; húsból és vérből valók, van szívük, van eszük, van igen sok bánatjuk és igen kevés örömük. Minden alakja a népszínműveinknek ilyen és csak magamat kell adnom, hogy igazképen ábrázoljam őket. A bus magyar dalok szívemből fakadnak és gyakran azon veszem észre magamat, hogy a közön-séget akartam megríkatni és magam pityergék.

Azzal, hogy én megszerettem a népszínművet, a közönség is megszerette azt és most már leginkább csak azt játszottuk. Az operett ritkább lett műsorunkon, a dráma és a népszínmű mind gyakoribb.

Így aztán a nagyváradi napok változást jelentettek pályámon.

Tegnapelőtt Zichy Jenő gróf itt járt Nagyváradon. Este eljött a színkörbe és előadás közben feljött a színpadra is, ahol velem is megismerkedék.

Ezen mágnás lelkes, igaz ember. A művészetet és a művészeket szereti és ezen szeretetének pártfogásával tanújelét is adja. Olyan egyszerű ember, mintha polgár volna csak és nem egy ősi, előkelő család sarja, nem hordja magasan az orrát, nem néz el gögösen az egyszerű polgáremberek fölött, minden embertársát szereti, őt is kedvelik általánosan. Olyan népszerű ember, hogy mindenki ösmeri és amikor ez estén megjelent a színkörben, hát a színpadon szájról-szájra járt a sugdosott hír: „Itt van Zichy Jenő”

Felvonás után feljött a színpadra és engem üdvözlőlvén, ezt mondta: „Magának el kell jönni Pestre. Amint hazamegyek, beszélek az igazgatóval, magának ott a helye.” Váltig mondtam neki: „Oh kérem, nagyon jó helyem van nekem itt és nem vágyódom sehová.” „Csak nem akar örökké itt maradni?” — folytatta ő ismét a szót. „Magának haladni kell: nincs az a magyar színész, aki ne akarna Pestre, a Nemzeti Színházba jutni!” — Jó, jó — gondoltam én, a gróf csak tréfál, úgy se kellek én ott, ugyan mit is csinálnék ott Pesten, én pöttöny lélek, ahol egy Prielle Kornélia, Felekyné, Lendvayné, Szathmáryné játszanak? Ejh, bolondság; ne beszéljünk Pestről.

XI. Meghívás Pestre.

A nyár elmúlt és mi sok-sok kedves emlékekkel hagytuk el Váradot és mentünk haza Debrecenbe. Ott kaptam meg február havában azt a nagy pecsétetes levelet Pestről, amelyet még a nyáron kilátásba helyezett Zichy Jenő.

Felbontom a levelet, hát a Nemzeti Színház titkárától jött és felszólít, hogy jöjjenek vendégszerepelni. Én úgy megijedtem, olyan trémát kaptam, mintha nyomban, abban a percben, rögtön fel kellett volna lépnem.

Mutatom mamának, „nézd csak, nézd, mit kaptam.” Persze, anyám nagyon megörült és azt mondta: „Fiam, ez nagy tisztesség, megvetni nem illenék.” „Na de hát nézd csak, édes jó anyám, ha valaki látni akar, jöjjön ide, nézzen meg itt; hogy én oda felmenjek, aztán ha nem tetszem, szégyenemre kul-

lógjak vissza, nem, nem, ilyet nem teszek. De meg én úgy hiszem, ez az egész csak tréfa, Zichy Jenő tréfája. Van Pesten olyan, mint amint én vagyok elég, de még külömb is; éppen én rám fognak szorulni?

Mama elhivatta Bercsényit, hogy megbeszéljük a dolgot, hogy hát mit is feleljünk a levélre? Összeült a haditanács. A koma azt mondta: „Bizony, édes komámasszony, ezen nem kell sokáig gondolkozni, tanácskozni, hanem a meghívást okvetlenül elfogadni. Igaz, ha egyszer felment, itt többé nem látjuk és sok jóbarátjának fájdalmat okoz, de saját érdeke úgy kívánja, hogy menjen, menjen mielőbb.

Az én meghívó — levelemnek hamar híre futott. Voltak, akik azt mondták, hogy bizony csak hálátlanság lenne most itthagyni Debrecent, ahol lehet mondani, felnevelték, dédelgették és most, amikor már tud valamit, hátat fordít a közönségnek Cipike. A másik meg azt mondta: „Ugyan menjetek bölcs okoskodásaitokkal, ti talán nem mennétek négykézláb is, csak hívnának benneteket. Ne hallgasson rájuk, édes Cipike, hanem csak induljon.”

Az igazgatóságnál bejelentettem a meghívólevelet, de bizony ott hallani sem akartak a távozásról, mert nincs idő vendégszerepelgetni, sok a dolog itthon is. „Írja meg, kérem, hogy majd egy más alkalommal.”

Én hát meg is írtam, hogy most nem szabadulhatok. Magam is jobb szerettem így elintézni a dolgot; ha igazán kellek és a jó Isten is úgy rendelte, hogy Pestre menjek, hát úgylis feljutok.

Bercsényi koma bizony rázogatta a fejét, amikor megtudta, hogy mint cselekedtem, pedig ő iga-

zán szeret. Vízvári is Összezsapta a tenyerét, aztán siránkozva mondogatta: „Cipike, Cipike; nem tud bennünket itt hagyni; jaj, de nagy baj az magának.” És evődének velem még soká a pesti meghívás miatt. Voltak persze olyanok is, kik azt mondogatták, hogy csak híressé akartam tenni magamat, az a meghívó levél meg se érkezett Debrecenbe, azt még meg sem írták; csak úgy kitaláltuk az egészet.

Nevetek rajtuk. Á meghívó levél nekem valóban olyan, mintha meg se írták volna; én már kezdem el is felejteni. De a színháznál még erről beszél mindenki, a jóakaróim éppen úgy, mint azok, akik nem kedvelnek. Mert most már olyanok is vannak, amióta — az av meghívó levél megíródott, vagy meg nem íródott.

XII. Pestre megyek!

A pesti meghívást — mondom — szinte elfelejtettem már. A színháznál is napirendre tértek fölöttem és magam egyre azzal bíztatám, hogy az a rendeltetésem, hogy Pestre jussak, hát feljutok, ha akarják mások, ha nem; sőt még a magam akarata ellenére is.

Közben békésen folynak napjaink. Játsszunk, új darabokat tanulunk nyakra-főre; alig múlik nap anélkül, hogy ne játszanám. új szerepeim szépen vannak és Szabó József egyre ígéri, hogy fogok én még drámázni is, csak legyen türelemmel. Szó mi szó, már szörnyen nagy kedvem volna hozzá, bárha Bercsényi koma egyre azt mondogatja, hogy a dráma sehogy sem illik a pisze orrhoz. No, még megérem,

hogy az én kis pizém útját állja annak, hogy drámai színésznővé lehessenek.

*

A héten „Tündérlak” volt műsoron. Másnap azt beszéltek, hogy a tegnapi előadást a pesti Nemzeti Színháztól valaki végig nézte, de ki volt az? és miért volt itt? „Miért? miért?” — mondogatta a koma — hát a Cipiért, őtet nézte meg bizonyosan.”

Nem is gyanították rosszul, mert negyednapra megjött újból a nagypecsétes levél a Nemzeti Színház igazgatójától. Benne volt a szerződés is, négyezer forintos fizetéssel. Aztán kaptam egy másik levélkét is, de ezt már Paulay Edétől, amelyben írja, hogy a szerződést fogadjam el és amint lehet, jöjjenek.

A „Tündérlak” előadását én néztem végig és csak azért nem beszéltem önnel még aznap, mert nem akartam feltűnést kelteni. Meg akartam látni, de úgy, hogy ön azt ne is tudja.”

Ezt írta levelében. A vendégszereplés tehát megtörtént, anélkül, hogy azt sejtettem volna s anélkül, hogy ki kellett volna mozdulnom Debrecenből. Azt is írta Paulay, hogy végtelenül örülne ha a szerződést aláírnám, mert viszonzhatná azt sok jót és szívességet, amelylyel szüleim irányában viseltettek fiatal kezdő színész korában, amikor nagyon sokat kellett nélkülöznie.

„És Váradyék (így hívták abban az időben édes atyámat színész néven), megosztották velem, amikor volt és az ön apja volt a legjobb barátom. Ön akkor engem „Palivali bácsinak” hívott . . . Most arra kérem még önt, hogy semmi szín alatt se szalassza el az alkalmat és mielőbb küldje vissza az aláírt szerződést.”

Ez már beszéd, gondoltam magamban; így már nekem is gyönyörűségem telik a meghívásban. Szerződést aláírni anélkül, hogy előbb vendégszerepelttem volna, ez büszkévé tett. És négyezer forint évi fizetés, az is valami ám!

De hát már most, hogy kezdjem? Szerződésemet fel kell bontanom! lehet-e ez? Aztán a debrecenieket is itt kell hagynom! Mihez fogjak én édes istenem?

Édes anyám már sürgetett, hogy egy percnnyire se gondolkozzam, hanem írjam alá a szerződést és hogy legyek meggyőződve, ezért senki sem fog hibáztatni, legföljebb irigyeim fognak beszélni, azokra pedig ne adjak semmit.

Fölmentem Kiss Sándor intendánshoz, aki mindig atyailag beszélt velem. Felmutattam neki a szerződést és kikértem jóindulatú tanácsát. Amint elolvasta, azt mondta „édes kis Blaháném, ezt bizony írja alá.”

Igaz, hogy mi ezért neheztelni fogunk magára, meg is siratjuk, mert ilyen Czipikénk nekünk nem lesz többé, be is fogjuk perelni, mert a szerződése még nem járt le, de mi ne legyünk szerencsésének megrontói. Én tehát mint jóakarója, csak azt mondhatom, fogadja el az ország első intézetének ajánlatát. Mi pedig, ha duzzogva is, de büszkén fogjuk elmondani, hogy ezt az asszonyt mi neveltük a Nemzeti Színház számára. Hanem egy szent ígéretet kell tennie, hogy amikor teheti, eljön hozzánk vendégszerepelni.

A könnyeim potyogtak erre a szép beszédre, alig bírtam szóhoz jutni, úgy elszorult a torkom,

majd hogy vissza nem adtam azt a kézcsókot, amit tőle kaptam a „Kékszakállú” előadása alkalmával.

Végre nagynehezen erőt vettem magamon, megköszöntem hozzám való jóságát, hazamentem, aláírtam a szerződést és másnap postára is tettem.

Most aztán jött a sok beszéd: volt mit hallgatni. „Mikor megy?” „Mikor játszik utolsót?” „Na de, hogy fel se léptetik előbb?” Hja! akinek szerencséje van; más hogy töri magát, mégse tud feljutni! Olyan volt a fejem, mint egy ház a sok beszédűtől.

Eljött az idő, amikorra az utolsó előadás ki volt tűzve. Nagyon féltem egész nap, hogy estére valami kellemetlenségem lesz, amiért elhagyom Debrecent. „Tündérlak”-ot választottuk utolsó előadásul.

Amint kiléptem, koszorú koszorú ért, temérdek csokor, virágosó, a szalagokon szebbnél-szebb bucsufeliratok; igazán megható volt a szeretetnek ez a páratlan megnyilatkozása. Előadás után elbúcsúztam pályatársaimtól, az intendánstól, Szabótól. Könnyes szemmel, de mosolyogva biztattam őket, hogy hát nem megyek el örökre, mert hát vissza-visszatérek egyszer-másszor, ezt már megígértem.

Vidor Pál, az ügyelőnk odaszólt: „Hát már ezután csak más ügyeljen Cipikére.”

Vidor nagy pártfogóm; ő reám ügyel legszívesebben; ha jelenésem következik, ott áll már mögöttem és jóelőre integet, nehogy lekéssem. Egyszerű, jó ember; kispap volt, aztán kedve kerekedett és színészsze lett. Nagyon szép a hangja, különösen a népdalokat énekli szépen.

Vizváry pedig olyan szomorúan nézett rám két nagy jóságos kék szemével, olyan sokat mondott az

a két szem. Már éjfélre járt az idő, még mindig ott búcsúzkodtunk, amíg a kegyetlen lámpagyújtogató oda nem kiáltott: tessenek elmenni, mert sötét lesz, én oltok. „Jó, jó, Czinczár bácsi, már megyünk, csak ne nehezteljen!”

Két napot töltöttem még Debrecenben. Bejártam kedves ismerőseimet, ahol oly szívesen hallgatták az én tereferéimet és megkértem okét, hogy a jövőben is tartsák meg irántam való szeretetüket.

Utolsó utam volt a temető. Kivitem a búcsú-előadás alkalmával kapott összes virágaimat, letettem egy sírra, az én jó pajtásom sírjára s bucsut vettem tőle. — Most nekem kellett őt elhagyni! . . .

Harmadnap útrakeltünk. Aki csak tehette, kijött az indóházhoz még egy istenhozzádót mondani. Csengettek, be kellett szállnunk, a vonat elindult, integettünk egymásnak és lobogtattuk kendőinket, amíg abból egy pirinyó fehérség látszott. Én aztán meghúztam magamat a kupé egyik sarkában. Nagyon el voltam foglalva gondolataimmal, hogy most már vájjon, hogy és mint lesz? Milyen lehet az a Pest? Képelem, szörnyen nagy. Hát a közönsége? Fog-nak-e úgy szeretni, mint Debrecenben? Meg hogy hát csakugyan fellépek-e én ott abban a színházban, amely színházat én a Tündérvilágnak tartom. Olyan nagy művészek közé. Hogy fogok én azokkal beszélni? Talán majd szóba se állanak velem, vidéki csitri asszonnyal!

Beesteledett, megérkeztünk. Amint kiszálltunk a kocsiból, egyik erre, a másik amarra lökdösött. Mindenki sietett a kijárat felé. Soha ennyi embert egy csomóban nem láttam. A fejem elszedült a zür-

zavarban. Alig tudtunk kocsit kapni. Végre egy árva komfortébli maradt meg.

Mi lefoglaltuk és elhelyezkedtünk benne; én, édes anyám, mostoha atyám, kis nővérem, meg egy kis cselédleány, aztán a „Mylord” kutyám, egy csomó kisebb-nagyobb csomag; szóval jól felpakolva érkezünk meg. Odaszóltunk a kocsisnak, hajtson a Pannóniába. Azt mondták debreceni pályatársaim, hogy oda szálljak, az mindjárt a Nemzeti Színház mellett van, hát oda is hajtattam, a kocsiba fehér ló volt befogva, azt mondják, ez jó jel. Elértünk a Pannóniához, kijön a portás kérdezzük, hogy kaphatunk-e szobát, én már kezdtem belépni, amikor azt hallom, hogy bizony egyetlen egy sincs. Ejnye-ejnye, ez bizony baj! Mit volt mit tenni, visszakucorogtam helyemre. Eközben mutatta mostoha atyám, hogy: „Ez a Nemzeti Színház!” Én bizony nem voltam elragadtatva. Hiszen a debreceni sokkal szebb, nagyobb. No, de hát most ne nézegessük a színházat, hanem, hogy melyik vendéglőbe menjünk? Azt mondtuk a kocsisnak, hogy vigyen ahová akar, ahol gondolja, hogy szobát kapunk.

XIII. Pesten.

Első napunk nem nagy szerencsével biztatott. Már egy órája jártuk össze-vissza ezt a nagy várost, hol erre dőcögött a kocsi velünk, hol meg amarra, de minden vendégfogadó előtt azt a választ nyertük, hogy nincsen szoba egyetlenegy sem, de még egy kicsinyke fülkét se tudnak adni nekünk. Már azt hittem, hogy ebben a szűk kocsiban fogjuk átvirrasz-

tani első pesti éjszakánkat és ez nagyon lehangolta kedvemet, mert babonás vagyok és ezt rosszra magyaráztam.

Én nagyon babonás természetű vagyok. Ha pénteki napon jó kedvem van és nevetek, hirtelen elkomolyodik a kedvem, amint eszembe jut, hogy péntek van és aki ezen a napon nevet, vasárnap sírni fog. Arra is nagyon sokat tartok, hogy a balszemem viszket-e, ami örömet jelent, vagy a jobbszemem, ami a rossz hírnek a jeladása. A tenyerem is megmondja mindig, hogy lesz-e pénzem, vagy sem; még a szekrény ropogásából is tudok következtetni. Bercsényi koma, aki igazán okos ember, azt mondta nekem egyszer, hogy minden okos ember tart valamit a babonára. Ő a négylevelű lóherének szerencsehozásában is hitt és — elmondogatta sorra azokat a nagy embereket, akiknek volt valamelyes ilyen babonájuk. Én bizony már elfelejtettem, hogy kiket sorolt föl, csak azt tudom, hogy mindenkit.

Mondom, én nagyon babonás természetű vagyok és ez a sok kóborlás a rozoga döcögő kocsiban nagyon elvette já hangulatomat és már olyasmire gondoltam, hogy a legjobb volna visszafordulni, újra felülni a 'vonatra és visszautazni Debrecenbe. Az ám, hogy ott meg kinevessék Cipikét, amiért ilyen furcsán járta meg Pestet. Megkérdezem a kocsist, hogy mi az oka ennek; azt mondja: országos vásár van és ilyenkor telve van minden vendégfogadó. Hát azért volt a pályaudvaron is olyan nagy zűrzavar?

Szent atyám, hát mitévők legyünk? Szabad ég alatt csak nem töltjük az éjszakát? Aztán már úgy ki voltam fáradva a zaj, a sok nép látásától, meg a sok lámpa világától, hogy majd elaludtam. A

kocsis odaszól, hogy megpróbál még egy fogadót, elhajtott velünk a Dunapartra az Európához. Már félve kérdeztük, hogy van-e szoba? „Van, de csak egyetlenegy!” — hangozott a válasz. Mondám: „Nem is kell több, egy éjszaka csak el leszünk valahogy.” Jaj, hála isten csakhogy leszállhatunk. Felvezettek lakásunkba, egy jó nagy tágas szobát kaptunk alkovnival. De hiszen ez nagyon jó lesz! Igen meg voltunk elégedve, aztán gyönyörűen be volt bútorozva. Én mindjárt szétosztottam, kinek hol lesz a helye. Az öregek az alkovniban, nekem egy ágyat hoznak be, nővérem a kanapén, a kis cselédleány meg a „Mylord” a földön. Bejött a kellner kérdezni, hogy tetszik-e vacsorálni? „Oh nem, mi hoztunk magunkkal hideg dolgokat, azt fogjuk megenni; hanem egy kis innivalót azt hozhat!” Nem tudom, mi lelte a kellnert, de olyan lenézôleg nézett reánk, talán mert nem rendeltünk ennivalót. Amint visszajött az itallal, azt mondta: „Kérem, a kutya nem alhat a szobában, én azt nem engedhetem meg.” Hiába mondtam neki, hogy „édes kellner úr, ez a kutya olyan csendes, olyan tisztességtudó, hogy semmi kárt nem fog tenni”. „Nem, nem engedhetem meg!” — hajtogatta egyre. „Na de hát mit csináljunk vele?” A szoba ajtaja mellett van a kaminlyuk, oda tessék bezárni”. „Jól van kellner úr, amint megettük, majd bezárjuk oda!” Hiába kértem, szíve nem esett meg Mylordon. Mama kiterítette a magunkkal hozott hideg vacsorát, megettük és kivittük Mylordot nyugvóhelyére; mi is lefeküdtünk. Bizony nem szorultunk a ringatásra, hanem egykettő elaludtunk mélyen. Az út nagyon kifárasztott bennünket.

Egyszer csak valaki nagyon dörömböl az ajtónkon. Kiszólunk, hogy mi az, de ezalatt éktelen vonyítás hallatszott. Mylordnak nem tetszett az éjjeli szállás. Nem is csodálom, odahaza a kanapé sarkában aludt, itt meg egy füstös kamrába jutott.

Vonyított hát úgy, ahogy csak bírt; a szálloda összes vendégei elkezdtek csöngetni, lármázni, hogy micsoda vonyítás ez, senki sem tud a házban aludni. Olyan lótás-futás volt a folyosókon, mintha a végítélet közeledett volna.

Felzörgettek bennünket, hogy a kutyát vigyük be a szobába; be is hoztuk örömet, szegény állat ott le is csendesült; aztán szépen aludtunk reggelig.

*

Reggel mostoha atyám elment lakást keresni. Kértem, hogy ha lehetséges, a színházhoz jó közel nézzen. Dél felé hazakerült, hogy már talált is. Nem valami gyönyörű, de hát egyelőre jó lesz, az a fő, hogy a színházhoz közel van; két szoba, konyha, az egyik ó nekik, a másik pedig nekem. Gyorsan megebédeltünk, kocsira pakkoltunk és elmentünk lakásunkra az Újvilág-utcába. A számot nem tudtuk, de arról lehetett ráismerni, hogy a házon nagy rácskapu van vasból; meg is találtuk rögtön a megyeház mellett.

A bejárat nekem egy cseppet sem tetszett. Az udvar kicsi, sötét; a lépcső még sötétebb, szűk, alig találtunk fel. A két utcai szoba meglehetősen volt, de amint belépünk, látjuk, hogy egy falat bútort se látunk.

Mostoha atyám kivette a lakást üresen, arra nem is gondolt, hogy bútor nélkül nem lakhatunk.

Már most mitévők legyünk? Pénzünk nincs bútorra és egyáltalában az ut, a pakk, meg az Európa-szálloda számlája, nagyon kimerítették pénztárcámat. Mit volt mit tenni, belenyugodtunk sorsunkba, hogy valahogy majd csak lesz. Az indóháztól megérkezett estefelé a bagázsom, a sok láda, kisebb-nagyobb, meg ágyneműek. Olyan szépen berendeztük egy-kettő a lakást, hogy gyönyörűség volt nézni. A nagy láda volt az asztal, a kisebbek pedig a kanapék, székek.

Az ágyneműből jó puha ágyat vetettünk a földre; szóval be voltunk rendezve. Különbön csak egy vagy két napról van szó; mert holnap felmegyek a színházhoz, előleget fogok kérni és majd veszünk bútort,

A cselédet leküldtük Mylord kutyámmal, hogy hozzon vacsorára valami hideg dolgot, megmagyaráztuk neki, hogy az első fűszeresboltba menjen be és ott vásároljon és hogy az Újvilág-utcában lakunk, el ne felejtse.

De csak pár lépésre ment az Újvilág-utcától és mégse talált haza. Már rívásra fogta a dolgot, amikor egy úr megszólítja, hogy miért sírsz kis leány? „Kérem, egy órája keresem a Holdvilág-utcát és nein találok”, „Hát kinek a cselédje vagy? „Én kérem a Blahánéé, most jöttünk fel Pestre, engem leküldtek bevásárolni és most nem találok haza”, tessék megmondani, merre van az az utca?ⁱ „Hát édes fiam, a Holdvilág-utcát én se tudom; de az Újvilág-utca itt van előtted”. „Az a kérem — feleli a leányt az utcát keresem én; nem a holdasat. A háznak nagy vaskapuja van!” „Na hát csak eredj ezen az utcán, megtalálod. Az asszonyodnak pedig mondd

meg, hogy egy ismeretlen úr tiszteli és hogy az első fellépésén ott leszek.”

A mi Zsuzskánk aztán futott hazáig és mesélte, hogy mi történt vele.

Az Újvilág-utcától a Nemzeti Színházig alig néhány lépésnyi az út, mégis, amikor reggel elindultam, hogy fölmenjek a színházhoz, olyan hosszúnak tetszett nekem ez a néhány lépés. El voltam fogulva, még remegtem is és nem siettem olyan fürgén végig az utcán, mint máskor tettem.

Mekkora házak vannak ezen a Pesten! itt egyebet se építenek, mint lépcsőt, meg ablakot; sok-sok ablakot, az utcára nézőt és sok-sok lépcsőt, meredeket, az égbe vezetőt. Az ember úgy érzi magát, hogy a nagy, szürke házak reáneheznek és összeszenyomják; nehéz lesz a lélegzete, elszorul a szíve, szédül a feje és a szeme nem lát egyebet, csak azt a sok szürke házat, amint forog körülötte, forogforog.

Így forgott körülöttem a világ, amint a színház felé igyekeztem. Nem néztem én a cifra kirakatokat, nem láttam én a jövő-menő embereket, nem láttam, hallottam én semmit, csak siettem a színház felé és már útközben azon törtem a fejemet, hogy mit mondjak legelsőbben is az igazgatónak és vájjon mit mond majd ő nekem.

Hát amint így sietek, a Hatvani-utca sarkán utamat állja valaki: „No, no kis Blaháné, hová oly sietve?” Motyogtam valamit, de ha keresztre feszítenek, sem tudom most már megmondani, hogy mit és azt se tudnám megmondani, hogy ki volt az, aki megszólított. Oda se figyeltem, amint elmondotta, hogy ő is most jött föl Pestre Debrecenből, vala-

melyik ottani jó emberem volt; el is mondotta, hogy mindig ott volt, amikor én játszottam és most is ott lesz, amikor majd fellépek a Nemzeti Színházban. „Jól van, jól van!” — felelgettem egyre és csak arra gondoltam, hogy hogyan lehetne ettől most hamarosan szabadulni; mert én már ott szeretnék lenni a színháznál.

Végre odajutottam. Az udvaron egy csomó színész ácsorgott. Ügyet se vetettek rám. Ott beszélgettek, ott mulattak maguk közt; nem nézték azok a csitri vidéki asszonyt, pedig legszebbik ruhámat öltöttem magamra ezen alkalomból és olyan helyes kis kalapom volt, hogy a pesti asszonynak sincs külömb; egyáltalában nem nagyon tetszik nekem ez az itteni divat, úgy fölcicomázzák magukat és úgy kiöltözködnek, hogy no; mintha valamilyen komis darabban szerepelnének mindnyájan; mi szoktunk így kiöltözködni a színpadon.

Kérdezősködtem az igazgató után; félvállról felelték, hogy az irodában van. Felsiettem a keskeny kanyargós lépcsőn és beléptem Szigligetihez egy kissé szepegeve, egy kissé reménykedve.

Egy jóságos arcú, kedves úr jött elém, mosolyogva, barátságosan. Én bemutattam magamat, hogy Blaháné vagyok, mire ő így felelt: „No, én meg a maga direktora vagyok. Hát üljön le kis Blaháné. Mikor jött? Nehéz volt-e megválni Debrecentől?” És sok mindenfélét kérdezett, úgy, hogy én egyszerre otthon éreztem magamat, hiszen olyan nyájas, olyan kedves volt hozzám, mintha isten tudja, milyen régen ösmernénk egymást. „No megálljon — folytatta aztán — most bekérem Paulayt és megbeszéljük, mikor fog fellépni.” Elküldött Paulayért, az

felsietett s amint meglátott, megölelt. „Isten hozta, kis ”Blaháném, csak hogy itt van!” így üdvözölt. Hát emlékszik-e Palivali bácsira? „Én bizony arra az” időre nem emlékezem,” feleltem, mert akkor nagyon picike voltam, de édesanyám nagyon sokat emlegette Paulay urat!” Erre a szóra elnevette magát. „Paulay úr”; olyan furcsán hangzik ez előtte, csak hívjam őt ezentúl is Palivalinak, ha meg tudom szokni.

„Örömmel teszem — mondtam — de hát ez most már még se illenék.” Megint Szigligeti vette át a szót: „Beszéljünk csak az első fellépésről. Mikor legyen az és miben?” „Én bizony szeretnék mentől hamarabb tul lenni az első előadáson.” Hát tűzzük ki május hetedikére. Jó lesz?” „Nagyon jó — feleltem és melyik darabban?” Legjobban szeretném az én bogaramat.” „Bogarát?”—nézett rám Paulay meg Szigligeti. „Igen, igen a cserebogarat!” „Cserebogarat?” — kérdezték. „Ilyen darabunk nincs.” Elnevettem magamat és azt mondtam, olyan jók voltak hozzám első látásra, hogy megengedtem magamnak egy kis tréfát. „A Tündérlakot szeretném első előadásul, abban léptem fej Debrecenben, abban búcsúztam el és abban látott Pali . . . Paulay . . . a rendező úr.” Itt megint neveltünk. „A Tündérlakban van a cserebogár nótám, ezzel a nótával szeretnék beköszönteni; babona köt e dalhoz, tehát ha lehet, ebben lépek föl.” „Nagyon jó — felelték — azonnal kiosztjuk, holnapután már próba is lesz, belőle.”

Paulay még kérdezősködött a mamáról, meg hogy hol lakunk; aztán lehet-e valamiben segítségemre. — „Hát bizony nagy bajban vagyok én! — feleltem pirulva; — nincsen pénzem, ha lehetne egy

kis előleget kapnom . . .” „Oh, hát hogyne, mennyire van szüksége?”—kérdették mind a ketten. „Hát ha nem lenne sok, száz[^] forintot kérnék.” Az utalványt megkaptam és még délelőtt megkaptam a pénzt. Szépen elbúcsúztunk egymástól: „a holnapi viszontlátásig a próbán.”

És én most már nyugodtan és boldogan sétáltam hazafelé a Hatvani-utcán.

Végzetlenül örültem, hogy engem ilyen nagy művésznök mellé osztottak be; ez a nagy kitüntetés egy kis bátorságot öntött belém. De azért mégis észrevettem a festésnél, hogy a kezem reszket.

Fölszedtem a kis cókómókomat, mert ugyanazokat a ruhákat használtam, amikben Debrecenben játszottam. Az előadást megkezdték. Bejöttek hozzám egy páran, hogy nem vagyok-e izgatott? „Hogy nem? Nahát erről jobb nem beszélni!” De mitől se tartson, hisz a próbán megmondhattuk volna, hogy nagy sikere lesz, a ház zsúfolva van, óh, ma nagyon szép este lesz! . . .

Felállottam Tamási mellé, keresztet vettem magamra. „Én édes jó istenem, segíts meg, kis bogaram légy velem!” Aztán elénekeltük a „Cserebogár, sárga cserebogarat”. Micsoda taps, micsoda tombolás, mintha — csak Debrecenben lettem volna.

Kiléptünk és úgy fogadtak, amilyen fogadtatásról álmodni sem mertem volna. Debrecenből akik feljöttek, elhozta mindegyik kis virágcsokrát és úgy dobálták felém, tapsoltak a pestiekkal együtt és örültek, hogy ilyen ünnepi fogadásban részesültem. Most jut eszembe, hogy pisszegni el is felejtettek!

Játék után Tamási azzal vált el tőlem: „Ha m|r ezt megcsináltuk, most: már aztán csak előre!”

Játék előtt majd megfagytam, játék után úgy lángolt az arcom, azt hittem, kicsattan. Családom és pár jó ismerősöm künn vártak az udvaron és már előre megbeszélték, hogy elvisznek vacsorára, a „Sas”-ba, az ügyis közel van a lakásunkhoz és már ott van egy pár jó barátunk Debrecenből. Úgyis volt, elmentünk vacsorálni, én perszoe a boldogságtól nem tudtam hová lenni, hogy túl vagyok első fellépésemén. Milyen este volt, sohasem fogom elfelejteni.

Amint beléptünk az étterembe, rögtön észrevettek és megélteneztek. Odasiettem, ahol a debrecenieket megláttam. Egy hosszú asztalnál ült egy nagy férfitársaság, kérdeztem, kik azok? Az az asztal a „Sasok”-é — mondták. Többször fölhangzott az éljen az ő asztaluknál, amint odanéztem, poharat emeltek és rám köszöntöttek. Sokáig elbeszélgettünk, aztán hazakészültünk; amíg csak ki nem értem a teremből, folyton éljeneztek. Azt hiszem, Pesten nem volt még egy, aki oly boldogan tért volna nyugalomra, mint én; hiszen nem buktam el.

Másnap reggel elolvastam a lapokat, nagyon sok dicséretet kaptam; de voltak olyanok is, akik még igen sok tanulásra intettek. Eddig nem igen mertem magamat mutogatni, de mától fogva lesz bátorságom.

XV. Séta Újházyval.

Délelőtt felmentem a színházhoz kis beszélgetésre. Ott találkoztam Újházyval, aki ép készült a városban sétát tenni. „Na kis Blaháné, nem volna kedve velem jönni a Váczi-utcába?” „Messze van

az?” — kérdeztem, „Mit, hát amióta idefent Van, még nem járt ott?” „Nem bizony!” — feleltem neki. „Na hát ez nem járja; be kell egymásnak magunkat mutatnom. Hiszen valamire való ember délben mind ott jár: az a divat.

Szörnyen büszke voltam, hogy Újházyval végig mehettem az utcán, néztek is utánunk sokan, vájjon ki az, aki Újházyval megy? Akik meg felismertek, azért néztek, hogy milyen vagyok nappali világításnál. Amint a Váczi-utcába értünk, bizony elbámultam a sok kirakaton, meg a sok szép leányon, szép asszonyon, akik ott le és fel sétálgattak. Eszembe jutott Czuczor Gergely költeménye, amint kicsi gyermek koromban szavaltattak velem. „Jaj be szép ez a Pest; Istenem, be szép.”

Újházyval elbeszélgettünk a debreceniekről és az ő családjáról, akikkel otlétem alkalmával összejöttem; elmondtam neki, hogy édes apja a doktor úr engem nagyon szeretett, ha valami bajom volt, segített rajtam, aztán nővérét emlegettem, aki gyönyörű, szép teremtés volt.

XV. Prielle Kornélia.

Ma egy pár látogatást kell tennem. Mama azt mondta, első utam Prielle Kornéliához vezessen, az ő eszményképéhez, a kit ő imádott. Beszélt is nekem Kornéliáról mindig és sokat abból az időből, amikor együtt pályáztak. „Persze, te akkor édes fiam, nagyon pici voltál.”

Először felmentem a színházhoz, az indendánsnál akartam tisztelegni, akit még eddig csak páho-

lyában láttam. Itt nem úgy van, mint Debrecenben, ott nem volt az a nap, hogy le ne jött volna Kiss Sándor a színpadra, hanem Pesten ez nem így van. Felmentem hozzá, de nem találtam, megmondtam az előszobában levőknek, legyenek szívesek megjeleníteni az intendáns urnák, hogy itt voltam.

Aztán elmentem Prielle Kornéliához, otthon is találtam. „Gyere, gyere, kis Lujzám, Isten hozott, hát hogy vagy, hogy érzed magadat mi közöttünk?” Oly kedves, oly elragadó volt.

Egyszerű kis fehér házi ruhában fogadott; mennyi izlés volt abban az egyszerű fehér ruhában, kis sottis szalaggal a derekán.

Hát még a lakása? Csupa tavasz, itt illatos virág, amott egy kis szobor, kis madár csicssergett egy kalitkában! A bútorokon itt-ott csipkepárna elhelyezve, gyönyörű képek; szóval: én el voltam ragadtatva, nem hiába mesélt mama annyi szépet erről az édes asszonyról, de olyan is, mint egy tündér.

Sokáig beszélünk mindenféléről. Egy vidéki színésznőről kérdezősködött, én mondtam, hogy ismerem, de nagyon rosszul megy sorsa és megöregedett, van már 40 éves. „Negyven éves?” — kiáltott fel Kornélia. „Istenem, ha én még egyszer negyven éves lehetnék!”

Ez a kijelentés nagyon furcsának tetszett nekem. Tréfál ez az édes, jó asszony, hogy a negyven évvel élcelődik, hiszen ő harmincnak is alig látszik. A színpadon, a mikor a kis csitri leánykákat játszsza, hát senki se gondolná többnek 18-20 évesnél. Most meg ő maga mondja, hogy: „Ha én még egyszer negyven éve? loholnék.” Megkérdeztem, hogy hát

túl van-e már rajta? „Túl bizony, kedves Lujzám, — feleli ő — már én öreg néne vagyok, már én negyvenhárom éves vagyok!” Nem bírom elhinni.

Olyan üde, olyan szép ez az asszony; s amilyen az arca, olyan aranyos kedélye is, meg az a kedves, meleg hangja, amely elbájol, meg az az édes, vidám kacagása, amelyet megirigyelhetett tőle mindenki.

Én már láttam negyven éves embert, aki töpörödött volt, meg ráncos képű, valóságos aggasztján. Ez az édes asszony, aki itt ül előttem, milyen más. Az ő arca mosolygó és üde, a szeme eleven és tüzes, az ő lelke fiatal ŐS fiatal a szíve, a gondolkodása, minden szava és minden tette. Miért akarna ő még egyszer negyven éves lenni? Miért kívánja vissza azt az időt, hát akkor még szebb, még kedvesebb volt Kornélia? Mindezt elgondoltam, aztán én is felsóhajtottam: „Oh, ha én már negyven éves lehetnék!” Kornélia felkacagott erre, ahogyan csak birta és azt mondotta: „Eredj, te kis maszat-menyecske!”

Amikor aztán hazamentem, neki fogtam a nagy munkának. Felforgattam alaposan a lakásomat, úgy akartam mindent elrendezni, amint Kornéliánál láttam.

XVII. Paulayék.

Aztán elmentem a mi édes jó barátunk feleségéhez, Paulaynéhoz. Ő is a legszívesebben látott. Paulay is otthon volt, elbeszélgetett a régi, fiatal-kort dolgairól, aztán jó tanácsokat adott, hogy csak tanuljak, mert igen szép jövő vár reám, de hát bizony ezt csak nagy szorgalommal felét elérni, Na

hát ebben nem lesz hiba; — feleltem, — mert a tanulási kedv megvan nálam, aztán meg szégyent sem akarok pártfogóim fejére hozni. Paulay aztán egyedül hagyott bennünket, mi pedig tovább diskuráltunk. Többek között azt kérdezi tőlem Paulayné: „Te, mondd csak, miféle festéket használsz a színpadra, mert nem vagy ám jól festve?” „Hát bizony én alig használok valamit. Az arcomra egy kis magnéziát teszek, ami bizony, mire kimegyek a színpadra, már le is pereg az arcomról. A nyakamat pedig közönséges kámfor-golyóval fehérítem. Paulayné nagyot kacagott: „Azért néztél hát úgy ki első fellépéskor, mint egy kis fekete ördög. A szerephez ugyan illett a fekete, napbarnított szín, de ezt máskor nem lehet praktizálnod.” Elmondta, hogy hol és miféle festékeket kell beszereznem és ő majd megtanít, hogyan kell magamat kifesteni. Nagyon jó volt hozzám, mintha csak anyám lett volna, sokat is voltunk együtt nagyon. Akármi bajom volt, csak ő hozzájuk fordultam.

A Palivali bácsi jósága megtetéződött tehát egy nagy jó asszonynak a jóságával. Paulayné egyszerű jó asszony és a mellett igen okos asszony, az ő tanácsait megfogadhatom, ezzel magamon bizony segítek. Palivali bácsi is egyszerű ember. Nagyon szorgalmas és nagyon lelkes férfiú, aki mindenkin szívesen segít, ha benne a művész-lelket fölfedezi. Él, rajong a színészetért és ért is hozzá, mint senki más itt a színházunknál, szentírás az ő szava és még soha se bírták olyan mondáson kapni, amelyik nem lett volna helyes és amelyiket később neki magának is meg kellene bánnia.

Nem beszél sokat; némelyek mogorvának, ba-

rátságtalannak is tarthatják ezért; pedig milyen kedves, milyen barátságos, milyen jó tud lenni. Én egész lelkemmel csüngök rajtuk, soha jobb kollégákat nem is kívánhattam volna magamnak; pedig Debrecenben is milyen jó színészpajtásaim voltak: Bercsényi koma, Zöldi bácsi és a felesége, Foltényi Vilmos; no meg Vízvári, aki annyit, de annyit segített rajtam.

XVIII. Stoll Péter.

Na de most már összejött a sok dolgom; nem érek rá sétálni, vizitelni. Egy kissé elhanyagoltam az ének tanulását, ezt helyre kell hozni.

Megkértem Stoll Pétert, aki a Nemzeti színháznál minden délelőtt tanította a szólistákat, hogy a délutáni órákban nagyon szeretnék hozzá feljönni „Ja kleine Frau, — mondotta — ez nehezen fog meüüüü, mert minden órám el van foglalva.” De én annyit kértem, hogy a délutáni sziesztáját megrövidítette és azt az én tanításomra szentelte.

Két órakor már ott kellett lennem; ebéd után bizony nem volt kellemes a nagy melegben vagy hidegben oda gyalogolni, de hát én örültem, hogy az ő tanítványa lehettem. Stoll Péter egy édes, kedves, jókedélyű ember, aki mikor beléptem, mindig énekelve fogadott, pedig talán még jól esett volna a pihenés, de ő ezt a világért sem mutatta, én pedig büszkén mondogatom, hogy a Stoll tanítványa vagyok.

Legnagyobb multságomat leltem abban, ha színházba járhattam, nem is mulasztottam el egy előadást sem. Ha valaki hét óra tájban jött hozzám,

azt egyszerűen kinéztem. Paulayné, Felekyné és Lendvaynéval voltam egy páholyba beosztva.

Egy dolog azonban rosszul esett, hogy az intendáns se tett, se vett, akár lettem volna, akár nem. Igaz, hogy másokkal is csak keveset foglalkozott és alig láttuk a színpadon, csak a páholyában ült estéenként a feleségével. Úgy látszik itt ez a szokás. Hát legyen, nekem azért furcsa marad; mert Debrecenben máshoz voltam szokva.

XIX. Az intendáns nótája.

Egymásután játszom új szerepeimet. Most a „Nagyapó” népszínmű van .kitűzve. Ennek a második felvonásában van egy jelenet, hogy egy nagyon szép dalt kell énekelni; mert Zsuzsika föl is hívja reá a figyelmet mielőtt elénekelné, ezen szavakkal: „Ezt a nótát hallgassák meg, ez az én nótám”. úgy gondoltam, hogy ide egy nagyon szép dalt keresek; van a kottáim között éppen elég. Hát, amint böngészek a kottáim között, rátalálok egy csomó Orczy Bódog-féle dalra: Egy kivált közülök, egy igen szép:

„Sötét az éj, messze van még a reggel
Ne tekints rám gyönyörű szép szemeddel,
Az a szép szem, mint a csillag tündöklök,
De a szívem, szegény szívem haldoklik!”

Na hát, ezt elénekelem az én intendánsomnak; ha még erre sem lesz szíves hozzám, vigyen a macska minden intendánst, én bizony nem törődöm velök.

Előadás napján a második felvonásban rákezem a nótát. Félszemmél odapillantottam a páholyba,

hogy milyen lesz a hatás; hát látom, hogy az én intendánsom majd kiugrik — a páholyból, olyan izgatott lett. Hol a színpadra nézett, hol a feleségére és közben a szakállát kínoztá. Amikor elvégeztem a dalt, nagy tapsot kaptam és kétszer is megismételték. Ő is tapsolt a saját szerzeményének.

Amint a függönyt kezdték lebocsátani, láttam, hogy felugrik és kimegy a páholyából. Egyenesen a színpadra jött, felém iparkodott, megfogta a kezemet és így szólt: „Jaj kis Blahus, ezt gyönyörűen énekelte! ... De ilyen meglepetés; köszönöm, nagyon köszönöm!”

Na tessék, — gondoltam magamba — eddig Blaháné se voltam, most már egyszerre Blahus, én istenem, de furcsák is az emberek.

Ettől a naptól fogva egészen más volt hozzám az intendáns. Persze, a szép dalt nem csak az o kedvéért, de magáért a dal szépségéért még többször elénekeltem a színpadon és hangversenyeken; o is gyakorta megtapsolt érte.

A jogászbálra kaptam meghívót és ismerőseim rábeszéltek, hogy csak menjek el; fiatal kezdő színésznőknek jó, ha egy kicsit a közönség körében forognak, de meg a pesti híres jogászbálra csak el kell menni, a színháztól is többen mennek, nem lesznek egyedül.

Az Árvay-cég csinálta a báli ruhámat; szép piros selyem atlaszból, gazdagon díszítve, fehér csipkével, a hajamba egy szál piros kamélia. Milyen izgatott voltam a bál napján, ki sem tudom mondani, akár csak egy kis leány, aki először mégy bálba. Mostohaatyám volt a kísérőm. Amint kiszállok a kocsiból s megyünk föl a lépcsőn, egy rendező kar-

ját kínálta; akkor veszem észre; hiszen mi az Európában vagyunk, ahol először megszálltunk! Elkacagtam magamat. Eszembe jutott Mylord kutyám története. Amint beléptünk a terembe, kis táncrendemet elvették és egyszerre tele lett a sok táncos nevével. De én kijelentettem, hogy semmi másj: nem táncolok, mint négyest és csárdást. Nem is táncoltam. De ebből aztán eleget. Véghetetlenül jól éreztem magamat: kitűnően mulattam, emlékebe eltettem egy darabka csipkét a ruhámból, a többi disz bizony majd mind ott maradt egyik-másik táncosom zsebében, vájjon meddig fogják megőrizni?

*

A télen igen sok hangversenyen vettem részt. Talán egy sem múlt el, hogy ne énekeltem volna, egy kissé fáradtságos volt, mert bizony megtörtént hogy előadás után, amikor szerepemet lejátsztam, mentem hangversenyezni.

De szíves-örömet tettem, mert igen sok szegényen segítettünk és örömmel tapasztaltam, hogy eddig alig hallottam magyar dalt, úton-útfélen csak a német nóta járta s amióta itt vagyok, népszínműdalaimat és a hangverseny-terembelieket kezdték énekelni, füttyülni, zongorázni.

*

A napokban hozzám jött az intendáns és kérdezte, nem volna-e kedvem operákban is fellépni, Ha őszintén szabad beszélmem, megmondom, hogy nem. De hát volna egy-két dolog, amit szeretne velem eljátszani. „Ha úgy kívánja — mondottam — én nem bánom; de mentül ritkábban és csak kicsi

szerepet.” Másnap kiosztották az „Árny” című dalművet. Egy nagyon szép kis drámai szerep jutott nekem. A szubrett-szerepet Pauline játszotta.

A próbák alatt Pauli volt az én oktatómesterem s egyre magyarázgatta, hogy ezt így, ezt pedig amugy énekeljem; majd meglátom, milyen hatása lesz ennek. Én véghetetlen nagy örömmel vettem a tanításait. A szerepet Stoll-tól tanultam be. A kis operát előadtuk, nagyon szépen sikerült; passzióval is játszottam, de hát hogy is ne, drámai szerep volt. Egy ima-dal volt benne, ezt háromszor is megisméltették. Pauli végtelenül örült sikeremnek; de hát még én! Legalább látták, hogy ehhez is értek valamit. Most aztán jött több is, ide osztották „Fra Diavoló”-ban Zerlinát, „Faust”-ban Szibelt.

Egyszerre, hirtelen kellett betanulnom Zampában Rittát, pedig igazán nem feküdt hangómhoz: nekem nagyon mély volt, csak szabadkoztam, hogy ez nem nekem való, azzal biztattak, hogy ez a szerep úgy sem marad nálam, csak most segítsem ki őket, az opera ki van a jövő hétre tűzve, a másik Rítta oly rekedt, ki tudja, hogy mikor lesz jobban? Hát jól van. Csináljuk.

Este a jó isten tudja, hogy honnan szedtem elő a mély hangokat, olyan szépen ment mint a parancsolat, akár csak egy altistáné, úgy fűjtam.

Egy ízben pedig Erkel Ferenc jött hoznám: „Édes kis Blaháném, tegyen meg egy szívességet, énekelje el Hunyadiban a fíu szerepet. Nagy zavarban vagyok; holnapután menni kell a darabnak és annyi beteg van a színháznál, hogy ha ön nem vállalkozik, elmarad!” „De, ha nagy a szerep — feleltem — nem játszom el. Szégyenszemre nem teszem

ki magamat!” Eszembe jutott debreceni beugrásom a Nabukóban. „Alig egy pár taktus — mondja ő — jöjjön, én fogom betanítani!” úgy is volt; együtt tanultuk be és az előadásnak semmi akadályja nem volt; mehetett. Örültem, hogy Erkel Ferencnek — nagy mesterünknek — szívességet tehettem.

Most már csak azt vártam, hogy Stuart Máriát mikor osztják nekem.

Nem kellett sokáig várnom, hogy egy meglepetés érjen. A „Fekete dominó”-ból Angélát küldték el. Na hát ezt már igazán nem játszhatom el; Paulínának ezt a híres szerepét. Ah ez lehetetlen! A szerephordó megbolondult, másnak küldték és ő eltévesztette. Összepakoltam a szerepet és elmentem Orczyhoz: „Kérem, intendáns úr, ne tegyenek engemet csúffá, oly jól ment eddig minden és most egyszerre tönkre teyem magamat? Hiszen ország-világ ki fog nevetni, ha én ebben a szerepben fellépek!” „Ugyan, édes kis Blahus; ne okoskodjék. Hát azt hiszi, hogy mi kárát akarjuk? Maga a szerepet be fogja szépen tanulni, szépen is fogja elénekelni. Természetesen nem a Pauline művészetével, ezt nem is várja magától senki; de el fogja énekelni és én biztosítom, hogy nem fog megbukni. Mi nagyon jól tudjuk, hogy mit bizhatunk magára, azért hát se ide, se oda, menjen haza és tanuljon.” „Intendáns úr, én ebbe a szerepbe bele fogok halni!” „Jó, jó, csak beszéljen, ha egyszer tudni fogja, meglátja, hogy magának is öröme lesz benne!” „Hát egyet kérek; ha esetleg csakugyan előadásra kerülne a sor, ne itt kelljen fellépnem, hanem Budán, ott kisebb a színpad, hamarabb megtalálom magamat. És ott talán üres lesz a színház, nem lesz olyan trémám!”

XX. A fekete dominó.

Kértem, kérleltem az intendánst, hogy Budán játszsuk először az operát, mert itt bizony félek ettől a nagy szereptől. Az intendáns kinevetett ezen félelemért; de aztán azt mondta, hogy: „Hát jól van, beleegyezem, Budán fog menni először”.

Én hát elindultam hazafelé és útközben folyton motyogtam magamban:

„Vigyen el az ördög minden operát, de úgy kell nekem, minék játsztam el az első!” De persze — szidtam magamat! — neked ebbe is bele kellett az orrod ütni; persze csupa hengegésből, hogy így is tudsz, hát nesze neked, már most csak dominózzál. Hiszen csak ne volna Pauline kedvenc szerepe! .... Jaj istenem, de szerencsétlen vagyok, tanulni is, költözködni is; mert holnapután költözöm a Kerepesi-utra, a „Megváltó” patikaházba! . . .” Erről aztán eszembe jutott, hogy felmegyek az intendánshoz és azt mondom neki, hogy nem tanulhatok, mert költözködnöm kell. De aztán mást gondoltam: „Nem, ez mégse lehet, hiszen csak nem költözöm két hétig. Na hát ez nem szörnyűség, csak valaki ellopná a Domino partitúráját és elő se hozná sohasem.”

Eközben Budán már többször felléptem és valahányszor kiléptem a színpadra, szerettem volna odaszólni a közönséghez: „Kérem önöket, ha a „Fekete dominó” megy, el ne jöjjenek, vagy ha már nem tudnak otthon maradni, bocsássák meg az én nagy vétkeimet és nézzék el belesülesemet.”

Én tehát az én Dominómmal elkészültem. Ked-

ves, édes egy kis opera; én nagyon szerettem — nézni; de nem énekelni benne.

Orczy még egyszer megkérdezte, hogy ragaszkodom-e ahhoz, hogy Budán lépjek fel benne? „Mit, hogy ragaszkodom-e?” „Na jól van, de aztán a jövő héten itt fog menni!” „Nem fog az már itt menni, mert nekem végem lesz!” Orczy iszonyatosan nevetett.

Elérkezett az előadás napja. Még az a kitüntetés is ért, hogy egyesegyedül mehettem fel a Várba! máskor négyen is ültünk a kocsiban; persze, most operaénekesnő vagyok. Csak egy vizsgáztalásom volt, hogy akik velem játsztak, mind jóakaróim voltak. Pauli, Kőszeghy bácsi majd csak segítenek, ha baj lesz.

A színház, fájdalom, rémítően megtelt és nekem ki kellett mennem. Még mindig abban bizakodtam, hogy hátha elmarad az előadás. Én nem értem, máskor oly hirtelen berekednek ezek az operisták, most meg ne adj isten, hogy egy is meg tudna betegedni. Az előadás elmúlt; szerencsésen, minden baj nélkül, a budai közönség elhalmozott szeretetével; de voltak nagyon sokan Pestről is.

Feljöttek a színpadra gratulálni és hogy ne féljek, csak énekeljek bátran, mert látszik az arcomon a félelem. Orczy is megdicsért. „Látja, egy csepp oka sem volt félni, második fellépése már jobban fog menni.” Másnap a lapok írták, hogy bizony nagy merészség volt Pauline után fellépni, de azt meg kell adni, hogy igen szépen énekelte és ha Blaháné így folytatja és szorgalmasan tanul, nagyon szép jövő elé néz. Hát ez a csoda, ez a lehetetlenség is megtörtént «velem, hogy egy olyan nagy művész,»

egy olyan dédelgetett művésznő szerepében léphetem fel. Úgy hallom, ő Bécsbe akart menni, itt egy kis kellemetlensége volt. Bécsbe? Na hát inkább o, mint én, én már onnét hazajöttem!

XXI. Vidéki vendégjárás.

Most már meghívásokat is kaptam vidéki vendégszereplésekre s ha időm engedte, bizony szívesen mentem. Nagyon jól esett, mert bizony Pesten nagyon drága az élet, sok kell.

Aradi vendégszereplésem nagyszerűen sikerült. Aczél Péter főispán estélyt adott a tiszteletemre, a közönség közül igen sokakkal megismerkedtem; ott volt a város színe-java; a társulat összes tagjai és több katonatiszt, akiktől minden előadás alkalmával mesés virágokat kaptam, még mesésebb szalagokkal. 8-10 róf volt egy koszorún.

Mind bemutatták magukat; de biz' én elfelejtettem a nevüket. Egynek a neve azonban emlékemben maradt. Herberstein őrnagy vagy tábornok volt, nem is tudom, mert nem ösmerem ki magam a katonák közt.

Ő vele sokat évődtem, magyarul tanítottam, amíg Aradon voltam. Amikor elutaztam, mind megígérték, ha Pestre jönnek, meglátogatnak.

Ma egész nap, mintha nyitva lett volna a zsák! Így szokták mondani. Egyik látogató a másiknak adta a kilincset.

Több hangversenyre kellett közreműködésemet megígérnem. Amint jegyezgettem kis könyvecskémbe, hogy a napokat össze ne tévesszem, rohan be az

én Zsuzsikám: „Kérem alássan, a király van itt!” Na hát ez a leány tisztán megörült. szinte félni kezdem tőle. „Zsuzsa, mit beszél maga?” „Hát az igazat, kérem alássan, a király van itt; ott lent most kérdi a házmestert, hogy hol lakik Blaháné, talán már fel is jött.”

A lépcsőházra nyílt egy kis ablakom a hálószobából. Oda szaladok, nézem, hogy kit nézett ez a Zsuzsa királynak, hát látom, hogy Herberstein jön fel egész díszben.

Elnevettem magamat és odaszólok Zsuzsának: „Bizony ez a király; vájjon miért jön hozzám?” „Talán koncertre akarja felkérni a nagyságát”: — mondta az ijedt lány. „Hát csak menjen Zsuzsa, nyissa ki az ajtót és hajoljon meg egészen a földig, mert ez úgy illik!” Meg is tette Zsuzsa, csak hajlongott és kezével mutatta, merre kell a szobába menni, a félelemtől nem jutott szóhoz.

Kacagva fogadtam Herbersteint és elmondtam neki, hogy a házban királynak nézték, de nem is csodálom, hiszen olyan díszben van.

„Budáról jövök, ott díszben kellett megjelenem; onnét egyenesen idehajtattam. Rögtön utaznom kell tovább, nem volt időm átöltözködni; úgy pedig hem akartam elmenni Pestről, hogy az aradiak üdvözlétét át ne adjam!”

Egy pár percre még elbeszélgettünk, aztán eltávozott. A kocsiját még mindig körülácsorogták a kíváncsiak és akik az arcát nem látták, szentül azt hitték, hogy a király látogatott meg.

XXII. A debreceniek ezer forintja.

A debreceniek bizony bepereltek; a pert meg is nyerték, a vinkulomot: ezer forintot még kellett fizetnem. De egy szép napon az ezer forintot visszaküldték azzal, hogy nekem bizonyára nagyobb szükségem lesz rá, fordítsam a magam hasznára. Én édes Istenem, milyen jók még most is hozzám! Nem is felejttem el nekik sohasem és keresni fogom a módot, hogy valamiképpen visszaháláljam.

A napokban hallottam, hogy Vizváry Gyula és Bercsényi is fel fognak jönni a Nemzeti Színházhoz. Végtelenül megörültem a hírnek, ismét együtt leszek az én kedves jó barátaimmal és egy operaénekesnővel is több lesz, legalább most az fog énekelni, ha valaki bereked; nekem pedig békét hagynak az operával.

Legjobban érzem magamat az én népszínműveimben; hála isten, van elég dolgom is. Szerdán és vasárnap itt; csütörtökön pedig Budán vannak népszínmű előadások.

Most „Dobó Katicá”-ra készülünk. A tegnapi próbán egy kis tréfa esett meg velem. Tudniillik én sohasem szoktam a próbáról elkészni, erre még nem volt eset, legalább egy félórával előbb szoktam felmenni, mint ahogy a próba kezdődik, azt tartom, hogy előbb a kötelesség, aztán jön más. Paulay és én voltunk mindig az elsők. Tegnap egy kissé rosszul éreztem magamat, nem siettem, hát gondoltam, a fél órából el lopok egy negyedét. Paulay felmegy a színházhoz, látja, hogy nem vagyok ott, azt hitte, hogy beteg vagyok és utánam szalasztotta a szol-

gát, hogy jöjjek próbára. Én persze lélekszakadva futottam, megesett rajtam az a szégyen, hogy elkéstem, várakoztattam a pályatársaimat. Felérek; Paulay a színpadon volt, rendezkedett. Hozzá megyek, hogy meg kérjem valahogy meg ne tegye azt a szégyent rajtam, hogy felirasson, először történnék életemben. „Hát hiszen a próbáról nem késett el, — mondotta ő, — mert még el sem kezdtük, csak a kettenk félórájától.” És jót nevetett. „Na, hát én kiáltottam, hogy mi az, ha az ember elkésik; de nem is késem én el többé soha életemben. Ezt fogadom, még — a félóráról sem!”

Csodálatosan érthetetlen dolog az, hogy én, aki hozzá vagyok szokva nap-nap után a nagy közönség előtt énekelni, valahányszor hangversenyen kell részt vennem, az egész napom olyan lehangolt. Ma egy matinén kellett énekelnem. Prielle Kornélia és Liszt Ferenc is közreműködtek. A Vigadó kis termében rendezték. Amint felmentem, Kornéliát már ott találtam. Nagyon csodálkoztam magamban, hogy hát van még valaki, aki engem is megelőz a pontosságban. A hangversenyen épp úgy betartottam az időt, mint a próbákon.

Mondom Kornélia ott ült. Szépen melléje húzódtam és rém csendesen viseltük magunkat. Liszt Ferenc is megérkezett, körülrajongták, mi ketten csak úgy ültünk ott, mit két iskolás-gyermek, ahogy várja, mikor szólítják föl leckére.

Egyszer odaszól Kornélia: „Te, Lujza, én hallok a szívem dobogását. Tudja Isten, mindig izgagnia tesz egy hangverseny!” „Hála Isten, hogy ki mondhatom azt is, hogy az én szívem meg rögtön kugrik a torkomon, úgy trémázom.”

Hát amint így meséljük egymás baját, odajön hozzánk Liszt Ferenc, s kérdezi, hogy miről tanácskozunk? Megmondtuk, hogy mi izgatottak vagyunk. „Hogy lehetséges az?” — mondotta ő. — Hogy lehetséges? Ezt magunk is szeretnők tudni, de hát így van; hogy miért van így, tudja az Ég.

XXIII. Társas kirándulás.

Benedek József fejébe vette, hogy a nyáron a népszínművet kiviszi vidékre egy pár nagyobb városba vendégszerezpelni. Össze is állította a személyzetet, nagyon sokan voltunk, mondtuk neki, hogy okvetlenül bele fog bukni. Az nem lehet — felelte ő, — meg aztán nem is akarok én hasznot; csak annyi jöjjön be, hogy a tagokat pontosan üzethessem.” Mi bele mentünk a dologba, mi biztosítva voltunk, hogy a magunkét megkapjuk.

Saját zenekarunk, karszemélyzetünk volt — szóval él voltunk látva személyzettel bőven. Még arról is gondoskodott, hogy ha egyik-másik megbetegszik, legyen helyette más. Igen gavallérosan volt kieszelve. Megindultunk. Vizváry már akkor ide fent volt és ő” is velünk jött. Szigligeti Ferike az én lakótársam volt, szülei rám bízták, hogy én legyek a gardedárn. Szörnyen megörültem a tisztségnek, ez olyan auktoritást adott nekem, az igazgatóm leányát rám bizították; azt kell tennie, amit én parancsolok, én nekem ez szörnyen tetszett. Iszonyú nagy garral jártunk-keltünk mindenfelé.

Szegény Benedeknek ugyancsak meggyűlt a baja. Egyik állomáson egy zenész maradt el, amott

egy kardalnok; némely helyen a pakkot nem akarták rögtön kiadni; a színházakkal is sok baja volt, persze nyáron nincsen rendben minden úgy, mint télen.

Debrecenben a kapitányságra szaladgált. Eöry Gusztinak akadt baja a taligásokkal. Fiakkerezett a talyigájukon a nagy erdőn és összeszólalkoztak, majd hogy meg nem verték. A színészek közül is többen megbetegedtek, még a pótszínészek is. Jövedelmünk volt mindenütt szépen, de csak annyi, hogy épp a gázi tellett ki.

Sok-sok baja volt szegénynek, azt hiszem, meg is bánta a kirándulást, de ha előadás után így összejöttünk a vendéglőben mindannyian, szörnyen jól mulatunk. Ő is elfelejtette, hogy most direktor; sutba vetette bűját-baját.

XXIV. Vizváry szerelmes.

Ezen a körúton egy kis szomorúság ért, úgy vettem észre, hogy az én Vizváry Gyulám, Ferike irányában gyöngéd érzelmeket táplál. Kimutatta ezt lépten — nyomon kedves figyelmességeivel; egy-egy szál rózsza, egy-egy tekintet mindent elárult. Szörnyen éles szemem van. Észrevettem mindjárt. Előadás alatt messziről láttam, hogy össze is szólalkoznak; ilyenkor Ferike a kapott rózsát, midőn hazamentünk, a földhöz vágta. Gondoltam, nekem most szigorúnak kell lennem és jól megpirongattam. De ő kinevetett és azt mondta: „Ugyan kérlek, ne prédikálj, olyan komikus vagy így!”

Miskolc volt utolsó városunk. Benedek alig várta, hogy hazaérjünk, de még én is.

Roszul esett, hogy Vizváry másra vetette két jószágos szemét, holott Debrecenben csak én rám nézett így. Nekem nem kurizált többé; más tetszett neki! Hej, nem hiába mondják: Pest megfest. Nála beteljesedett a példaszó. Hazaértünk. Ferikét szülőihez vittem, gondoltam, kurizáljon most már neked Vizváry, bánom is én, nem nézek többé egyiktekre se.

Pedig dehogy is nem. Alig vártam a reggelt, hogy a színháznál mind a kettővel beszéljek, mert mind a kettőt nagyon szerettem.

XXV. Jókai.

A napokban tiszteletem akartam tenni a nagy művésznőnél, Jókainénál. Szörnyen kíváncsi voltam reá, hogy hogy néz ki. Sokan mondták, ne menjek, most mindig betegeskedik, alig fogad valakit, megpróbálom, hátha bejutok.

Elmentem hozzá, kérdeztem, bemehetek-e, nem beteg-e a művésznő? „Nem, ma jobban érzi magát!” — felelte a szobaleány, de elébb benézek. „Kit jelentsek be?” „Blaháné vagyok!”

Jódarabig váraкоztam az ajtónál, ide-oda járkálást hallottam és hangos beszédet. Jó vártatva kijön a szobalány azzal, hogy a nagyságos asszony feje hirtelen megfájult, nem fogad. Nem is terheltem többé látogatásommal.

Egy jótékony előadás volt kitűzve az ő fellépésével, majd meglátom akkor.

XXVI. Jókainé.

A színháznál elmondottam ezen kalandodat, de megvigasztaltak azzal, hogy Laborfalvi Róza nemcsak velem ilyen barátságtalan, mások irányában is az. Nagyon sajnáltam, mert nagy bámulója vagyok az ő nagy művészetének és még nagyobb bámulója Jókainak. Azt hittem, hogy őt is megláthatom majd otthonában; a költőt, akinek könyveit úgy szerettem olvasni; hiszen amikor szegény Blaha háborúba vonult dzsidás ezredével és engem Temesvárra küldött rokonaihoz, ott egyetlen magyar szót sem hallottam és ő volt csak, aki anyanyelvemen szórakoztatott. Elővettem az ő könyveit és olvasgattam csaknem naphosszat és amikor már végig olvastam mindezen könyveket, előről kezdtem megint és nem tudtam betelleni velők. Milyen melegség áradt el a szívem körül; szinte láttam magam előtt azon alakokat, akiket ő olyan szépen leírt; akik olyan hősök, olyan igaz emberek.

Amikor a Jókainé szobalánya elutasított, leginkább ez bántott; vagy talán félti tőlem az urát? — gondoltam később. Mégis haragom nem tartott sokáig. A legközelebbi napon föllépett ismét Jókainé és én ott ültem közös páholyunkban és gyönyörködtem benne és azon vettem észre magamat, hogy bizony megríkatott és azt mondtam Lendvaynének, aki ott ült mellettem, hogy: Jókainénál nagyobb művésznő talán nincsen is az egész világon!? Ő csak bólogtatt a fejével, aztán elfordult egy kicsit, hogy ki morzsolja a szeméből a könnyeket. Jókainé őt is megríkatta.

XXVII Lendvayné.

Idősb Lendvayné nagyon szíves volt hozzám átaljábftn. Előadásaimat mind végig nézte és jól látta a színpadról, hogy szívesen tapsol egy-egy nótám után. De nem csak tapsolt, hanem tanított is és mondhatom, sok jó tanítása nagyon használt nekem. Ahányszor játszottam, mindannyiszor megvárt előadás után és megmondta apróra, hogy tettem jól és mit csináltam hibásan és megmondta azt is, hogy mint *csináljam* máskor, amit *most rosszul csináltam*. Meg volt a kritikája az öltözékemre is és neki nagyon jó volt az ízlése, a színpadon mindig úgy jelent meg, hogy gyönyörűség volt nézni.

Igen-igen kedves volt irányomban és azzal biztatott, serkentett mindig, hogy az én játékom nagyon hasonlít az övéhez, a beszédhangom is egészen olyan mint az övé; de sőt azt mondotta még, hogy az arcom is hasonlít hozzá. Nagyon büszke voltam erre és nagyon jól esett vele lennem. Ha meglátott, mindig magához hívott és beszélt nekem azokról, akik már nincsenek. Megkérdezte, hogy ösmeretem-e Hegedüsét? „Fájdalom nem ösmerem:—mondottam én — csak az arcképét láttam”. Hát beszélt nekem Hegedüséről, Füredi Mihályról és más nagy művészekről, mint: Tóth József és Egressy Gábor.

Akkor aztán egy napon így szóltam hozzá: „Hát idősb Lendvayról mért nem beszél?” „jártam, édes Lujzám, hogy te kezdj beszélni róla. Mert most már eldicsekedhetem neked azzal, hogy az volt a legjobb ember a világon!” Arról már nem szólt, hogy milyen színész, milyen művész volt idősb Lendvay.

XXVIII. A nagy művészekről.

Édes anyám ismerte Hegedüsnet, egy társulatnál voltak szerződve Pozsonyban. Anyám mesélte, hogy Hegedüsnet Pozsonyban mennyire ünnepelték, valósággal imádták, hogy kitűnő énekesnő, színésznő volt és gyönyörű asszony. De mindig bánat látszott az ardán; a férje: Hegedüs szörnyen féltékeny természetével agyonüldözte, emiatt sokat szenvedett. Egy gyönyörű kis fiacskája volt.

Hegedüsne meghalt és csakhamar követte kis fiacskája is. Egyszer bevitték abba a szobába, ahol édes anyjának arcképe volt, hogy lássa a képet és a kis gyermek szíve megrepedt. Hegedüs bánatában elhanyagolta magát, megbetegedett és ő is utánuk halt.

Szerdahelyi Kálmánt még én is ismertem, de már mikor én feljöttem Pestre, többször betegeskedett. Egy-két dalomhoz — milyen szerencsés is voltam — ő írta a verset.

A fiatal Lendvayt is ösmertem. Ő tőle tanultam meg, hogy kell szépen rákot enni, rémitően szerette a rákot.

*

A tegnapi előadás után odaszól Lendvayné Vadnay Károlyhoz: „Na, úgy-e, a kis Blaháne nap-roî-nâpra jobban tetszik?” „Hja, új szita szegen lóg!” felelte Vadnay. Nekem ezt Lendvayné másnap megmondta, na hát ezentúl kettőzött szorgalommal fogok tanulni, azon leszek, hogy a nagyközönség szeretetét kiérdemeljem, hogy az az új szita sokáig

ott lógjon a szegen. A régi darabok közül már elővettük mindezeket: Tündérlak, Csikós, Szökött katoná, Kisértet, Szép juhász, Viola, Liliomfi, Nagyapó, ParlagT Jancsi, Egy szekrény rejtelve, Vén baka, Peleskei, Két pisztoly, Huszárcsiny, Dobó Katica, Egy no, ki az ablakon kiugrik, Lelenc.

Az ujjak: Székely leányok, Székelyföldön, Kincskeresők, Ripacsos Pista dolmánya, Panna asszony leánya, Kényes Bertók, Betyár kendője, Falu rossza.

A „Kényes Bertók” előadására a jogászság csak úgy tódult a színházba. Nagyon tetszett nekik a következő kis nóta:

Az én szoknyám kanavász,
Tegnap vette egy jogász,
Ha még egyszer ilyen-olyat vesz,
Két kanavász szoknyám lesz — ha vesz.

Ötször-hatszor kellett megismételnem és játék után utcahosszat énekelték a dalt.

„Falu rosszá”-ból kezdtünk próbálni. — Az első két-három próbán Szigeti Józsi nem jelenhetett meg. Betegsége gátolta s ő neki volt osztva Gonosz Pista, a bakter. Egyszer aztán feljött ő is. A második felvonásban, amikor Göndör Sándor maga elibe állítja a cigányokat, odaszól Tamási Szigetihez: „Állják ki négykézláb, hadd tegyem a cimbalmomat a hátára!” Szigeti csak nézett Tamásira, hogy a szerepéből beszél-e vagy tréfál. A jelenés nem ment tovább, végre a rendező odaszól: „Kérem folytatni és az instrukciókat megcsinálni”.

„Micsoda?—mondja Szigeti — „hát ti most nem tréfáltatok, benne van a darabban, hogy négykézláb álljak?” „Benne bizony” — felelte a rendező.

„Na hát, fiaim álljatok csak ti négykézláb, vagy álljon Tóth Ede maga, engem csúffá nem tesztek. Én nem túrom a földet; adjátok a szerepet másnak, én nem játszom. Mi lesz a színészetből, ha a szerzők ilyen dolgokat kívánnak tőlünk? Nem vagyunk bukfenc-komédiások?”

Szörnyen haragudott és elment. Tóth Ede a színpadon egy sarokban meghúzva magát, hallgatta végig ezt a jelenetet. Szörnyen odavolt az amúgy is már beteges ember. Így kapta aztán Újházy a szerepet.

Az előadás nagy sikert aratott, engem szegény Tóth Ede homlokon csókolt és bocsánatot kért, hogy ily kicsi szerepet irt számomra.

XXIX. A falu rossza.

De a „Faluk rossza” bemutatója nem ment olyan könnyen, amilyen könnyű ezt leírni. Baj volt vele a színházban és baj volt a színházon kívül. Az első bajunk az volt, hogy Újházi, akire ráosztották Gonosz Pista baktert, amit Szigeti József nem akart eljátszani, mert nem engedi hátára tenni a cimbalmot és nem játszik négykézláb szerepet; mondom: Újházi Ede hirtelen megbetegedett, úgy hogy a próbákra se járt és már úgy volt, hogy el se játszsza a baktert. Egyszer aztán mégis beállít a próbára és olyan kedve volt a darabhoz, hogy olyat még sohase láttam. Egy céduláskát mutogatott nekünk, amelyikre az volt fölírva, hogy: „ez a darab vagy óriási sikert arat, vagy pedig én nem értek a dologhoz”. Ezt Rákosi Jenő írta Újházynek, akik szomszédok voltak

a Vas-utcában és jóbarátságban éltek. Rákosiné a kedves fiatal menyecske, mindennap küldött egy tál aszalt szilvát, kifőzve, megcukrozva a beteg Újházinak, aki pedig egy nap a cselédleánnyal elküldte a darabot elolvasásra Rákosi Jenőnek.

Ebből keletkezett a második baj, mert Rákosi Jenő a „Reform”-ba mindjárt irt is a „Falú rosszá”-ról és előre feldicsérte nagyon, mire ismét egy másik újság azt írta, hogy csak azért dicsérte föl előre, hogy ártson neki, mert fölcsigázza a várakozást vele. Hál' isten, nagyobb verekedés nem lett belőle és elérkezettünk végre mégis az előadásig.

Sohasem fogom elfelejteni szegény Tóth Edét. Még egy óra hiányzott a hétből, amikor az előadást meg kellett kezdenünk s ő már ott volt a színháznál. Szörnyen sápadt volt szegény és a szeme lázban égett. Vörösesbarna télikabátjának gallérját felgyűrte, mint aki nagyon fázik és nem szólt senkihez egy szót se. Ott volt a színpadon egész este, a sápadtságát égő pirosság váltotta föl, amikor a nézőtéren egymást érte a tapsolás. Az első felvonás végén már tudtuk, hogy sikerünk van, a taps zúgott, meg az éljen is hangzott és ki-ki kellett mennünk a színpadra. Kijött velünk ő is és ott hajlongott úgy, amint volt: téli kabátban, felgyűrte gallérral.

A második felvonást már nyugodtabban játszottuk, és ő is, szegény, nyugodtabban nézte. Nem volt már félni valója; a darab nagyon tetszett; a közönség nagyokat hahotázott a Gonosz bakter jelenésein és bizony megsajnálta Feledi Boriskát meg Göndör Sándort, a falú rosszát.

Én azokat a jeleneteket, amelyekben nem volt dolgom, a színpalak mögül néztem és úgy elgyönyör-

ködtem Tamásiban, meg Újháziban, mintha magam is csak néző volnék és nem játszanám velük együtt komédiát. Újházi milyen kedves volt. Bizony nem röstellett négykézláb állani, még hasra is vágódni, amikor úgy parancsolja a szerep és utána a szavukat se lehetett hallani a színészeknek, oly nagyon nevettek odakint. Az én nótáim is nagyon tetszettek és amikor a végére értünk az előadásnak, odajött hozzám Tóth Ede még mindig felgyúrt gallérú télikabátban és reszketve az izgalomtól, azt mondotta: „édes kis Blaháné, ne haragudjon, hogy olyan kis szerepet irtam a számára; ezentúl már a legnagyobbakat írom magának”. Aztán homlokon csókolt és egy szegény, beteg ember boldogan ment haza ez estén a színházból.

*

Olyan nagy volt a „Falu rossza” sikere, hogy Szigligeti már arra gondolt, hogy több napot juttat hetenként a népszínműnek. De erről végül szó sem lehetett; a dráma, meg a vígjáték lefoglalta a hét többi napjait és nekünk, akik annyira szerettük a népszínművet, be kellett érnünk három estével.

Ekkor aztán történt valami. Jön hozzám Szigligeti és, meséli nagy örömmel: „Na, kis Blaháné, lesz már színház, ahol mindennap népszínmű fog menni. Játshatik eleget, mi pedig írhatunk számára darabokat.” Nagyon megörültem és nyomban faggatni kezdem őt, hogy hát melyik színház lesz az. És elmondotta, hogy a főváros elhatározta, hogy színházat emel a népszínműnek.

Nagyon megörültem ezen hírnek, csak az szomorított el, hogy hiszen akkor nekem el kell majd

hagynom a Nemzeti Színházat, pedig olyan jól megszoktam már itt, úgy megszerettem színésztársaimat és megszerettek engem is; azután meg annyi szép sikerem volt ezen a színpadon. Mondtam is mindjárt Szigligetinek ezen aggodásomat, de ő mindjárt megvigasztalt ezen szavakkal: „Ott legalább nem kell majd operáznia kis Blaháné, amihez bizony amúgy gines kedve”. „De csak inkább operázok én itt!” - mondogattam, mire ismét ezt felelte Szigligeti: „De hiszen az még igen nagyon soká lesz, amíg az a színház felépül”.

Nem is beszéltünk róla tovább, hanem örültünk, hogy a népszínműveink oly nagyon tetszenek,

XXX. Franciául tanulok.

A napokban megkértem Sasváry Ferencet, jöj-jön fel hozzám azokon a napokon délután, amikor nem játszom; franciául akarok tanulni. Már ő vidéken, ahol egy társulatnál több ideig voltunk, franciatanárom volt. Szegény édesanyám inkább megvont magától mindent, csakhogy engem taníttathasson.

Meg is kezdtük a tanulást, de egy szokást vettem észre Sasvárynál, amit vidéki színész korában nem tapasztaltam, hogy a francia óra alatt vízkurát használt. Azt csak elnéztem, hogy egy itcés üveggel bekebelezett, de mikor a harmadiknál tartott, mégis csak megkérdeztem tőle, hogy sósat szokott-e ebédelni vagy beteg? Azt felelte, hogy ez nála egy bevett rossz szokás, amit nem bír elhagyni. Na hát, ha ezt nem bírja elhagyni, akkor én leszek kénytelen a tanulással felhagyni, mert még vízibetegséget

kapok. „Jól van mondta ő, tehát majd megpróbálom, talán megy víz nélkül is a tanulás”. Akkor meg egy határ savanyú bonbont ropogtatott folyton a fülemben; azt hittem, hogy kiugrom a bőrömből.

Végre más francia tanár után kellett nézni, mert ezeket az apró kellemetlenségeket nem bírtam kiállani.

Szegény Sasváry nem is bocsátotta ezt meg nekem soha, Azt mondta, hogy arról már hallott, hogy valaki elveszti az állását, amiért hogy iszákos; de arról még sohasem hallott, hogy valakinek azért mondjanak föl, mert vizet iszik. „No jó, mondogatta, tehát nem iszom én többé vizet; még csak nem is mosakodom vele többé, majd bort iszom és borba fürdöm”.

Hogy beváltotta-e ezen fenyegetését, nem tudom; de annyit tudok, hogy fele annyi bortól is holt részegnek kellett lennie, amennyi vizet megivott nálam egy-egy francia óráim alatt

XXXI. A Népszínház és Rákosi Jenő.

Itt lakom a Síp-utca sarkán, a Megváltó-patika fölött és ha egy kicsit megerőltetem a szememet, hát ellátok a Bodzafa-utca tájékára, ahol garmadában áll a téglá és sűrög-forog a sok tót munkás. Ha nem állana útban a Rókus, hát egészen jól kivehetnem, hogy jól halad-e a munka. Reggelenként bizony az az első dolgom, hogy kinézek az ablakon, hátha éjszakán át fölépült egyszeriben az a nagy ház, amely most olyan, mint egy óriási kalitka, a sok gerenda körülfogja a térséget és építik-építik az új színhá-

zat, amelyben mindennap népszínmű megy majd és én játszhatom majd tetszés szerint.

Én? Hátha ott sem leszek? Igaz, van már szerződésem, sőt: ez már a második szerződés, amit Rákosi Jenőtől kaptam; de azért még nem bizonyos dolog, hogy otthagynom-e a régi fészket.

Több dolgok is vannak, amelyek ezen elhatározásomat befolyásolják. Férjhez megyek újra és Soldos Sándor nem nagyon pártolja tervemet, hogy elmenjek a Nemzeti Színháztól. Édes anyám sem akarja, azt mondja ő, hogy a régi fészket ne cserélje föl egykönnyen az ember, nem mindig talál melegebbet az ember. Énnekem sok fejtörést okoz ez a dolog. Mit tegyek? Sorra megkérdeztem jó barátaimat; mindegyik mást mond és mindegyik másként tanácsolja, hogy cselekedjem.

Írtam Zichy Jenőnek is; ő pedig; azt válaszolta: „Kis Blaháné, oda menjen, ahová a szíve vonzza, Blaháné mindennütt Blaháné marad!” No, ez szépen kibujt a tanácsadás alól; csak bókol és nem segít nagy zavaromban. Szigligeti, meg Paulay egyre azt tanácsolják, hogy menjek, mert ott az én igazi helyem; már azt hittem, hogy szabadulni akarnak tőlem. Hát akkor aláírom a szerződést. Mikor pedig aláírtam, akkor egyre azt mondogatták, hogy kár volt elsietni; várni kellett volna, meg kellett volna gondolni; hátha még se jó így és így tovább efféléket, hogy nekem már pityergőre áll az ajkam és végül is felöltözködtem szépen és elmentam Rákosi Jenőhöz. Mondom neki: „Kedves igazgató úr, bontsa föl a szerződésemet. Nem jöhetek!” Ő megfogta a vállamat, a szemembe nézett és ezt mondta: „No, kis Blaháné, mi baj? Mondja meg magyarán, a

gázsit kevesell?” úgy éreztem, hogy elpirulok. „Nem, nem ezt akarom!” — szerettem volna kiabálni, de egy hang se jött ki a torkomon, csak hebegtem, hápogtam; ő pedig elővett egy új szerződést, kiállította és odaszólt: „Hát akkor írja alá ezt!” — mondotta és — aláírtam.

A Népszínházat, fölépítették és én férjhez is mentem. Soldos Sándor, hevesmegyei földbirtokos az uram, ki legelsőbben is hazahozott Hevesbe és én most itt élek a falun és nézem, hogyan él a mi népünk. Egész nap künn járok: mezon, kertben, pajtában és minden menyecskét, minden parasztleányt elfogok úton-útfélen, hogy elbeszélgessek velük. Mondják is mindenfelé, hogy: „ejnye, milyen egy fain személy az ifiasszony!” — Ők persze nem tudják, hogy én „tanulmányozom őket”; ellesem a beszédjüket, a modorukat, szokásaikat, mozdulataikat. Láttam itt már lakodalmat, keresztelőt, búcsút, névnap ünnepséget és mind jól a fejembe véstem; majd ha szükség lesz rá, előszedem szépen az emlékezetemből, mint ahogy a kincseit előszedi az ember az almáriomból. Az én almáriomom egész kis kincsház immár, ebből jó sokáig lehet majd takarékoskodni.

Soldos Sándor, az uram nagy szeretettel vesz körül. Amikor itt ülök vele a falusi portán, sokszor eszembe jut szegény Blaha, az első uram, aki apám volt inkább, mint a hites társam. Soldos még a gondolataimat is eltalálja és mindenben a kedvemben jár. Azzal a másik világgal nem törődik; „az a te dolgod!” — mondogatja; — „ittthon te csak jó asszony légy; a színházi dolgokat haza ne hozzuk!”

Blaha szegény nem így tett! Őt egészen lefoglalta az én „nagy jövőm”, amelyről annyit álmodozott. Ha tudná, hogy milyen sok valóra vált már eddig is abból, amit ő nekem megjövendölt! . . .

Itt volt a Népszínház megnyitása. Rákosi Jenő irt is, izent is; de bizony én nem mentem. Nem mehettem! A családom újra rákezdte, hogy hátha mégse mennék át; ki tudja nem bukik-e meg a színház? De meg várjam be, amíg a Nemzeti Színházi szerződéselem lejár és várjam meg, hogy mi lesz odaát az új színházban? Ezt duruzsolta a fülembe itt is mindenki: ne menjek, maradjak; majd meglátom jobb lesz itt — mondogatta Vízvári is. Rákosi Jenő olyan szépen tudott velem beszélni és olyan szépen festetette le előttem a jövőt; elmondotta újra-újra, hogy mi vár ott reám, hogy milyen diadalokat fogok én ott aratni. Két heti gondolkodási időt kértem megint és ezalatt megint úgy tele duruzsolták a fejemet, hogy én bizony nem mentem át.

A Népszínházát megnyitották hát nélkülem. „Én édes jó istenem, hát miért legyen nekem az a sorsom, hogy mindig és mindig új fészket keressek? Alig melegszen meg az egyikben, már tovább kell mennem! Ráüljek megint a sors hátára és vigyen ameddig kedve tartja?” ...

— Már ott állt a szép új épület, már ott játszottak is és én azért minden reggel kitekintettem az ablakon arra felé, mint akkor, amikor még a téglákat hordották ott. Vágyakoztam-e? Vagy féltem-e? Nem tudom.

Csak azt tudom, hogy írtam Rákosi Jenőnek, jöjjön el még egyszer hozzám. Ő el is jött és én a nyakába borultam és azt mondtam: „Igazgató úr, ha maga sejtené, hogy mik történtek itt?” . . . De ő nem faggatott és én el se mondtam neki, hogy hogyan duruzsolták, beszéltek tele a fejemet!

A Nemzetiben elbúcsúztam és azzal távoztam, hogy ha el is megyek, azért ide tartozom ám, mert csak úgy írtam alá a Népszínház szerződését, mint vendég. Ki tudja, hátha visszakerülök még?

A népszínházi próbákat megkezdtük: „Az ördög párnája” című darabból. Egy kissé sietős volt a dolog, új népszínműre volt szükség.

Rákosi Jenő nemcsak igazgatónk nekünk, hanem tanítómesterünk, jóbarátunk is. Nagyon megszerettem őt és nem győzöm csodálni azt a nagy szorgalmát. Ő az első a színháznál reggel és ő az utolsó, aki este, előadás után elmegy. Itt van mindig a színháznál és mindig dolgozik. Hiszen van is munkája rettenetes. Új színház, ennek még műsort is kell csinálni; aztán meg annyi baja is van szegénynek, most is Tamási cserbe hagyta, nem jött át a Nemzeti Színházból, peáig ”aláírta a szerződést. Azt hiszem, őt is úgy beszéltek le, mint engemet, de már hallani, hogy Tamási mégis átjön, csakhogy nem most, hanem csak tavasszal.

Mire mi reggel próbára jövünk a színházhoz, addigra Rákosi már elvégezte a maga porcióját az irodában és ő az első a színpadon, ahol mindenkit tanít, útbaigazít. Én velem igen sokat foglalkozik. Ha sokat kell vesződni, nem kiabál, nem szitkozódik, hanem a kalapját vágja folyton a földhöz; én

istenem, hiszen minden pénze kalapra megy majd; mert bizony néhanap tízszer is a földhöz vágja a kalapját. Ilyenkor aztán mindenki elszégyelli magát, az is, aki jól végezte dolgát; ezzel a kalapjátékkal nagyon kordában tud bennünket tartani a mi direktorunk. Én miattam még nem vágta oda a kalapot; vigyázok is szörnyen, hogy eztán se tegye, ő különös jóssággal van irántam amúgy is és a hangja csupa szeretet, amikor azt mondja: „Na, kis Blaháné, ezt csináljuk el újra!” Pedig most már Soldosné vagyok.

Az első szerepem nem volt valami híres és még mielőtt először fölléptem volna a Népszínházban, hírül hozták, hogy a jogászság ki akar füttyülni, amiért hogy nem jöttem el a színház megnyitására, hanem okoskodtam és ott maradtam végül a Nemzeti Színháznál. Hát bizony jobb lett volna mindjárt átjönnöm, most már messzebb tartanék. De hát minden első fellépésemre megfenyegetnek engemet? Amikor a Nemzeti Színházban készültem föllépni, azt hozták hírül, hogy a debreceniek fognak kifüttyülni, mert ott hagytam őket. Most meg a jogászok készülnek ilyesmire? Nem hiszem én azt; hiszen az a múltkori se volt igaz, ebben se lehet sok igazság, hogy a jogászok, akik mindenfelé az én nótáimat füttyülik, akiknek annyiszor eldaloltam a „kanavász szoknyát”, most én ellenem forduljanak? Nem, ez nem lehet!

Nem is lett belőle semmi. A jogászok eljöttek csoportostul az előadásra és én bizony drukkoltam miattok jócskán; de nem füttyentett ott senki, hanem inkább tapsolt mindenki, ahogyan csak bírta.

Az előadás igen zajos volt, de a darab nem keltett valami nagyobb hatást. Az „Ördög párnája”

ez volt a címe ezen népszínműnek, amely nem hatott úgy az emberekre, mint a „Falu rossza”, az újságok is nem igen dicsérték.

Így aztán itt is bele kerültem a krédóba. Opera helyett operett; most erre fogtak és bizony nem nagy örömmel mentem bele. Az első operett a „Dunanan” volt, amelybe már játszottam ugyanezt a szerepet, Pamelát, Budán, tizenhárom éves koromban. Emlékszem, hogy akkor ájultam el először életemben, az éhségtől és mert a kasírozott fánk szaga is úgy csiklandozta az orromat, hogy émelyegni kezdett tőle a gyomrom. Milyen igénytelen ruhácskam volt akkor és milyen cifra ez a mostani. El se tudom most képzelni, hogy hogyan játszathatták ezt a nehéz énekes szerepet egy gyerekkel? Nehéz egy kiforrott színésznőnek is; én édes istenem milyen lehettem én akkor; mondhatom, dicsőén nézhettem ki.

Tehát itt azzal az operettel kezdtem, amit már csecsemőkoromban énekeltem.

Az előadás után egyik napon találkoztam Tamásival. Jól összeszidott: „Hát te azért mentél a Népszínházhoz, hogy operettlíz?” „Hagyd azt a többi cöglingnek!” — így szokta azokat nevezni, akiket nem szeretett, vagy kicsinyelt. „Na, na, Tamási; — mondtam én erre; — megérem még azt az időt, hogy maga is fel fog lépni valamelyik operettlibel!” szinte dühbe jött és rám kiáltott: „Te maszta, abból ugyan nem eszel.”

Tamási igen kényes a művészetére. Igazi magyar ember ő, aki nem komédiázik, még a színpadon se. Ott is olyan természetes minden mozdulata; s az életben meg kimondja azt nyíltan, bátran, ami a szívét nyomja.

Különben pedig igen nagy Csendességben tel-
lenek napjaim. Az uram, Soldos Sándor nem hozzám
való és én sem vagyok neki való feleség. Még alig,
hogy egybekeltünk és máris érzem, tudom ezt. Nem
olyan ember ez, mint szegény Blaha volt; o mű-
vésznőt, nagy művésznőt akart csinálni belőlem; a
lelke csak azon volt, azon fáradott, hogy Blaháné
nevét, hírét messze országokban megösmerjék. Sol-
dos nem ilyen ember és mi nem fogjuk egymást
megérteni, talán soha.

Úgy vagyok, hogy a színháznál érzem csak
igazán jól magamat. Otthon nyugtalan vagyok és
türelmetlen, mintha valami nagy veszedelem függne
a fejem fölött és le akarna szakadni rám minden
percben. Itt a színháznál, amely most igazi ottho-
nom, még összetalálkozom régi jó ismerőseimmel,
jóakaróimmal. Feljárogat gyakran Zichy Jenő is, aki
leolvasta arcomról, hogy nem vagyok boldog és így
vigasztal: „Kis Blaháné, nem kell búsulni, borura
jön a derű!”

Kis Blaháné! Már csak ez lesz az én nevem
mindenkor. Senkisem akar rászokni a Soldos névre,
pedig a színlapokra most azt nyomatják, mégis min-
denki csak „kis Blaháné”-nak szólít.

Néha, magam sem tudom miért, sírva fakadok.
Aztán kisírt, vörös szemmel fölmegeyek a színház
hoz, ahol pedig csak úgy szeretnek, ha nevetek.

Amikor így meglát Rákosi Jenő, a direktorunk, hát
a fejét csóválja: „Kis Blaháné, — mondja ő is — nem
jól van ez így!”

Addig-addig mondogatta Rákosi Jenő, hogy:
„kis Blaháné, nem jól van így!”, a míg elhatároz-
tam, hogy hát másként lesz. Ez az állapot gát én-

nekem, megakasztja ez az en színpadi működésemet is; mert hiába, csak nem lehet nehéz szívvel jókedvűt komédiázni. Igaz, láttam már olyan színészpajtásomat, aki a szüleje, az asszonya, vagy a gyermeke ravatala mellől jött játszani; de ezt csak egyszer cselekszi meg, hanem úgy mint én, négy évig, tiap-nap után kisírt szemmel, fájó lélekkel nótázni, táncolni, az nagy dolog.

Mondom, elhatároztam, hogy ezentúl másként leszen; ne mondogassa már többé Rákosi Jenő, hogy: „kis Blaháné, nem jól van így!” No, majd jó lesz. Fölmentem Rákosihoz és elmondtam neki, hogy elválok az uramtól. úgy mondtam, mint aki tanácsot, bátorítást kér arra, amit tenni akar. De Rákosi Jenő meghallgatott csak, aztán — elkezdett arról beszélni, hogy mit játszunk legközelebb. Én még egyszer megpróbáltam előhozakodni a magam bajával, de Rákosi megint úgy tett, mintha nem is hallaná és megint az új operettekről kezdett beszélni. De a hangja olyan különös volt. Az operettekről beszélt és arcomat simogatta, közbe meg így szólt: „Kis Blaháné, sohase szomorkodjék. A rossz darabot félre kell tenni, kár avval vesződni!” Az én fülembé úgy hangzottak ezek a szavak, mintha az én bajaimra vonatkoznának és hiába mondta végül Rákosi, hogy o nem avatkozott soha és nem is fog sohase beleavatkozni a mások családi ügyeibe; én tudtam már, hogy ő mit tanácsol!

Elváltam Soldos Sándortól. Akik nem egymáshoz valók, jobb azoknak egymás útjából kitérni. . .

Megmondta Rákosi, hogy Tamási mégis csak átjön a Nemzetiből, át is jött. íme itt van már és itt zsörtölődik. Mindig az „operettli” ellen zörög. Ő

neki nem fér a fejébe sehogy, hogy nem lehet mindennap népszínművet adni. „Csak zörögjön, csak zörögjön!” — mondogatja Rákosi Jenő, fog ő azért maga is még „operettlizni.” Ez a jövendölés a fülébe jutott Tamásinak és szörnyű haragra lobbant. Hogy o nem azért jött át a Nemzetiből, hogy itt a bolondját járja. Addig-addig veszekedett, civakodott, amig aztán egyszer csak halljuk, hogy o is fellép operettben. „Na, mondtam neki, hát ki a cögling?” Tamási nem felelt semmit, de később odaállt mellém a színpalak mögött, amint a jelenésemre vártam és dörögni kezdett: „Hát eljátszom, eljátszom, ez az ember úgy tud velem beszélni, hogy mindenre rávesz.” Rákosi Jenőt értette persze ez alatt!

Tamásinak első operett-szerepe a „Dunanan” volt. A próbákra kedvetlenül járt el, nem úgy, mint amikor népszínművet tanultunk. Ilyenkor csupa élet, csupa tűz volt ez az ember, most meg olyan volt, mintha az orra vére folyna mindig. Ez is elmúlt és végre is eljött az előadás napja.

Tamási már korán feljött a színházhoz, felöltözött és várta az „operettlit”. Amint a színpadra lépett, elfogta a tréma, pedig bizony Ő sohasem szokott trémázni és mindjárt az első hangnál belezavarodott úgy, hogy alig tudott megint kikecmeregni a bajból. De valahogy mégis csak elmúlt az előadás s amikor utána hazafelé ballagok, hát odajön hozzám a kapu előtt Tamási és azt mondja: „Na maszat, fogadom, hogy ez volt az első, de az utolsó operettlim. Ha nekem adják az egész Népszínházat, akkor sem játszom többé operettbe. Csak játszák ezt a cöglinge! ...”

Tamásival már történt egyszer eféle dolog. Egy

budai, előadás alkalmával is így belezavarodott. A „Kényes Bertók” című darabot adtuk. Neki azt a nótát kellett énekelnie, hogy: „Kilencet ütött az óra, este van”. Ő pedig rákezdte, hogy: „Nem akar az ökörcsorda legelni!”

Én a színpalak mögött tördeltem a kezemet, hogy: „istenem, csak hagyná abba!” A többiek is mind meg voltak rémülve, ki erre, ki arra szaladt. Mi lesz ebből, ha tovább folytatja a dalt! . . . Erkel Gyula dirigált. Szegény olyan volt, mint a rák, nem akarta lekopogtatni a zenekart, félt, hogy ezáltal még feltűnőbbé teszi a dolgot. Gondolta, Tamási csak észreveszi magát és felhagy az énekléssel. Intetetett is neki, de Tamási nem értette meg, csak a vége felé, amikor a sűgő kiabált fel neki, meg amikor már nagyon távol álltak egymástól, az énekkar és ő; ekkor vette észre és hagyta abba a nótázást; de éppen úgy vette a dolgot, mintha semmi sem történt volna. A nótát szidta, miért olyan egyforma valamennyi. Nagy dolognak kellett lenni, ami őt kihozta a sodrából! . . .

XXXII. Beöthy Zsolt kritikája.

A „Szomszéd uram kakasa” című darabot adtuk; a darab megbukott és én nagyon kikaptam Beöthy Zsolttól. Nagyon fájt a kritika; napokig nem bírtam aludni, nyugodni tőle; szörnyen szégyeltem a dolgot. Titokban igen nehezteltem is Beöthyre, de mondani nem mertem senkinek, egy kritikusra neheztelni nem szabad.

Beöthy Zsolt nem haragudhatik reám semmiért:

és ha így ír rólam, hát akkor így is vélekedik rólam. És ez az, ami a dologban legjobban bánt. Elővettem a lapot egy nap, isten tudja, hányszor, elolvastam a kritikát újra-újra, már szinte betéve tudtam és nagyon elgondolkoztam felette. Hát igazán úgy van, ahogy ide írva van? Ha így van, biz' isten tudtomon kívül történt. Nem affektálok én, nem komédiázok én, hanem úgy játszom, ahogy a szívem sugallja. Feltettem magamban, hogy most meg fogom lesni minden lépésemet, mozdulatomat és ha csak egy kicsi is van benne abból, amit Beöthy irt, hát le fogom szokni. Hadd lássa, hogy tanulni akarok tőle; végtére is ő neki többet kell tudni, hisz ő kritikus. Talán majd egyszer meg lesz velem elégedve ő is; akkor majd elmondom neki, hogy hogy megríkatott, hogy megszorított ezzel a kritikájával!

XXXIII. Szomorú napok.

Azt mondja a „Szökött katoná”-ban Gergely: „Sok keserű falat, de van édes is!” ... A keserűből nekem ugyancsak bőven kijutott. Sok-sok baj ért; jószívűségemnek nagyon megadtam az árát. Igaza volt Blahának, ez fog tönkretenni. Fájdalom, én mindenkiben jóbarátot látok; eszembe se jut, hogy rossz ember is van a földön. Nem is érek rá afelett gondolkozni, az én világom a színpad, ez foglal el egészen.

Egy meghatalmazás aláírása elég volt arra, hogy egész életemet megkeserítse. Az illető ügyvéd, akinek ezt *aláírtam, miután látta, hogy engem és sok más családot tönkre tett, föbe lőtte magát;* ezen tehát én már nem kereshetek semmit.

Istenhez folyamodom, hogy adjon erőt, egészséget a munkához, hogy valamiképpen rendbe jöjjek. Fiatal vagyok még, győzöm a munkát; mivel foglalkozni van elég. Szebbnél-szebb operettek várnak az igazgatóm asztalán előadásra; remek dolgok, egyegy megzenésített vígjáték is van közte. szinte előrelátható a siker. Oly szépen lehet ezeket megjátszani és elénekelni.

A szerepek mind reám várnak és én örömmel s a legnagyobb szorgalommal fogok a tanuláshoz, majd betanuljuk mi ezt Rákosi Jenővel! . . .

Áldja meg az Isten Rákosi Jenőt. A legjobb ember ő és a legigazibb ember is; nekem mindenkor jóakaróm, segítóm volt.

Tóth Edétől hallottam egyszer ezt: „Mégis csak becsületes ember ez a Rákosi Jenő”. Futottam a direktoromhoz és elmondottam neki. Hát miért kértelkedhetett ebben eddig Tóth Ede és mi győzhetette meg arról, hogy „mégis az”?

Rákosi Jenő csak a bajszát pödörgette és ühmgetett. Nem törődött sokat a dolgokkal: „Majd megtudom mi van mögötte, — mondotta nekem, — ha meg kell tudnom. Ha meg nem kell megtudnom, hát minek törjem magam utána?”

És megtudta, de már csak szegény Tóth Ede halála után. Akkor beszélte el Tóth Edéné, hogy T. K. hogy járt el két hétig mindennap az urához, hogy zárkóztak el és beszélgettek nagy titokban. Azaz csak T. K. beszélt, Tóth Ede meg hallgatta, amint mondogatta neki, hogy Rákosi Jenő csak ki akarja várni az ő halálát; addig elő sem adhatja a darabjait, hogy azután majd ő kanalazhassa le a tejfölt. De bizony Rákosi szépen előadatta a „Kintor-

nás család"-ot és megédesítette szegény Tóth Edének az utolsó napjait vele. Azt a színészt szerződtette, akit ő kívánt, olyan díszletet festetett, hogy Tóth nem is gondolhatta el szebben; ezért volt hát ő — becsületes ember — mégis!

Elgondolkodtam, miket mondott nekem ez a nagy ember! A boldogságtól úgy elkezdtem ríni, hogy alig bírtam magammal. Nem csoda, ha mindenki rajong Rákosiért, hiszen elég vele egyszer beszélni, hogy aztán többé soha-soha el ne felejtsük! ...

Csodálatos ez a mi életünk: színészeké! Hogy kergetjük a napokat, egyiket a másik után, meg se gondolva, hogy hát bizony mindennap egy nap! Gondolunk is mi arra, hogy egy nap elmúltával ismét öregebbek leszünk. Ha egy premier ki van tűzve, folyton az jár az eszünkben, jaj csak ezen a két-három héten túl legyünk, hogy a premier izgalmi elmúljanak. A premier elérkezik, el is múlik, már a másakra készülünk és újból siettetjük az időt, pedig hát megy az ügyis óriási lépésekkel. És ha így siettetem, nemsokára eljön az a *negyven* év, amit Kornélia emlegetett. Az előjelekből én nem igen veszem észre, hogy valami jó lenne, majd meglátjuk ha eljön.

XXXIV. Utazásom Parisba.

A téli fáradalmak után bizony jó lesz mégis egy kissé megpihenni. Megbeszéltük Daray Karolinával, hogy együtt megyünk Ostendébe; az orvos egy kis tengeri fürdőt rendelt. De előbb elmegyünk

Parisba, úgyis kiállítás van, megnézzük. Írtam Türr tábornok kedves komámnak; Sárika leányomnak ő a keresztapja. Megírtam neki, hogy készülünk Parisba, legyen szíves nekem megírni, hogy hova szálljunk? A válasz hamar megjött. Örült, hogy elme gyünk és megírta a Hotel nevét: „Hotel d'Espagne”.

Felkészültünk Karolinnal; nagyon kevés csomagot vittünk, hogy az úton bajunk ne legyen, csak épp annyink volt, amit a kupéba magunkkal bevihettünk.

Megérkeztünk Parisba. Türr tábornok az indóháznál várt reánk és elvitt a lakásunkra. Én az úttól rémitő fejfájást kaptam; rögtön pihenni tértem s a tábornok elhagyott bennünket azzal, hogy csak nyugodjunk ki magunkat, egy órákor érettünk jön és elvisz bennünket reggelizni. úgy is volt. Egy órára rendbeszedtük magunkat és elmentünk vele reggelizni. Reggeli után a kiállításba, a kiállítás után ebéd; aztán, amire legjobban vágyódtam: színházba. A „Kornevillei harangok”-at láttam gyönyörű előadásban. Előadás után alig vártam, hogy hazaérjünk, rém el voltam fáradva.

Másnap reggel a tábornok eljött utasításokat adni, hogy mikor és merre, hová menjünk. Elhozta a páholy-jegyet is, de sajnálatát fejezte ki, hogy ma nem jöhet velünk, annyira el van foglalva. Holnap ismét a mienk lesz. Na Karolin — mondtam én erre — már most induljunk! Ebben a nagy városban magunk, tán csak nem lesz semmi bajunk? Az ebédnél megbeszéltük, hogy hova fogunk menni. „Te, Karolin — mondom egyszer — én nagyon szeretném a „Mabillet” látni!” „Te, Lujza, én is!” „Hát menjünk el; hisz Parisba, aki feljön, mindenki el-

megy megnézni, de meg színésznőnek jó ilyesmit látni!” így tanakodtunk, amíg abban állapotunk meg, hogy színház után kocsiba ülünk és oda hatatunk. úgy is történt. Játék után nagy hőiesen beleültünk az egyfogatúba és odaszóltunk, hogy hová menjen. Odaérünk, a szemem elkáprázott, az a sürgés-forgás, az a rengeteg nép, az a sebes beszéd, zaj; azt hittem, kifut az eszem!

Megálltunk mi Karolinnal egymás mellett, mintha odacövekeltek volna bennünket. Csak akkor mozdultunk meg, ha odébb lódított bennünket némelyik táncos pár.

Már kezdtük megbánni a dolgot, hogy idejötünk. Meg aztán olyan furcsán is néztek reánk, bizonyára észrevették rajtunk, hogy idegenek vagyunk; mert így bámulni csak idegen tud.

Hát ahogy így bámulunk, egyszer csak egy ösmerős alakot látok a távolból közeledni. Amint közelebb ért, felismertem: gróf Szapáry Gyula volt. Karolint rögtön figyelmeztettem, hogy most már induljunk valamerre, mert én nagyon szégyenlem magam, ha meglát. Ide-oda bolyongtunk, egy pár tolakodó alak is akadt, akiket hamar kiábrándítottunk, azért mégis kerestük a kijárást, de nem találtuk. Egyszer csak megszólal a hátunk mögött valaki: „Csak ne bujkáljanak, régen szemmel tartom önöket!” Megfordulok, hát uramisten! — Szapáry Gyula szólított meg. Persze, bevallottuk, hogy mi ő előle szökünk; nem akartuk, hogy meglásson, örüljenek, hogy ismerősre találtak — mondta ő — látják, itt észreveszik, ha valaki idegen és aki nem ismeri ki magát, annak kellemetlensége is lehet. Különben jöjjenek, megmutogatok egy pár helyet, azután men-

jenek haza, mert már ez után nem való maguknak itt lenni.”

Vagy egy félórát időztünk még ott; azután megköszöntük Szapáry gróf szívességét, aki bennünket még arra is figyelmeztetett, ha máskor elindulunk, férfi nélkül ne menjünk. „Nem is!” — gondoltuk magunkban.

Haza hajtattunk, leszálltunk a kocsiról, kifizettük és elküldtük.

Becsengetünk; kaput csak nem nyitnak. Csengetünk kétszer, háromszor; senki! Én bizony elkezdtem a kaput döngöztetni; erre aztán valamit hallok belülről motyogni. Egyszer elkiáltja magát valaki belülről, hogy nyitva van az ajtó, csak be kell nyitni.

Nyitjuk, csakugyan nyitva volt. Bemegyünk, kérdi a kapus: Hát miért dörömböltek?

„Miért? Mert nem tudtunk bejönni!” Hiszen amikor csengettek, már azáltal kinyílt a kapu — magyarázta o a dolgot. Jaj, hát mi ezt nem tudtuk; nálunk az a szokás, hogy a házmester kitarja a kaput. Mennyivel kényelmesebb dolguk van az itteni kapusoknak. Kezünkbe adta az égő gyertyát és felmentünk lakásunkba. Karolinnal megfogadtuk, hogy a Mabiliba nem megyünk többé, nem nekünk való az.

Reggel eljött a tábornok, az egész napra meghívott bennünket. Este egy nagy mulatóhelyen fogunk ebédelni, a tábornokné is ott lesz. Holnap pedig estély lesz nála, ahová minket is meghívott, nagyon sok magyar ismerősünkre fogunk találni. Épp most hívtam meg Odry Lehelt és Káldy Gyulát, ők is itt vannak Parisban! Kedves tábornok, én az estélyre a meghívást nagy sajnálatomra nem fogadhatom el; — mondtam én. — Miért? Kérdezte

meglepetve a tábornok. „Én nem hoztam magammal ilyen alkalomra való ruhát, ott pedig díszesen kell megjelenni, venni nem akarok, az nekem most egy kicsit sok volna.” „Szó sincs róla, édes komámaszszony: magának elmaradni nem szabad, okvetlenül el kell jönnie, még pedig ebben a ruhában, én fogom kijelenteni, hogy maga átutazóban van, ne vegyék rossz néven, ha úti-toalettbén jelenik meg.” „Így már lesz bátorságom elmenni.”

A mai napunk ismét pompásan telt el, az estét a kedves tábornokné társaságában töltöttük. Kimenttük magunkat, hogy látogatást nem tettük nála, de a tábornok megelőzőtt bennünket a holnapra való meghívással.

Egész napi járkálás után szívesebben pihentem volna, mint estélyre menjek, hozzá így minden előkészület nélkül. Gondolkoztunk Karolinnal, hogy kellene szerény ruháskánkat „Grand toaletté” varázsolni. Odaszólok Karolinnak: Én már kitaláltam. A ruha derekát elől kivágják. Végül a ruha selyem, fekete, is; fekete selyem ruhában meg az ember elmehet akárhová, hátha még elől ki van kanyarítva!”

Hozzáfogtunk a szabóskodáshoz és a ruha egészen jól festett.

A kocsi eljött érettünk, mentünk Türr tábornok estélyére.

XXXV. Estély Türr tábornoknál.

Egy kedves kis fészekbe jutottunk; azért mondom kis fészek, mert az egész épület kicsi volt. A földszinten ebédlő, egy szalon s egy télikert. Az első emeleten a tábornokné lakosztálya, a másodikon

a tábornoké és a „bicskásé”; így hívta a tábornok a fiát, mert rém szerette a bicskaféle dolgokat, így maradt aztán rajta a bicskás név. A III-ik emeleten a cselédség és konyha.

A tábornokné a legnagyobb előzékenységgel jött elibénk és vitt bennünket mindenfelé, bemutatni a már jelenvolt vendégeket. Persze mindenki ki volt csípve irgalmatlanul. Olyan árvának éreztem magamat. Egyszerre csak megérkezett Lessepsne. Ennél gyönyörűbb asszonyt én még életemben nem láttam.

Gyönyörű fekete haja; arcának kreolszíne, remek termete; talán még festeni sem lehet ilyen szépet. És hogy tud öltözködni. Nem volt rajta semmi felesleges dolog. Egy egyszerű fehér atlasz ruha, amely egészen hozzásimult testéhez, minden dísz nélkül. Nyakán egy sor igaz gyöngy. Sohasem felejttem el ezt az asszonyt Amint belépett, az egész társaság körülvette; úgylátszik nagyon szerették. Megérkezett Haynald Lajos érsek is; meg Odry Lehel, Káldy Gyula és sok más magyar ösmerősöm. Mielőtt estelihez mennénk, felkért a tábornok, hogy énekelnénk egyet Odry val; mondanom sem kell, minő lelkesen fogadták a francia vendégek is a szívükből fakadt magyar dalt.

XXXVI. Rákosi Jenő mint balletmester.

A „Kis herceg” premierje után Rákosi Szidi egész elragadtatással jött fel hozzám, hogy micsoda remek előadást produkáltunk és hogy milyen voltam, azt el sem tudom képzelni. Véghetetlenül jól esett ez a dicséret, mert egy kollégától kaptam azt. A

kollegák meglegedését ritkán lehet kiérdemelni. Aztán elmondtam neki, hogy a legközelebbi újdonság a „Camargó” lesz, amitől én szörnyen félek, mert ballettet kell bennem táncolnom, ahhoz pedig én egy szikrát se értek. Attól tartok, hogy ki fog a lábam ficamodni; örült egy gondolat énekesnővel táncoltatni. Persze, ez az operett táncosnőnek volt írva, az ének mellékes volt, ő a lábával énekelt.

Napok múlva meg is kezdtük a próbákat. Addig csak jó volt, amíg a balletre nem került a sor, de egyszer csak odaértünk. Fülig pirulva mondtam Rákosi Jenőnek, hogy hát én nem tudom csinálni. „Ej, dehogy nem!” — felelte ő. „Maga mindent tud; csak azt nem tudja, hogy tudja. Na, próbáljuk csak egy kissé!” „Hát hogy kezdjem?” „Hogy? Hát tegyen így, meg így!” És rákezdte Rákosi nekem a ballettet mutatni. Biz'isten, nem hiszem, hogy valamikor nem volt ballettmester; úgy hajlott, mint egy nádszál, úgy repült, mintha szárnyai lettek volna. Én is csináltam utána, de rémítő komikus lehettem, mert az én mutatványaim nagyon nehézkesek voltak.

„Majd megtanuljuk mi ezt, ne féljen; — biztatott Rákosi. Mire az előadásra kerül a sor, minden rendben lesz.”

Feljártunk délután a zongoraterembe ballettet táncolni. Erkel Elek zongorázott hozzá és kacagott bennünket. Sokszor odaszóltam neki: „Jaj, édes Lexi, megbolondul az ember, ha muszáj!”

Az előadás napján majd a hideg rázott ki, mikor azt a nyavalyás ballettet kellett eljárom. Hej, ha rákezdhettem volna egy csárdásra! Gondoltam is, ha belesülök, járok én olyan kufercest, amelyet

még a világ nem látott. Dehát szörnyen vigyáztam, hogy szegény táncmesteremnek szégyent ne hozzak a fejére, ha már annyit vesződött velem. Ő szegény ott állott a színpalak mögött, ha netalán valamit elfelejtek, hogy rögtön besúgja.

Eljártam a balletet szerencsésen. Még saját ötleteim is voltak; hogy mi nem jut az ember eszébe, ha kínban van, az mesés. A tánc után óriási tapsot kaptam. „Újra! Újra!” — hangzott fel mindenfelől és nekem meg kellett újrázni. Na, hát itt már elkezdtem csodálkozni a közönségen, hogy ugyan mi a macska tetszetik ezen az én táncomon; mikor az Operában láthat szebbnél-szebb balletteket. Jaj, de ez egy extra tánc volt. Elneveztem Rákosi-ballet-nek. Nem is szeretnék több ilyen táncos operettet, tönkreteszi az embert: szufláját, a hangját. Amióta ez az operett járja, egész invalidus vagyok; soha életemben se volt a torkommal bajom; most? úgy kiszáradt a tánc után, hogy folyton gargalizálnom kell. A lábamat is lefekvés előtt sóborszeszszel dörzsölgetem, hogy másnap jól tudjak lábujjhegyen járni. Na hát jól nézünk ki, mondhatom.

*

Sokan kérdezték tőlem, hogy van-e lámpalázam? Hát biz én nem tudom, hogy mi az, amit érzek, mielőtt a színpadra kilépek, de mondhatom, nem kellemes érzés. Nem mintha nem tudnám a szerepemet, sőt úgy vagyok vele, hogy a másokét is majdnem szóról-szóra betanultam, hogy ki tudjam szorítani, mit és mennyit játszhatom én azalatt, amíg ők beszélnek, természetesen úgy, hogy őket mit sem zavarjam. Szerepemmél elkészülve megyek a szín-

padra és mégis izgat valami, de ez csak addig tart, amíg kiléptem, aztán mintha kettévágták volna. Persze, addig ki nem lépek, amíg keresztet nem vetek magamra és a jó Istent nem hívom segítségül. Csodálatos, hogy ez az izgatottság évről-évre nagyobbodik.

Még vidéki színésznő koromban tanultam többi társnőimtől, hogy amikor az ember színpadi ruhájába öltözködik, valamit okvetlenül visszajáról kell felvenni, mert akkor nagyon fog tetszeni. Sokszor elnéztem, hogy némelyik összes ruháját, kivéve a felsőt, balszínére vette fel, csakhogy nagyon tessenék. Ha az öltözőből kilép, úgy kell azt intézni, hogy valamely kis fiúval vagy férfival találkozzunk, mert ez szerencsét hoz. Varni vagy vágni, ha már fel vagyok öltözve, világért se engedek, mert vagy bevarrjuk, vagy elvágjuk a szerencsénket.

Én azt hiszem, hogy mi színésznők kisebb-nagyobb mértékben valamennyien babonások vagyunk. Sokan tagadják, de titokban azok. Éí nem titkolom, ha kinevetnek is érette, bánom is ,én.

A napokban Kolozsváron vendégszerepeltem s a „Kékszakállú herceg” operettben léptem fel. Amint lejövök a hegyről, megbotlom és lebuktam. A közönség tapssal fogadott, persze azt hitték, ez nálam egy új alakítás, én meg szönyen meg voltam rémülve, hogy mi fog érnij mert ez az én elesésem okvetlenül jelent valamit. Az átöltözködésnél ugyan siettettek, hogy a jelenésem következik, az öltöztető meg csak ügyetlenkedett mellettem. Nem tudta vállamra feltűzni a virágot, kikaptam a kezéből a *tűt* és félkézzel amúgy istenigazában odaszúrtam a virágot. Egy kicsit fájt, mert úgy éreztem, hogy egy

kicsit megszúrta magamat, de oda se hederítettem, siettem a jelenésemre.

A felvonás vége felé éreztem, hogy a karom kezd nehezedni, fájni; hidegem is, melegem is lett egyszerre. Amint vége a felvonásnak, sietek öltözőmbe, nézem a karomat, hát egy jó darab húst is odaszurta a virághoz. A karom megdagadt, meg voltam rémulve, az orvos bekötözte és tovább játsztam, mosolyogtam.

De másnap nem bírtam fellépni, ápolni kellett a karomat. Már most aztán ne adjon az ember a babonára:

Tudtam, hogy érne fog valami, mert első belépésem a színpadra rosszul sikerült. De aztán folytattam vendéjátékaimat, hatot játsztam.

Ha a nagyközönség tudná, hogy mi színésznők hányszor milyen rémitően betegen lépünk a színpadra és alig veszik észre rajtunk; tudja Isten, mi még a betegséggel is komédiázunk. Gyakran megtörtént velem, hogy betegen mentem a színpadra és meggyógyulva tértem *haia*. Az igazgatóság, a közönség tapsa, a színházi levegő nekünk a legjobb orvosságunk. Azért is biztatnak bennünket, csak mentül előbb fel-fel a színházhoz, ott meg fog gyógyulni. De úgy is van ez!

XXXVII. A király előtt.

A napokban meghívást kaptam Bécsből Jauner igazgatótól, hogy ő felsége a király és a királyné ezüst lakodalmának ünneplésére díszelőadás lesz az operában, a hol mindenféle nemzetiség képviselve lesz. Hogy abban én is részt vegyek. És mint magyar

menyecske, népdalokat énekeljek. Örömmel vállalkoztam a megtisztelő meghívásnak eleget tenni. A „Piros bugyelláris” dalokat választottam ki és a bugyelláris kosztümben mentem. Erkel Elek jött fel velem és Pintér cimbalmos.

A vonatnál kocsi várt reánk; lakásomba vezettek. Gyönyörű csokor az asztalon. Kényelmes lakás. Egy óra múlva megérkezett Jatiner és megmondta, hogy délelőtt 10-kor próba; előadás után nála estély, amelyre meghívott bennünket. És tegyük úgy, mintha otthon volnánk; parancsoljunk tetszésünk szerint, amire szükségünk van, szóval nagy úriasan voltunk ellátva.

Másnap próbára mentünk, már a próbán is fel-tűnést keltettünk.

Este Lexi oly büszkén ült be a zenekarba, amikor ránk került a sor, mintha legalább herceg Eszterházy lett volna. Pintér pedig amint elkezdte pengetni a cimbalmot és pár futamot csinált, mindenki figyelmessé lett.

A függöny felment, kiléptem a színpadra. Azt hittem, megvakulok a nagy fény- és díszről, amit láttam. Fájdalom, nem volt időm szétnézni, csak addig, amíg az élőzenét játszták, ami a rendesnél egy kissé hosszabb volt, mert Pintér is hallatni akarta magát. Ezalatt a pillanat alatt néztem szét és akadt meg a szemem a királyi páholyon, ahol a mi jóságos királyunk és királynénk ült.

A „Csingilingi nótát” nagyon sokáig emlegették Bécsben. A színpalak mögött, meg amíg öltözőmbe értem, mindenki csingilingizett. A díszítőig amint a díszletet ide-oda cipelték, mind csingilingiztek és bokáztak. Odajött Lexi az öltözőmhez és beszólt: „Na, úgy-e, jól sikerült?”

És Lexi nem győzte mondogatni: „Dicsőséggel megyünk haza, édes Lujza; még pedig igen nagygyal.” Mert bizony nagy volt a sikerünk és szörnyen sajnáltuk, hogy ilyenkor nem lehet újrázni; mert ha ezt lehetett volna, talán még most is ott volnánk és még most is ott énekelnénk, cimbalmoznánk.

Előadás után felmentünk az estélyre. Rengeteg sokan voltak és csupa herceg, gróf, báró, meg a jó isten tudja, hogy micsoda nagy úr. A sok csillogó uniformis, meg az a sok fényes toalett engem egészen elkápráztatott; itt aztán volt olyan nyakék, mint az enyém, csak hogy ezek itt igaziak voltak; nem olyanok, mint az én párisi nyakékem.

Én díszmagyar ruhában voltam és Jauner volt a kísérőm bemutatott az előkelő hölgyeknek, azután körülfogtak az urak és eldiskurálgattunk. Volt közöttük egynehány pesti jó ismerősöm is, akikkel aztán kellemesen telt el az idő.

Egyszer csak megjelent a teremben Wolter Sarolta. Ugyanabban a kosztümben jött el az estélyre, amelyben szavalt. Fehér görög ruha volt rajta, a fején pedig zöld babérkoszorú. Nahát, ez nekem egy kicsit furcsának tetszett, de meg az egész nagy társaság is mosolygott ezen a különös megjelenésen. Mi juthatott a Wolter eszébe, hogy a színpadi kosztümjében jött el mulatni? Ami szép távolról, nem mindig szép közlelől is.

XXXVIII. Amerikába hívnak.

A napokban egy impresszárió jött hozzám azzal, hogy kössek vele szerződést három hónapra menjek vele Amerikába. Gyönyörű ajánlatot tett. Két sze-

mélyre teljes elsőrangú ellátás és előre egy itthoni bankban letesz egy bizonyos összeget. Nagyon-nagyon forszírozta a dolgot és folyton beszélt, majd meglátom, milyen nagy vagyonnal térek vissza, csak fogadjam el az ajánlatát.

Kérdezősködtem, hogy az impresszárió megbízható ember-e? Azt a feleletet kaptam, hogy igenis az. Ő vele mennek többnyire az elsőrangú külföldi művészek és hogy egészen megbízható és ha még előleget is ad, elmehetek vele bátran.

Az impresszárió ajánlata szöveget ütött a fejembe és gondolkodóba ejtett. Elmenni messze-messze országba, merész vállalkozás egy asszonynak; de kétszeresen merész dolog egy énekesnőnek, akinek vigyáznia kell magára, mert minden szellőcske megárrhat neki, pedig a tengeren ugyancsak része lehet az ilyen szellős meglepetésekben.

Azt mondtam tehát az impresszáriónak, hogy néhány napi gondolkodási időt adjon. Nem is volt szükség különben erre a néhány napra, mert én a legelső félórában elhatároztam már, hogy nem hagyom itt a családomat, nem megyek. Nem volna egy percnyi nyugodalmam; nem olyan materiából van az én szívem, hogy három hónapig távol tudjak lenni hazulról; idegenben, még hozzá a tengeren tul.

Imádom a tengert. Fürödni benne, vagy a parttól bámulni a nap feljöttét és leáldozását, az bizonyos gyönyörűséges élvezet; de hajókézni rajta, ahhoz kissé gyáva vagyok.

Amikor a gondolkodási időm lejárt, eljött megint az impresszárió a feleletért. Azt feleltem neki, hogy én majd csak akkor megyek el Amerikába,

amikor majd hídon lehet odasétálni; de addig bizony szó .se lehet róla, hogy én átvitorlázzak a tengeren.

Az impresszárió rám meresztette a szemét és olyan furcsa volt, amikor egyre ezt hebegte: „Amerikába? . . . Hídon átsétálni? . . . Hídon át? . . . Hídon át? . . .” Azt hitte, hogy álmomban beszélek; de én megnyugtattam őt, hogy ébren vagyok és semmi bajom nincs; csak fogadást tettem, hogy hid nélkül nem megyek Amerikába. Biz' én nem megyek! . . . Hátha megérem még azt a hidat? . . .

A múltkoriban a Margitszigeten nagy ünnepély volt hangversenynyel egybekötve. Én is énekeltem. Hát amint átvittek a hajón, azt hittem, hogy mire odaérünk, meghalok a félelemtől. A hajó annyira zsúfolva volt, hogy minden percben attól lehetett tartani, hogy valami nagy szerencsétlenség történik.

Amikor nagynehezen a partra értünk, akkor is megfogadtam, hogy addig nem lépek a szigetre, amíg hidat nem építenek rája. Megérhetem azt is, miért ne?

XXXIX. A seik gyűrűje.

A napokban a „Koziki”-t adtuk az itt időző seik tiszteletére. Nagy kísérlettel jött a színházba; s természetesen a színház zsúfolva volt, mint minden díszelőadás alkalmával.

Az előadás nagyon tetszett neki, az én tüköráriám végeztével pedig annyira el volt ragadtatva, hogy ujjáról lehúzott egy gyűrűt és le akarta dobni a színpadra. Erre az idevaló urak közül valaki, aki

mellé volt beosztva tolmácsul, odaszólt, hogy ez itt nem divat, mire a seik a gyűrűt visszahúzta ujjára és én szegényebb lettem egy kedves emlékekkel. Ördög vigye a divatját; — gondoltam magamban és eszembe jutott a következő kis história, amelyet nemrég valahol hallottam. Egy grófné meghívta a kasznárnéját ebédre. A grófné ebéd közben eltrüszszengette magát, mire odaszólt a kasznárné: Kedves egészségére, méltóságos grófné. „Hagyja el kedvesem — mondja a grófné — ez már kiment a divatból.” „Elég kár!”—feleli a kasznárné, „elég kár, hogy az uraknál minden kimegy a divatból, ami tisztesség.”

Bizony az a rendező is félre tehetné volna a divatját és ha már nem engedte ledobni a gyűrűt, amit igen helyesen cselekedett, mert biz az világgá gurult volna; hanem bár szépen lehorzsolta volna. Nem az értékéért vágyódtam én a gyűrűre, nem bántam volna én, ha az egy kis vaskarika is, de a seiktől egy gyűrűt bírni, milyen kedves, milyen nevezetes emlék lett volna. De haragszom is arra a divatos rendezőre.

A „Kádár lányok” előadásán befut valaki a színpadra, hogy az utcán rémítő nagy Verhovay-tüntetések vannak: tele az utca katonasággal és rendőrséggel, nem lehet hazamenni. Éppen az utolsó felvonást játsztuk le, már most mitévők legyünk? Itt tölthetjük az éjszakát? Odajött hozzám Nagy Vince: „Ne féljen semmit — mondotta — jöjjön csak velem egész bátran, egy hajszála sem fog meggörcsülni!” „Jaj édes Vince — jajgattam én — úgy félek, gondolja meg, az a rengeteg nép az utcán: nem ismernek meg és bajunk lehet,”

„A kocsija itt van úgy-e?” kérdezte megint ő. „Igen, itt áll a kapu előtt.” „Csináljon két batyut, üljön a kocsiba s a többi az én gondom.” A két batyut megcsináltam és lecipeltük. Szörnyen kíváncsi voltam, mit akar a két batyuval? Engem beültetett a kocsiba. Az egyik batyut a jobb, a másikat pedig a bal ablakhoz támasztotta, ha netalán kővel dobálnak meg, az üvegcserep szemembe ne hulljon. Egy szép csokrot kaptam az este, hosszú nemzeti színű pántlikával, ezt ő a kezébe vette, felült a kocsis mellé, a virágot magasra tartva. Persze a szél fújta a nemzeti szín szalagot és ő folyton kiabálta:

„Blaháné ül a kocsiban! Blaháné ül a kocsiban!” Ezzel aztán útnak indultunk. Amint meghallották, hogy én ülök a kocsiban; odajöttek, éljeneztek s tolták-húzták a kocsimat, engem meg csak úgy rázott a hideg, hogy mi lesz most? És folytonos éljenzés közben húzták hazáig a kocsimat. De boldog is voltam, amikor végre hazaértünk.

XL. Nővérem férjhez megy.

Nővérem kezét megkérte Benedek Lajos, a Nemzeti Színház tagja. A színtanodában ismerkedtek meg, a vizsgákon együtt játszottak is. Az eljegyzés megtörtént, az esküvő 1880. február 3-án volt. Násznagyok: Ráth Károly főpolgármester és Hetényi, t Nemzeti Színház tagja. Nászasszonyok: Hetényiné, nővéremnek, Mariskának jó barátnéja. Nyoszolyólányok: Dusi és unokahúgom Reindl Jolánka meg az én Sáríkámm. Yőfények; Kőrösmezey és az én Sanyim,

„Látod édes Mábikám”, — így hívtam nővére-
met, „nem mondtam én mindig, hogy hadd abba a
sok tanulást, úgy se lesz tebelőled színésznő!” így
is lett, mert az ura nem engedte, hogy a színi pá-
lyán maradjon. „Hányszor kikaptál tőlem, mikor reg-
gel szemeid ki voltak a tanulástól vörösödve; dobd
a pokolba azokat a könyveket; látod, most mi hasz-
nod van belőle”. „Mi, édes Lujzám? az hogy, egy jó
férjet kaptam. Áldom a képezdét, ha oda nem járok,
sohasem ismertem volna meg Lajosomat. Ő érette
csak érdemes volt vörösre tanulni a szememet.” „Az
isten áldjon meg, édes jó testvérem; ha valaki meg-
érdemli, úgy te érdemled, hogy boldog légy. Áldjon
meg az isten benneteket, nincs is nagyobb boldogság
a világon, mintha férj és feleség megértik és szeret-
tik egymást.”

Nővérem menyasszonykodása idejében csak az
nem tetszett nekem, hogy vőlegénye folyton könyve-
ket és saját festette szentképeket küldött neki. Régi
embertől hallottam, hogy jegyesek egyike a másiká-
nak könyvet és szentképeket ne adjon, ez szeren-
csétlenséget jelent. Adja az Ég, hogy ez csak ba-
bona legyen, a jó isten őrizze meg őket minden
csapástól.

Egy kis szabad időm volt, tehát elmentem pár
napi vendégszereplésre Nyíregyházára.

Végzetlen kedves közönségre találtam, na-
gyon jól éreztem magamat. Csak a huszárokra hara-
gudtam, mert reggel mindig feltrombitáltak. Az ab-
lakom alatt kellett ellovagolniuk korán reggel az
egzecirozásra, trombitaszóval kívántak nekem jó
reggelt.

Flek Miksa főhadnagy, akit jól ismertünk, volt

a mestere az egészek. Hiába mondtam, hogy ne tegyék, mert épp akkor alszom a legjobban. Azt felelte, látta o jól, hogy nem aludtunk mi már olyankor, mert meglebbent egy kicsit a függöny szárnya.

XII. Huszárok az ablak alatt.

A főhadnagynak igaza is volt. Reggelenként, amint meghallottuk a lovak patkóinak a csattogását, be sem vártuk a trombita-szót, hanem egy-kettőre kiugrottunk az ágyból és egy pici kis résen kikukucskáltunk az utcára, így lestük a huszárok kivonulását.

Ilyen az asszony, hiába, valamennyi. Ha huszárok lovagolnak az ablak alatt, az felbizsergeti bennünk a vért; de mikor az istennek a legszebb teremtese a huszár!

Nagyon szerettem talyigán menni ki a Sóstóra; ezek az itteni fiakkerek és bárha alaposan megdöcögtek, nekem nagyon tetszett a dolog, mert nem volt olyan mindennapi.

Esténkint pedig elhallgattam Bérezi Gyula zenekarát; de gyönyörűen is húzták, de sok könyvet csaltak ki a szememből! . . .

Amikor aztán elutazásra került a sor, hát a vendéglős egy óriási sült libát pakkolt be az útra; — no meg jó kenyeret, pogácsát és egy üveg nyíri karcost.” Elek Miksa ezt látta és azt mondta: „Jaj, ha maguk ilyen jól el vannak látva, akkor én elkísérem magukat egész Debrecenig, — addig csak megesszük a libát.”

Így is történt. Elek Miska beült hozzánk a kupéba és ott elkezdünk lakmározni, közbe nagyokat neveltünk, mert nem volt késünk a rögtönzött banketthez; toilett-táskából kivettük az ollót és Dusi azzal tráncsírozta fel a libát.

Nahát ez pompás multság volt.

Debrecenben aztán búcsút vettünk Elektől és ő visszament Nyíregyházára, mi pedig utaztunk tovább haza, Pestre.

Míg távol voltam Pestről, Düsseldorfból érkezett egy óriási láda. Nem mert hozzányúlni senki, amíg haza nem értem*. Felbontottam, — egy legyező volt benne. Az a legyező, amelyet Freystaedler megígért. Nahát küldött is akkorát, hogy teljesen lehetetlen volt lakásomban feállítani. Eltettem a jobb időkre, ha majd palotám lesz, — ott külön szobát építtetek neki.

XLII. Szerelmes vagyok.

A virágnak megtiltani nem lehet. . . Hej, bizony így van ez!... Szerelmes lettem. A szerelem, a szerelem, a szerelem sötét verem. Bele estem, benne vagyok; talán ki se szabadulok. Hát bizony, könnyen megeshetik, hogy nem szabadulok ki belőle soha többé ...

A gyöngyösi nőegylet jótékony hangversenyt rendezett, amelyre felkértek, hogy mennék el. Szívesen vettem a meghívást és örömmel ígértem meg a közreműködésemet. Györkön Kovács László vendégszerető házánál voltunk elszállásolva, délelőtt érkezünk, délben nagy ebéd volt, délután egy kis

pihenés. Nekem nem kellett a pihenés. Megérkezé-
sükkor bemutatták Splényi bárót, az motoszkált az
én fejemben. Gondoltam, kimegyek a kertbe, talán
ott találom. Az első látásra megtetszett nekem ször-
nyen az ő nyílt, minden cikornya nélkül való be-
széde, magaviselete.

Nem csalódtam, a társalgóban találkoztam vele.
Kimentünk a parkba egy kis sétára. Láttam rajta,
hogy nagyon lehangolt. Kérdeztem, hogy mindig
szomorú? „Bizony már jó ideje, hogy ilyen vagyok;
— felelte ő, — beteg vagyok, beteg a lelkem!”
„Oh, ha csak ez a baja, hallgasson reám. Én meg
fogom magát gyógyítani a legrövidebb idő alatt, de
szót kell fogadnia. Én leszek a maga doktora. De
hát előbb meg kell mondania, hogy mi a baja.”
„Hosszú história lenne az. Elég annyi, hogy nagy
csalódáson mentem keresztül; ennek a nyomai lát-
szanak még meg rajtam. De hát az idő meggyógyít
mindent!” „Majd meggyógyítom én!” — feleltem neki.

Ozsonnára hívtak bennünket. Jaj, hogy falun
örökké etetik az embert; olyan jól elbeszélgettünk
éppen. Az ozsonnánál ott találtuk Latinovicsot és
nejét, Mühlberg bárónőt. Azt mondták nekem,
hogy a bárónő egy kissé büszke. A bemutatás egy
kissé hidegen is ment, de hát én ezzel vajmi keve-
set törődtem. Hat óra tájban a kocsik előálltak. Én
egy hatszemélyes családi omnibuszra kapaszkodtam
fel, gondoltam, ide Splényi is felfér, ha a kétülé-
sesbe ülök, valamelyik asszonyt ültetik mellém. Ud-
variaskodnom kell, pedig az én eszem most máson
jár. Splényi csakugyan az omnibuszra került. Hatan
voltunk: ő, Latinovicsék, Földváry Árpád, Splényi
rokona, én és Dusi.

Háromnegyedórai kocsizás után Gyöngyösre értünk s közben a kocsin nagyon összebarátkoztunk Latinovicsékkal.

A hangverseny ideje elérkezett. Sietve kellett volna átöltözni, de a ruhám még nem érkezett meg. Oly izgatott voltam: még valahol leesett a kocsiról, nem találják meg és nem vehetek részt az estélyen.

Épp utána akartam nézni, hogy hol késnek, hát látom, hogy Latinovics és Latinovicsné cipelik a kosaramat és nevetve hozzák elém. De az Istenért, mi jut eszükbe? — kérdeztem szinte ijedten és segíteni akartam nekik. „Nem, nem,—mondogatták — ezt mi visszük be magának.” Be is hozták és segítettek kipakkolni. Na hát még azt mondják, hogy ezek a népek büszkék. Tudni kell velük bánni, ennyi az egész. A hangversenyen Odry Lehel és Komócsy József is részt vettek. A vidék intelligenciája mind ott volt. A legrégebb és legszebb népdalaimat szedtem elő és énekeltem úgy, hogy még magam is meg voltam elégedve magammal. Megke-
restem a szememmel az én betegemet és neki énekeltem, hogy: „Nincsen annyi tengercsillag az égen”; meg azt, hogy: „Magasan repül a daru, szépen szól...” Aztán még két szép népdalt: „Sötét az éj, messze van még a reggel” és azt, hogy: „Hullámzó Balaton tetején.” De még énekeltem sok más dalt is. Hiába, egyszerre akartam meggyógyítani az én betegemet.

Hangverseny után vacsora és tánc következett. Én csak, addig maradtam, amíg megvacsoráltam, mert éktelen nagy füst és meleg volt a teremben; féltem, hogy be találok rekedni. Megkértem Splényit,

hogy fogasson be, mert én haza akarok menni. Latinovicsné se akart tovább maradni, elhatároztuk, hogy együtt megyünk egy zárt kocsin, a többiek pedig az omnibuszon.

Kovács Lászlóék még ott maradtak; ő, mint Gyöngyös képviselője, nem hagyhatta ott a mulatságot. Latinovicsnét kérték fel, hogy legyen a háziasszony. Beültünk a kocsiba. Splényi akkor vette észre, hogy a kocsis rémitően a kancsó fenekére nézett, alig bírta felkapaszkodni a bakra. Persze, nem mert minket rábízni. Kapta magát, úgy, ahogy volt, frakkban, klakkban felült a kocsis mellé, karonfogta a kocsist, hogy le ne essék, a gyeplőt a kezébe vette és hazaröpített bennünket. Hiába zörögtem a kocsiablakon, hogy álljon meg, legalább a kabátját hozza ki és vegye fel, mert meghűl, épp oly csípős szél is fűjt. De hát csak nem hallgatott reám, hanem meg sem állt Vámos-Györkig.

Amikor kiszálltunk, jól megpirongattam, hogy hogy tud ilyet tenni, még megbetegszik, olyan is volt, mint a zöld szilva. A szalonba mentünk, hamar teát rendeltünk, mert mind át voltunk fázva. Hát amint Jakab, a komornyik belép a teás tálcával, arcra bukott és az edény mind szanaszét gurult. Oda mentünk, hogy segítsünk rajta, akkor vetük észre, hogy ő is a kocsis sorsára jutott. Persze nem remélte, hogy ily korán visszatérünk, csak valamikor reggelre várt, hát ő is mulatott. De aztán rendbe jött minden, a szobaleány megkönyörült rajta és hamarosan más teát szolgáltat fel.. Öten, vagy hatan voltunk együtt és mondhatom, nagyszerűen telt el az idő, még négyest is táncoltunk, hol az egyik, hol a másik ült a zongorához.

Splényi kért, hogy írjam le neki a „Hullámzó Balaton” szövegét. A tárcájában keresgélt, amire ráírjam, nem volt egyéb, mint egy tízforintos, amire ráírhattam. Huszonöt év múlva visszaadom, ha addig a jó Isten éltet bennünket I

Másnap névünnep volt a háznál. László napja. Sürögtek-forogtak, jött a sok vendég; a megyebeliek mind. Splényi, a ház régi jó barátja segített a házigazdának.

A háziasszony és még egynehányan a kertben üldögéltünk, amikor Splényit ódaszólította, hogy menne be Gyöngyösre és fogadna neki egy szakácsnét, mert a mostani elmegy tőle. Én majd lefordultam a székről megbotránkozásomban, hogy lehet ilyesmit vendégek előtt intézni, ha még olyan barátja is a háznak Splényi. Ezt reá nézve is nagy megaláztatásnak tartottam.

Mondom, engem nagyon meglepett ez a viselkedés. Még sohasem hallottam, hogy úriasszony ilyent kérjen a vendégétől, még ha bármilyen bizalmas barátságban is van vele. Azt hittem, hogy csak tréfa; de a ház asszonya megismételte a kérését; no hát, akkor már még sem tréfa. Vártam, hogy Splényi vájjon megteszi-e? Megtette! Na hát, ilyen embert is keresni kell; ez igazán egy asszonyember.

Kicsináltuk, hogy az asztalnál egymás mellett ülünk. Én folyton hangoskodtam a szakácsnéért; de hogy is tud ilyen megbízásokat elfogadni. „Én olyan régi butor vagyok már a háznál; — felelte Splényi, — úgy bánnak velem, mint testvérükkel, én is megteszek cserébe érette minden szívességet.” Délután visszautaztunk Pestre; Splényi még Györkön

maradt. Amikor aztán feljött ő is, mindennap küldtünk egymásnak levelet; ő egy kis virágcsokor kíséretében. Ezzel a kis virágcsokorral jelentem meg a próbákon. Lassanként feltűnt ez mindenkinek; kezdtek gyanítani valamit.

Hát biz addig gyógyítottam a betegemet, hogy belém szeretett és megkérte a kezemet.

Az 1880. december 30-án váltottunk jegyet. A lakodalom napjáról nem szóltunk senkinek. Egy reggelen megmondtam Rákosinak, hogy férjhez megyek. „Rég gyanítottam én azt, édes Blaháné — mondotta ő. — Nincs jogom beleszólni senki dolgába se, de meggondolta-e jól, nem fogja-e később megbánni? Aki egyszer olyan csalódáson ment keresztül, mint maga, jó annak vigyázni, amíg nem késő. Én tiszta szívemből azt kívánom, hogy boldog legyen! Édes atyám nem beszélhetett volna szebben. Én könnyes szemmel csak azt feleltem: „Nézzétek el ha hibáztam, tudom is én, mit csináltam. Érzem, hogy ez az ember meg fog becsülni.”

1881. február 26-án tartottuk esküvőnket. Reggel felvettem egy utcai, próbára járó ruhámat, 11 óra tájban eljött érettem Splényi; behívtuk édes jó anyámat, kértük, hogy áldjon meg bennünket, mert mi most esküdni megyünk. „Esküdni? Kinek, miért?” — csodálkozott ő. „Hogy egymáséi legyünk s hogy mint férj és feleség térjünk vissza.”

Édes anyám azt se tudta, hogy hová legyen az ámulattól. „De miért tartottátok titokban; még nekem, anyátoknak se mondtátok meg.”

Szegény anyám zavarában csak azt mondta: „Hát már most mit adjak nektek ebédre? Épp lencsefőzelék van; gyönyörű egy lakodalmi ebéd!”

Jó lesz az nekünk mama, de még milyen jó!” — feleltük mi boldogan.

A templomba hajtottunk. Tanúk voltak: Kovách László, Földváry Árpád, Orczy Dezső, Dessewffy Arisztid, Csernovich Andor, férjem barátai. Azután szépen hazamentünk és édesanyám nagy öröme, megettük a lencsecsuzpajst, soha lencse ilyen jól nem ízlett embernek.

Dusi a kanapéhoz verte magát, hogy őket miért nem vittük a templomba: mikor ő Lujza nénit imádja. Esküvőm napján még a Népszínházban is felléptem. Másnap nászutazást tettünk:—Debrecenbe mentem — három vendégjátékra.

*

Amióta férjhez mentem újra, Tamási új nevet adott: „kis maszat”-ból — „pisze takács” lettem.

Ha rekedt volt, vagy kedvtelen és együtt kellett énekelnünk, csak oda szólt: „Fújd magad, pisze, te jobban győzöd!”

Egy nagyon kedves kis társnőnkől úgy kellett megválnunk, — Sziklay Emiliától, elhagyta a színi pályát, férjhez ment Fabinyi Ferenc törvényszéki bíróhoz. Emiliát mindenki végtelenül szerette, egy páratlan kedves, előzékeny teremtés és igen jó kolléga volt. Mindnyájan megkönnyeztük távozását, legyen boldog, ezt kívánja neki a Népszínház összes személyzete.

XLIII. Hogy ismertem meg Szilágyi Dezsőt és Apponyi Albertet.

A Vigadó termeiben hangversennyel egybekötött táncvigalmat tartottak. A hangversenyen én is

résztvettem. Amint kiléptem a pódiumra, megláttam Szilágyi Dezsőt és Apponyi Albert grófot az első-sorban. Régi vágyam volt a két nagy embert megismerni. Hangverseny után rendesen haza szoktam jönni, de ez egyszer szokásomtól eltértem, csak azért, hogy velük beszélhesek.

Amint a nagy bankettnek vége volt, siettem a táncterembe, hogy találkozzam velök. Kis vártatva felém tartott mind a kettő. Bemutatták magukat és ugyancsak össze kellett magamat szednem, hogy két ilyen nagyszerű, szellemes emberrel megmérkőzzem. De nem fogtak ki rajtam, kivágtam, kiállítottam a versenyt fényesen, pedig sők akadályt gördítettek utamba.

Szilágyi Dezsőtől féltem is egy kicsit. Mindenkitől csak azt hallottam, hogy valóságos medve és szinte vártam már, hogy dörmögni fog, amire majd nekem felelni kell. Hát bizony, a természetben, a modorában van valami medveszerű; de velem szemben nagyon kedves volt. Apponyi Albert grófnak a szép, csengő hangja egészen elbódított.

Sohasem beszéltem még férfiúval, akinek ilyen hangja lett volna. Apponyi gróf nem bókolt nekem, hanem diskurzusba kezdett, mintha nem is egy aszszonynyal állna szemben, hanem valamelyik jó barátjával.. Hamarosan összebarátkoztunk és én igen örvendtem, hogy megösmertem Szilágyi Dezsőt és Apponyi Albertet. Megkértem őket, hogy ez ne csak olyan rövid hangversenyismerkedés legyen, hanem hát keressenek fel kis otthonomban is. Megígérték és ígéretüket be is váltották.

Néha-néha feljöttek hozzám. Egyszer azt mondtam Apponyi grófnak: megérem én még azt az időt,

hogy miniszter lesz és én fogok legelőször gratulálni, ha éjjeli álmából zavarom is fel. Ő erre azt felelte; „Aligha kell majd gratulálnia, mert én miniszter csak akkor lehetnék, ha az én elveim győzedelmeskednének!”

1881. május havában Székesfehérvárra mentünk férjem édes anyjához. Első látogatásom volt ez nála. Egy bájos, kedves, galambfehér úri dáma. Maga a jóság, aki helyemet nem találta; s elárasztott minden jóval. Véghetetlenül sajnálta, hogy ő engem nem láthatott játszani, mert már évek hosszú sora óta nem bir lábaira állani, csak úgy nehezen, mankók segítségével a szobában egyik helyről a másikra tipeg. Én édes istenem, hát a jókat ennyire meglátogatod? Az öreg bárónétól egyetlen egy szegény se ment el üres kézzel; abban volt minden öröme, ha mások baján segíthetett.

Két napi ott időzésünk után hazajöttünk. 81-ben férjem a Baldácsi-hagyaték igazgatója volt s így a nyarat Budapesten kellett eltöltenünk, nem mehettünk hosszabb tartózkodásra sehová. Hanem hetenkint néhány napra gödöllői nyaralónkba rándultunk ki, ahol édes anyám, mint rendesen, gyermekeivel nyaralt.

XLIV. Evva Lajos.

1881. október 14-én búcsúztunk el Rákosi Jenőtől „Boccaccio” első felvonása, „Piros bugyelláris” első felvonása és az „Üdvöske” 2-ik felvonása volt kitűzve.

Nekem szörnyen fáj a válás. Mert egy igen jó barátunk és oktatónk hagyott el bennünket. Vájjon

milyen lesz a másik? Mint a Népszínház hivatalnokát már ismertük Evva Lajost, de be fog-e válni igazgatónak? Az vizasztalt bennünket, hogy régóta van a színháznál; elődjétől sokat tanulhatott. Ha mégse érti? Ő lássa, ha rajta veszít. Én három évre kötöttem szerződést az új igazgatóval. Rákosi Jenő igazgatása alatt 757-szer léptem fel: 1875. október 22-től 1881. október 14-ig.

Nagy numerus, el sem akartam hinni. Kétszer-háromszor is elolvastam színházi könyvecskémet, bizony csak 757 jött ki.

Evva Lajos 1881. október 16-ikán kezdte meg igazgatóságát, a „Karácsony” című látványos darabbal.

Az új direktornak eleinte nehezen ment a dolga. Sok baja volt velünk és nekünk is sok bajunk volt vele. Bizony nehezen szoktuk meg egymást. Ő nem ismerte még a színészember természetét; nem tudta még, hogy bennünket szép szóval tűzbe lehet ug-ratni; barátságtalansággal világgá lehet úzni. Sok, igen sok baja volt tehát ő neki; de mi amúgy szép módjával oda vittük a dolgot, hogy észre se vette, amikor rémítően megváltozott és ő is azt akarta éppen, amit mi.

Amikor aztán így megváltozott, mi is oly hévvel, tűzzel teljesítettük kötelességünket, hogy szinte gyönyörűség volt nézni. No bizony, neki is öröme telt bennünk. Mi hamarabb kiismertük őt és átgyúr-tuk úgy, hogy neki ne fájjon, de — hasznát vegye,

A próbákon Evva Lajos is rendesen megjelent. Egyet-mást mutatni akart ő is, de ő nem volt olyan könnyed, mint az elődje: Rákosi Jenő. Jó volt, igaz volt, amit akart; de nem tudta megmutatni, nem volt elég graciózus hozzá.

Mint Rákosi Jenőnek a kalap földhözvágás, neki is volt egy szokása. Ha izgatott, vagy haragos volt, nem a kalapját vágta a földhöz; hanem egy kulcs volt nála, ezen engedte ki a mérgét.

Ez a kulcs a páholyfeljárók ajtajáé volt, ezt forgatta egyre az ujján. Ennek a kulcsnak nagy szerep jutott. Ha mérges volt Evva, sebesen forgott a kulcs; ha jókedvű volt, csak így-úgy lóbázta. Ilyenkor aztán előadhattuk kérésünket, megkaptuk, amit kívántunk. Ha valakinek baja volt, egyenesen hozzá fordult, pénzzel, tanácscsal, amennyire csak lehetett, a legnagyobb örömmel segített. Szóval: megszerettük egymást.

XLV. Komáromi Mariska.

A „Kis herceg”-ben igen kedves, bájos kis feleséget kaptam: Komáromi Mariskát, aki most jött a színházhoz és hamarosan itthon volt közöttünk. Maga a szelídség, a jóság ez a leány, aki, olyan szerényen jár-kél közöttünk, hogy már ezzel is megnyeri mindnyájunk szívét, szeretetét. Azt szokták mondani, hogy a színésznők nem olyan nőiesek, mint a házi leányok, otthon ülő asszonyok. Nos, ez a leány sokkal nőiesebb, mint s legjámboribb házi kisasszonyka. Ő is színész-gyermek volt, mint én, ő is vidékről került fel, mint én. Csakhogy engem már Debrecenben felszabadítottak és mint legény vándoroltam fel, míg ő csak kis inas korában került hozzánk. De azért kis inas korában épp úgy eljártatták vele vidéken talán még Ördög Sárít, Tóti Dorkát, Stuart Máriát, mint ahogy én velem eljártattak össze-vissza mindent.

Az alig tizennégy éves leánykát én Vettem feleségül a „Kis herceg”-ben. Nagy jövő vár reá. Gyönyörűen énekel; hátha még ki lesz képezve. „Addig, meg leszünk hát, kis feleségem!” így énekeltük ezt a „Kis herceg”-ben és így éreztem én akkor a szívenben.

XLVI. Csepregyhé, a tündérujjú.

Az én színpadi ruháim mindig nagy feltűnést keltettek és sokan kérdezzetik tőlem, hogy hol készítettem a toalettjeimet. Minden színpadi kosztümömet a Népszínház varrodájában varrják; a mesternőjük Csepreghy Ferencné, akit már mindnyájan a „tündérujjú Csepregyhé”-nek hívunk. Csepregyhé nagyon elkényeztetett bennünket. Ha egy darabot kiosztanak, ő az első aki azt elolvassa és így határozza meg, hogy minő kosztümöket kell készíttetnie.

Ő igen nagy fáradtságot vesz magának. Nem azon van, hogy cifra ruhákat készíttessen, hanem hogy az helyes és korszerű legyen. Egy-egy operettnél, ha egy kicsit idealizálta is a ruhákat, azért alig tért el az igazítól.

Könyveket kutatott elő és úgy böngészett ki szebbnél-szebb kosztümöket. Mi csak a szöveget választottuk meg, hogy az drágább vagy olcsóbb legyen. Persze én mindig a drágábbat kerestem ki, hogy kibírja a sok előadást. Az olcsónak semmi haszna. Egynehány előadás után foszladozni kezd az olcsó szövet, akkor aztán se ruha, se posztó. Minekünk tehát csak a szereppel kellett foglalkoznunk, a ruhákat Csepregyhé tündéri eszére bíztuk. (Nem „tündéri ujjak”, mert ő nem varrt.) Premier

napján öltözőnkben találtunk mindent a legutolsó pertuig,

Csepreghyné nemcsak a kosztümök dolgában van segítségünkre. Csepreghy Ferencnek, a „Sárga csikó”, a „Piros bugyelláris”, meg annyi más nagyszerű, kitűnő darab szerzőjének a hitestársa, igazi művészlélek; aki többet tanult egy tucát férfiúnál és többet tud két tucatnál. Nagy műveltsége' mellett a nagy, kiváló Ízlése az, ami hasznunkra van mindnyájunknak. Sok szerepemet megbeszéltem vele; ő sok olyat meg-meglát a darabban, ainit mi meg nem látunk. Ő a legkiválóbb színésznő lehetne, ha arra adná magát; de ha megjátszani nem is tudja a dolgokat, elképzelni senki se tudja jobban nálánál. De meg megmagyarázni is kiválóan tudja azt, amit a szerző elgondolt, amikor a darabját megírta; különösen ha az a szerző — Csepreghy Ferenc volt.

XLVII. Borszéki emlékek.

A napokban egy úr állított be hozzánk és elmagyarázta, hogyha volna egypár forint készpénzecs-kém, nagyon olcsón egy igen szép kis házacskát vehetnénk. Talán jó is lenne; gondoltam magamban; minek is fizessek én annyi házbért másnak. Inkább leszek saját magamnak a háziasszonya. A házat meg-néztük, nagyon tetszett is. Egy emeletes volt, szép kis kerttel; épp a „Makkhetes” háta mögött, az új-vásártéren. A házat megvettük, be is költözködtünk hamarosan. Az emeletét magunk laktuk: a család. A földszinten pedig két kiadó lakás volt.

Elhatároztuk, hogy a nyarat Borszéken töltjük. Sokan ijesztgettek a nagy és fárasztó úttól, hogy egy egész éjszakai vasutazás után és még másfél napig kell kocsin menni. De már feltettük magunkban, hát elindultunk. Reggel megérkeztünk Marosvásárhelyre, pár órai pihenés után Nagy János uram kocsiján útra keltünk. Szászrégenen keresztül báró Kemény Kálmán gyönyörűen fekvő régi várkastélya mellett elhaladva, Ilván a gyönyörű tájékat és víz-esést megszemlélve, Toplicára értünk, ahol megháltunk. Másnap reggel utunkat folytatva, délben Borszékra értünk. Oly elragadó szép volt utunk, különösen a Maros völgyén át, hogy mire megérkeztünk, nem hogy fáradt lettem volna, hanem sajnáltam, hogy utazásunk már véget ért. Ilva annyira tetszett, hogy már akkor elhatároztuk, alkalmilag egy hosszabb pihenőt tartunk.

Egy több ezer láb magas ősrégi fenyőktől borított hegyről, úgynevezett havasról ereszkedik le az ember a völgybe, ott fekszik egy kis katlanban Borszék. Szerény kis hely, egyszerű, de nagyon jó benyomást tesz, az érkező mindjárt, otthon érzi magát. Egész kis új világrész tárult fel előttem, ismeretlen vidék, szokatlan építkezési mód, idegen emberek; de mit is mondok, dehogy idegenek, magyarok, mindannyian testvéreink.

A borszéki fürdő Szárhegy és Ditró község birtoka, a földbirtokosok közül került ki a fürdőigazgatóság. Bartalics igazgató és Puskás intéző urak a legnagyobb előzékenységgel fogadtak és a főtéren lévő Mélik szállodában jelöltek ki lakást számomra. Még az első napon megismerkedtem doktor Fehér orvos úrral, egy igen derék, kedves em-

bérrel. Kikértem tanácsát, miként éljek a borszéki vízzel. Néhány napi itt üdülés után bejártam már a környék összes fenyveseit, megízleltem a Lobogót is, melyben dacára a 7 foknak, néha 8—9 percig is benn ültem.

Megismerkedtem Urmánczi, Ráth, Dobránszky stb. családokkal; továbbá Sándor Kálmánnal, Moldován Gergelylyel, Gubodival és több itt időző románval is. Közöttük Kantakuzéne herceggel és leányával. Az itt töltött néhány hét valóban oly kellemesen telt el, hogy elhatároztuk férjemmel, jövő évben is Borszékre jönni.

Több irányban tettünk kirándulást, többi közt a tölgyesi szorosba a román határig. Eltávozásom előtt ismerőseink közreműködésével egy hangversenyt rendeztünk, amelynek jövedelméből ösztöndíj alapított a borszéki iskola legjobb szegény tanulója részére. A hangverseny fényesen sikerült. A magyar népdalokon kívül az itteni románok kedvéért rondán dalt is énekeltem.

A fürdő zenekara, az öreg Salamon, kolozsvári prímás, Bem apó kedvenc táborig zenésze kísérte zenekarával dalaimat. Mondhatom, ugyan szépen húzta a régi dalokat.

Eljött a búcsúzás napja. Akkorra már úgy össze volt szokva az egész társaság, hogy mindannyian nehéz szívvel gondoltunk a válásra. Elindulásom előestéjén az egész fürdő ki volt világítva, a főkút felett nevem nemzeti színű lampionokkal kiírva. Ablakom előtt szerenáddal és búcsúbeszéddel tiszteltek meg. Elindulás reggelén egész Borszék talpon volt, hosszú kocsisor kísért el a határig, ahol még egyszer elhangzott a kölcsönös búcsúszó,

Mondhatom, több szem volt könnyel telt, mint nem és a válás fájó érzetét csak az enyhítette, hogy elmondottuk: „A viszontlátásra, a jövő nyáron.”

Őszszel meglátogatott Széchényi Béla gróf és felkért, hogy Bécsben vennék részt egy jótékony-célu hangversenyen, amelyet Metternich hercegnő és Rotschild báró rendeznek. Elfogadtam a meghívást; örültem, hogy a bécsieknek ismét egy pár magyar dalt énekelhetek. A kitűzött időben elutaztunk férjemmel és magammal vittem megszokott zongorakísérőmet, Selley karmestert. A rendezőség nevében Jauner várt ránk az indóháznál, aki lakásunkra, a Frohner-szállóba kísért. Kevéssel megérkezésünk után felkeresett Széchényi Béla gróf Rothschild báróval, akit nekem ez alkalommal mutattak be.

Este elmentünk a színházba, a „Gasparone”-t adták. Onnét a Kunstverein termébe mentünk a hangversenyre. Itt Széchényi gróf fogadott és a művészsobába vezetett. Ott a többi közreműködéssel vártam, amíg a sor reám került. Nagy tapsal fogadtak, még nagyobb követte dalaimat.

A művészsobába visszamentem, hogy kissé kipihenjem magamat. Jauner bejött gratulálni a nagy sikerhez és azt mondta: „Látja, mennyire szeretik a bécsiek! Legjobb lesz, ha itt marad.” Mire én neki nevetve azt mondtam: „Hová jönnék én ide, mikor minden színháznak megvan a maga primadonnája.” Jauner meghajtotta magát és azt viszonozta: „Wier werden über Sie ein Theater bauen!”

Rotschild báró a közreműködést megköszönve, cmlékul egy legyezőt nyújtott át a következő fej-

irattal: „Die Wiener Kunstfreunden Gesellschaft”. Széchényi gróf azzal jött hozzám, hogy Metternich hercegné óhajt megismerni. Bementünk a terembe ahol a bemutatás megtörtént. Érdeklődéssel kérdezte a hercegné, megkaptam-é Rotschild emléktárgyát és mutatnám meg a kezemben levő legyezőt. Átnyújtottam neki; ő megnézte; aztán átnyújtotta megtekintés végett többi ismerősének. Az arckifejezésekből láttam, hogy ők az emléktárgyval nem voltak megelégedve, úgylatszik, Rotschildtól mást vártak. Én pedig büszke voltam rá, hogy nem értéktárgyval vizonozták közreműködésemet. A legyezőt többi értéktárgyaimmal megőrzöm.

XLVIII. Megösmerkedésem a walesi herceggel.

Egy este, a „Piros bugyelláris” előadása előtt, hírül hozták az öltözőmbé, hogy itt lesz az előadás a walesi herceg is. Károlyi István gróf, azaz, ahogy minden pesti ember nevezi a népszerű mágnaást: Károlyi Pista gróf hozta el Őt a Népszínházba. Török Zsófi bíróné kedvenc szerepem nekem és nagyon szeretem a szép magyar nótákat, amelyeket ez a darab tartalmaz. Ezen estén kétszeres kedvvel mentem a színpadra és a nótáimat mind ama páholy felé daloltam, amelyben az angol trónörökös ült; mert hallottam, hogy nagy barátja a magyar nótának és mikor csak teheti, hát cigányzene mellett mulat magyar uri barátjaival. Érdekes ember, szép férfiú és olyan elegáns, hogy a világ minden gavalérja mintát vehet róla. Mondják is, hogy ő csinálja a divatot és ha most zöld frakkban ülne a

páholyában, hát holnap már egész Pest zöld frakkban feszítene.

Egész felvonáson át gukkerrel nézte a színpadot; az első felvonás után pedig feljött a színpadra, hogy engem meglátogasson.

Az én öltözöm ajtaja éppen szembe esik a színpadi ajtóval. Ezt kitárták hát és a színház apraja-nagyja onnan nézte, hogy hogyan jön hozzám az angol királyfi. Ő a páholy-folyosó felől jött Károlyi Pistával és úgy lépegetett a társalgón, meg a folyosón át, mintha soha életében másutt nem is járt volna, csak éppen itt. Istenem, hogy dobogott az én szívem, mert bizony nagy dolog ám szemben állni egy ilyen nagy úrral, aki valamikor oly hatalmas fejedelem lesz. Szerencsére minden félelmet, minden izgatottságot eloszlatozott az első pillanatban az o kedves, nyájas, gavallér viselkedése. A walesi herceg nemcsak a ruházkozásban első gavallérja a világnak, hanem viselkedésében is. Kedvesen bókolt nekem, azt mondta, hogy neki mindig nagyon tetszettünk mi magyarok, de most még kétszeresen jobban tetszik neki itt minden, amióta engem nótázni hallott. Én persze nem értettem, amit mondott, de Károlyi gróf hűségesen lefordított mindent magyarra és nem tudtam hová lenni örömben. Aztán egy kis bokkrétát nyújtott át nekem a herceg, amelyet magával hozott és amely egy keskeny kis szalaggal volt átkötve. Hogy megörültem én ennek a virágnak!

Azután elbúcsúztak és visszamentek a páholyukba: engem pedig megrohantak a színész pajtásaim, meg az újságírók, hogy mit mondott? Hogy mondta a herceg azt, amit mondott?

Persze, egész este csak oda nótáztam, oda játszottam s a walesi herceg a tapsával, a feje bólintásával mutatta, hogy milyen jól mulat.

A szalagját elteszem örök emlékül; pedig az ilyen emlék nélkül sem felejttem el ezen szép estémet.

XLIX. A csirke-cubák.

Van nekem egy különös emléktárgyam: egy csirke-cubák. úgy jutottam hozzá, hogy amikor Emsben időztem, a sok mindenféle ételtől már igen jóllaktunk, szerettünk volna valami jó hazai ételt enni. Elhatároztuk, hogy csináltatunk egy kis paprikás csirkét. Csirkéjük, meg egy kis tejfelük csak van. Megmagyaráztuk töviről-hegyire, hogy hogyan kell elkészíteni s az én magyarjaimat meghívtuk vacsorára.

Délután feljön a vendéglős, hogy Emsben paprikát nem lehet kapni; mit is csinálnának itt a paprikával? Nagyon el voltunk szontyolodva, mert már a szájunkban éreztük a paprikás csirke ízét és itt van ni: felsültünk, Amint tanakodtunk, betoppan Türr tábornok. Elkiáltottuk magunkat. Itt jön a mi megmentőnk; ő bizonyosan tudni fogja, hol lehet paprikát kapni. „Hogy ne tudnám” — felelte a tábornok—, „a patikában!” „A patikában?” — mondtam erre én, — „Csak ne csodálkozzanak, hanem küldjenek el a patikába és meg fogja látni, hogy a paprikát megkapják.” Csakugyan igaza volt. Elküldtünk a patikába és kaptunk paprikát. Hogy mire használták ott a paprikát, azt a jó Isten tudja! Bizonyosan valami magyar ember hozatta velük, aki szintén megkívánta a paprikást?

Vacsorához ülünk és várva-várjuk, hogy hozzák a nagyszerű eledelt. Egyszer csak jön a pincér egy nagy tállal a kezében s már messziről láttuk, hogy valami fehérségek meredeznek az ég felé a tál közepén. Ez nem a mi ételünk, gondoltam, de bizony csak oda hozta hozzánk. Hát a mint megkínál, hogy egyik belőle, majd halálra neveltük magunkat. Minden csirke-cubák külön-külön fehér, cifra göndör papirosba volt becsavargatva és szépen egymás mellé ég felé állítva, mint ahogy a kotlettet szokták. Nahát ilyen paprikás csirkét sem ettem még. El is tettem emlékül egy csontocskát csudára az emsi paprikásból.

L. A Népszínház Bécsben.

Evva tudatta a társulattal, hogy egy hónapra mindnyájan Bécsbe megyünk és a Wiedeni színházban fogunk vendégszerepelni. Nagy-nagy készülődések után elérkezett az utazás ideje. Felmentünk hát Bécsbe. Én férjemmel utaztam, ő mindenüvé elkísért. A Wiedenen a „Goldener Lamm” vettünk lakást.

A „Piros bugyelláris”-sal kezdtük meg az előadásokat. Az első estén Bécs magyarjaitól egy oly nagy virágkocsit kaptam, hogy négyen húzták be a színpadra. Az operettben előbb Pálmay Ilka, azután Hegyi Aranka mutatkozott be. Azután én folytattam a „Kornevillei harangokéban és a „Koldus diák”-ban. Közben a következő népszínműveket adtuk elő: „Tót leány”, „Falu rossza”, „Sárga csikó”, „Veres* hajú”, „Tündérlak”, „Vörös sapka”,

Az én darabjaim közül a bécsieknek legjobban tetszett a „Falu rossza”, mert azt már német fordításban is ismerték és a „Koldus diák”, amely abban az időben Girardival olyan nagy divatban volt.

Hízelgő volt rám nézve, hogy a bécsiek kedvencének kiváló alakítása dacára, az én Koldusdiákom is nagy sikert aratott. Girardi tréfásan meg is jegyezte: Ich spielte den „Bettelstudent” 99-mal, und zum hundertstenmal gefaellt die Blaha besser”.

A „Koldus diák”-ot Geistinger Mária is végignézte s annyira megtetszett neki az én alakításom, hogy ő is betanulta a szerepet és amerikai körútja alkalmával ott el is játszotta.

E két darabon kívül a „Piros bugyelláris” csingilingi nótájával, melyet a közönség már ismert és a „Sárga csikó” előadása tett nagy hatást a közönségre.

Egyik előadás után férjem a következőket mesélte nekem: A nézőtéren két ismeretlen bécsi úr között ült, akiknek a Csingilingi nóta és a táncom nagyon tetszett és nagyon meg is tapsolták. Egyszer az egyik a férjemhez fordult és azt kérdezi: „Gefaellt Ihnen die Blaha nicht?” Mire férjem csak ennyit felelt: „Oh ja!” Akkor azután azt kérdezték tőle, hogy miért nem tapsol? Splényi csak nevetett: „Mert a feleségem!” A két bécsi nagyot nézett, aztán bemutatkoztak és gratuláltak az uramnak.

Bécsben tudtam meg azt, hogy mi az a klakk. Az első fellépésem előtt feljött hozzám két elegáns úr. Én éppen nem fogadhattam őket, hanem az uram beszélt velök. Előadták, hogy ők a bécsi klâkk főnökei és elmondták bőbeszédűen, hogy nélkülok nincs siker.

Na hát én kíváncsi vagyok; hogy a klakk közreműködése nélkül a bécsi színpadon nem lehet-e sikert aratni? Megkérdezték, hogy mennyit szándékozom nekik esténként fizetni, azért, hogy tapsoljanak. Az uram megmondta nekik, hogy ez nálunk Budapesten nem szokás és én egy krajcárt sem fogok fizetni. Erre hosszú orral távoztak; de még mondtak annyit, hogy ezt meg fogjuk bánni.

Hála a jó istennek, klakk nélkül is kaptam olyan tapsot, hogy rengett bele a ház.

LI. Feleki Miklós, — Konti József. —
Az eleven ördög. — Tisza Lajos gróf.

Egy napon a próbáról mentünk hazafelé, amikor az utcán Splényi rászól egy vörös szakállú, piros képű, sovány úriemberre: Szervusz Józsi! A megszólított megállt, mire nekem bemutatja az uram: „Ez itt Konti József, a karmester, aki a magyar vidéki színházaknál működött és most Bécsben lakik.” Amilyen idegenszerű benyomást tett reám az első pillanatban, néhányszori találkozás után annyira megszerettem. És biztattam, csak jöjjön vissza Magyarországra.

Rendesen bent étkeztünk a „Lamm”-ban. Több pályatársam is ott étkezett; gyakrabban velünk tartott Spiegel Edgar, Bauer, Weilen és még egy-két előkelő bécsi zurnaliszta, akiknek kedves és szellemes társaságában nagyon jól eltöltöttük az időt

Ez alkalommal ismerkedtem meg Makartékkal is. Makart Jánost pazarfényű műtermében meg is látogattuk.

Ma kitűnő magyar ebédre voltunk meghívva Frohnerekhoz, akik szintén gyakori látogatói voltak előadásainknak. Az ebéd magyarul kezdődött, de franciául végződött. Mondhatnám, hercegi lakoma volt.

Bécsi tartózkodásom alatt meghívtak Prágába is, de a viszony olyan volt a németek és a csehek közt, hogy bécsi barátaim azt tanácsolták hogy ne menjek el, mert ezzel ártanék bécsi népszerűségemnek. Ha néha kimentünk egy kis sétára, alig egy hét múlva már lehullott inkognitóm, mert amerre jártunk, mindenfelé hallottam: „Das ist die Blaha!” Négy heti itt tartózkodás után a „Koldusdiák”-kal fejeztük be Evva bécsi vállalkozását, amely úgy nekij mint nekünk és a magyar művészetnek csak jó hírnevet és dicsőséget hozott.

Bécset és a bécsieket nagyon megkedveltem, mert olyan igaz szeretetre találtam, nem volt- az mesterkéltség, se erőltetett. Hazajövet pár napig pihentünk; aztán én újra útnak indultam Erdélybe, Először apósomat látogattuk meg Nagyenyeden. Ez alkalommal ott egy jótékonycélú előadáson is részt vettem. Apósom igen szeretetreméltó, eleven kedélyű kedves öreg úr volt; a 70 év alig látszott meg rajta. De nemcsak a kedélye, hanem a szíve is fiatal volt; mert ottiltünk alkalmával bemutatta nekem fiatal menyasszonyát, Barcsay Malvint. Zeyk főispánná is hallani akarta énekemet, de a gyengélkedése meggátolta abban, hogy szobáját elhagyja. Kívánságára tehát átmentünk az úgynevezett „Burg”-ba, ahol Zeyk-ék laktak és ott énekeltem neki néhány jó magyar dalt.

Enyedről kirándulást tettünk Csombordra, ahol

Kemény István báré és neje szíves fogadtatásában részesültünk. Meglátogattuk Szentkirályon Bánffy Jenő bárót, férjem jó barátját; Párádon pedig férjem két nagybátyját. Innét pedig utunkat ismét Borszék felé vettük, ahol a régi ismerősökkel találkoztva, négy heti ott tartózkodás után újból azzal váltunk el egymástól, hogy a viszontlátásra! Még most is nevetek, ha eszembe jut az a párbeszéd; amelyet észrevétlenül hallottam. Ugyanis felőlem beszélgettek és valaki azt jegyezte meg: „Ennek a Blahánénak annyi fizetése van, mint egy miniszternek!” Később megismerkedtem az illetővel, szóba hoztam megjegyzésüket és megmondtam nekik, hogy mégis van egy kis különbség, mert a miniszternek elég, ha egy frakkja van, nekem pedig minden egyes darabra ruháim százakba kerülnek.

Új pályázat lett hirdelve a Népszínház bérlétére. Többek biztatására elhatároztam, hogy én is pályázni fogok. Megérlelte ez elhatározást bennem főképpen az, hogy Feleki Miklós társamul ajánlkozott és nemcsak a pályázati teendőket ellátását, de siker esetén a színház rendezését is magára vállalta. Közös kérvényt, illetve ajánlatot adtunk be, a színházat azonban újból Evva kapta meg. A konkurenciális viszony némi félreértést idézett elő köztem és Evva között, melyet én annyival inkább vehettem komolyan, mert Evva, mikor újból való szerződéseim iránt tárgyalnunk kellett volna, a nyári szünet előtt váratlanul és szó nélkül Parisba utazott; amit én annak vehettem, hogy velem ezúttal nem óhajt szerződni. E közben Feleki kivette a kö-

vetkező téli évadra a budai Várszínházát, a nyári évadra pedig az 1885. évi országos kiállításra való tekintettel a Gyapjú-utcai német színházat. Szervezte társulatát és — én is hozzá szerződtem.

Rajtam kívül a társulat tagjai voltak: Makó Lajos, Szirmai Imre, mint kezdő, Margó Célia s többen.

Megkezdődtek a próbák. Én Borszékről harmadízben visszatérve, friss erővel és nagy ambícióval kezdtem meg a munkát. Nagy nehézségünk volt a műsorral, nem voltak darabjaink. Ekkor jutott eszembe, hogy férjem bécsi barátja emiitette, hogy neki van egy operettje és Feleki az én ajánlatomra ezt hamarosan elkérte. „Az eleven ördög” volt. Ez hozta meg nekünk az első nagy és maradandó sikert. Ugyanez évben Kontit a Népszínházhoz szerződtették karmesternek. Sok dolgunk, sok próbánk van, amelyek csak azért estek nehezemre, mert férjem ez időben súlyos betegen feküdt és nekem kétszer naponta kellett megtennem a nagy utat az Ujvásár* téri lakásomról Budára—és vissza. Mondhatom, keserves állapot volt.

LII. Tamási szerencsétlensége.

Rettenetes napom volt ma. Elvesztettem a színpadi páromat, Tamásit, akivel annyiszor játszottam együtt s aki annyira segítségemre volt a pályámon.

A „Betyár kendője” című darabból volt próbánk délelőtt. A darabban Tamási is játszik, így hát ő is eljött, de szokatlanul izgatott, ideges és haragos volt; mindenkibe belekötött, mindenkivel összeveszett,

szitkozódott, átkozódott; szóval: olyan volt, mint amilyenek nem láttuk még soha.

Pártényinéval a kulisszában álltam és együttes jelenésünkre vártunk, amikor odajött hozzánk is, dült arccal, haragosan. szinte ránk kiáltott: „De cudar pontosak vagytok; hát ha el is késtek egy kicsit, hát olyan nagy baj lenne az?” Mondom én: „Nem volna baj az se, de hát mért késsünk, ha nem muszáj?” — „No jó! — folytatta o lármásan; — istentelen élet ez, a kutyáé is jobb. Bár sohase lettem volna komédiássá; az is bolond, aki nem hagyja itt az egész frekvenciát”. Én csitítgatom; de hiába. Ő csak folytatja, egyre idegesebben, egyre lármásabban. Szidott mindent és mindenkit, de különösen a pályáját. Mondogattam egyre: „Hát nem fél az isten haragjától? így beszélni annak, akit a közönség annyira szeret; ki hallott már ilyet? Tamási még dühösebben kiáltozott: „Ejh, mit nékem isten haragja! Itt vagyok e, üssön le rám, ha tud!”

Mi Pártényinéval megrémülve hagytuk ott Tamásit. Uram isten, mi lelhetette ezt az embert, hogy így beszél? El sem tudtuk képzelni, hogy mi történhetett vele. Ő pedig éppen úgy elfogott mindenkit, ahogy elfogott bennünket és egész délelőtt hallottuk a kiabálását. Pártényiné azt mondotta; „Délután majd kialuszsza magát és — estére megint minden rendben lesz!”

Engem nem nyugtatott meg ez. Az én kedves, jó játszótársamat, derék színész pajtásomat olyan borzasztónak láttam most, hogy azt hittem: nem tudok én ezzel az emberrel soha többé együtt játszani.

Este már fel voltam öltözködve, hét óra felé

járt az idő, már a harmadikat csengették meg éppen, amikor rémülve fut be hozzám az ügyelő, hogy Tamásit szélhűdés érte!

Én majd kövé váltam és alig bírtam az öltözőmből kivánszorogni. Odakünn teljes volt a felfordulás. Az emberek ide-oda futkostak, segítséget kerestek, orvos után kiáltoztak. Be akartam menni hozzá, de nem bocsátottak be. Azt mondták, hogy ilyen állapotában ne nézzem meg Tamásit. Nem mentem be tehát, hanem szomorúan, könnyes szemmel visszamentem az öltözőmbe és ott sírtam! . . . Eszembe jutott ma reggeli beszélgetése, a jó isten haragjáról...

Tamási szerepét Szatmári Árpád vette át és végigjátszottuk a darabot. De micsoda kinos egy előadás volt ez! Mindnyájunknak csak az járt az eszében, hogy mi van a mi szegény betegünkkel; nem a szerepeinkre gondoltunk, hanem egyre csak Tamásira. Őt hazaszállították az öltözőjéből, mi pedig játszottunk tovább síró szívvel, síró szemekkel. Ilyen rémrosszul nem is játszottunk még soha! ...

LIII. Egy kirándulás — Anyánk meghal.

Egy kedves kirándulásról van szó. Almássy Kálmán gróf és a felesége Keglevich Margit grófnő egy jótékony célú tündérestélyt rendeznek a szabadbadban a pásztói kastélyukban. A tündérestélyt egy kis hangversennyel szeretnék egybekötni, ha én meghívásukat elfogadnám és a hangversenyen részt vennék. Nekik ne tenném meg? Hiszen oly kedvesek voltak mindig irányomban mindaketten. Ahol csak tehették, megmutatták, hogy szeretnek. A meghívást

a legnagyobb örömmel fogadtam el. Az urammal együtt el is mentünk. Igazi magyar, nagyúri szíves látásban részesültünk. Én kimondhatatlanul jól éreztem magamat. A kellemes jó lakás, pompás üde levegő, amiben nekünk fővárosiaknak vajmi ritkán van részünk, igen jól esett. Nagyon sokan voltunk és mindenki azt csinálhatta, ami neki tetszett; szóval: otthon éreztük magunkat.

A park gyönyörűen fel volt díszítve. Lampionok, apró kis sátrak, virágfüzérék igazán tündériessé varázsolták. A virágházat átalakították hangversenyteremmé.

Délután egyik kocsi a másikat érte; rengeteg sokan érkeztek. Hat órakor kezdődött a hangverseny; hangverseny után vacsora, tombola és tánc következett kivilágos kivirradtig.

A távozásomkor a ház úrnőjétől értékes emléktárgyat kaptam; egykori csattot, amelyen egy gyöngyszív lógott, ami nekem annyival inkább okozott nagy örömet, mert a szív a szeretet jelképe.

Az idén orvosom tanácsára Tátra-Füredre mentem nővéremmel, Mónikával. Az uram nem jöhetett velem; mert akkor szervezte a detektiv-osztályt. De meglátogatott és akkor magával hozta a szerb királyné által nekem adományozott Natália érdemrendet, amelyet Budapesten a szerb sebesültekért rendezett hangversenyen közreműködésemért kaptam.

Rossz hírek érkeztek hazulról: édes jó anyám nagyon megbetegedett. Bár állapota eleinte nem volt veszélyes, mégis nyugtalanság fogott el bennünket és elhatároztuk nővéremmel, hogy megrövidítve tátra-füredi tartózkodásunkat, haza sietünk.

LVI. Gyermekeim: Sanyi és Sári.

Gyászomból felocsúdva vettem észre, hogy az élet színpadán egy új szerepkör vár reám. Eddig háztartásomat és gyermekeim napi gondozását édes jó anyám látta el; most a színpadon kívül még ezek a gondok is reám nehezdedtek. Oly fájó érzés fogott el szüntelen otthon, hogy elhatároztam lakást változtatni. Eladtam a házamat, Bókay egyetemi tanár vette meg, sőt eladtam gödöllői nyaralómat is Paulay Ede igazgatónak. Beláttam, hogy enélkül is elég gondom van és sem a háziasszonyosság, sem a szülő műveltetése nem volt nekem való. Gyermekeim az elemi iskolákat a közel lévő Bezerédy-utcai iskolában végezték, az iskola érdemes igazgatója, Dinert István külön oktatásban is részesítette őket.

Sándor fiam gimnáziumi tanulmányait a Klauzál-utcai gimnáziumban kezdte meg Köpesdi igazgató alatt. Tanítóul vettem melléje Komócsy József ajánlatára Csics Gyula tanár urat.

Sárika otthon tanult. A gyermekek nevelésében is változást idézett elő édes jó anyám halála. Beláttam, hogy otthon kellő felügyelet hiánya miatt nem maradhatnak. Én a színháznál, férjem a hivatalában volt, majd egész nap elfoglalva. Csak délben láthattuk gyermekeinket.

1887. május 1-én a Szelényi-udvarba költöztünk; Sándorkát a piaristákhoz, Sárikát a Zirzen Janka vezetése alatti intézetbe adtam be.

Eljött a költözködés ideje, felpakkolták a holmit és áthozták új lakásomba. Most következett a nagy zavar, amire mint újdonsült gazdaasszony nem gondoltam. Amíg az Újvásártéren mind együtt vol-

tunk, nyolc szobás lakásom volt; most pedig, hogy férjemmel ketten maradtunk, négy szobás lakást vettem ki. Meghozták a nyolc szoba bútort a négy szobába. Mikor azt a sok cók-mókot egymásra halmozva új lakásomban megláttam, annyira elkeseredtem, hogy miképpen fogom elhelyezni, hogy felültem egy láda tetejére, mint a kompolti menyasszony és elkezdtem keservesen sírni. Istenem, milyen nagy baj is az, ha az embernek valamije van! Más azon búsul, ha semmije sincs, én meg azon sírtam, hogy miért van és vártam a segítséget; magam sem tudom, honnan.

Amit lehetett, elhelyeztem, ahogy lehetett egymás tetejére. A feleslegesből jutott pincébe, padlásra, ismerősökhöz, még a handlénak is.

Új lakásomban új baj ért; megbetegedtem, komoly bajom támadt.

LV. Károlyi Gáborék. — Betegségem.

Boytha József házi orvosom és jó barátunk tanácsára több orvossal is beszéltem. Egyelőre koritnicai fürdőt ajánlottak, így hát a szünidő bekövetkeztével odamentem. Ott ismerkedtem meg Károlyi Gábor gróffékkal. Károlyi Gábor a megtetsült szívjóság volt, majdnem gyermekes kedélyű, de rendkívül szellemes társalgó. Károlyiné szintén igen kedves asszony volt. Még mindig nagyon fájlalták egyetlen gyermekük elvesztését.

Károlyin szinte látszott, hogy jól esett neki gyermekeimmel foglalkozni. úgy eljátszott és elenyelgett velük, mintha ő maga is velők egykorú

lett volna. Sokszor elgondoltam, milyen lehetett ez ember saját gyermeke iránt.

Furcsának tűnt fel előttem, hogy mindenki környezetemből, úgy a rokonok, mint jó ismerőseim olyan aggódó, mondhatnám szánakozó figyelemmel viseltettek irántam. Féltettek mindentől; étrendtől, mozgástól, meghűléstől. És ezt mind észrevettem; bár nem árultam el. Tudatára ébredtem annak, hogy nekem valami igen komoly bajomnak kell lennem.

Károlyinétól egy pénztárcát kaptam azzal a megjegyzéssel, amíg ez meglesz, sohasem fog elfogyni a pénzem. Őrizni fogom a tárcát, meglátom, igaza volt-e a grófnénak.

Eltávozásom előtt a Koritnicán időzött vendégek egy része búcsúestélyt rendezett tiszteletemre, melyen résztvettek: Révay Gyula báró és neje s a Czebrián grófi család s kit először kellett volna említenem, a véghetetlen kedves öreg Lévay bárónő.

Visszatérve Budapestre, ismét rendes munkához fogtam, eljátsztam Rebekát, nagyon gyenge voltam, beláttam, hogy így tovább sehogy se megy, erőm fogyott és kénytelen voltam ismét orvosi tanácshoz fordulni. Boytha Tauffer tanárt ajánlotta. Tauffer tanárt magamhoz kérttem. Azelőtt sohasem láttam őt, tudja isten, miért-miért nem, magamra disputáltam, hogy most majd egy kellemetlen doktor fog elem állani, aki fontos arccal fog velem okoskodni. Vájjon mit fog mondani; hogy mi a bajom?

Október harmincadikára, hétfői napra ígérte látogatását. Férjem és Boytha doktor is itt voltak

és izgatottan várták a tanárt. Amint megérkezett, az előszobában elfogták és arra kérték, hogy ne mondja meg egyszerre, mi a bajom, mert már amúgy is nagyon gyenge vagyok, hát ha nagyon megtalálok ijedni. Én azt az ajtón meghallottam. „Bízzák csak reám!”—felelte Tauffer, „ez már az én dolgom”. Belépett hozzám és én igen kellemesen voltam meglepve, mert egy fiatal, kedves, vidám arcú ember állott előttem, aki az első látásra összes bizalmamat megnyerte és rögtön az jutott eszembe: ezt az embert a jó Isten küldte neked, hogy megszabadítson nagy bajodból!

Ő pedig, amint belépett, rögtön összeszidott, hogy miért nem hívtam már előbb. Rám nézett és tudta, mi a bajom. Megvizsgált és minden szószaporítás nélkül megmondta, hogy mi bajom van és hogy ezen csakis operáció által lehet segíteni. Azt is mondotta, hogy az operációtól semmit se féljek, hamar fog menni. Mi minden járt az én eszemben, amíg ő azt elmondta. Olyan lehettem, mint a fal, úgy éreztem magamat, mintha a vérem megfagyott volna.

Kérdeztem, mikor történhetnék meg az operáció. „Hát úgy egy hét múlva!” — felelte. „Addig gondolkozzék és kérem, szánja el magát.” „Édes tanár úr, nagyon kérem, tegye meg nekem azt a jóságot és végezze az operációt holnapután szerdán. Később nem hagyom magamat operálni, inkább meghalok.”

Eme gyors elhatározásomra most az én tanárom nézett nagyot; alig akarta elhinni. De én addig kértem, amíg kérésemnek engedett. Elmondta, hogy mit kell tennem és hogy szerdán reggel itt lesz az összes műszereivel és embereivel. Lakásomat megnézte, egy

és más utasítást adott. Amikor megmondtuk az uramnak és Boythának, hogy mit határoztunk, rémítőn csodálkoztak, hogy ily hamar belementem a dologba. A tanár elment, ettől a perctől mintha kicseréltek volna. Alig beszéltem pár szót, csak épp ami szükséges volt. Jártam-keltem lakásomban, rendbeszedtem mindenemet. Félelmemben elkezdtem fázni, mintha csak hideglelésem lett volna, korán lefeküdtem, az egész éjjelt ébren és gondolkodva töltöttem. Másnap reggel napi teendőimet elvégezve, leültem az ablakkal szembe, kinéztem a nagy világba, néztem a járó-kelő embereket és elgondoltam, mennyivel boldogabbak ezek énnálamnál, holnapután megvirrad-e számomra is, látom-e én ismét mindezt. Nem csekélység, ha valaki magát egy nagy operációra határozza el. Nem a tanár ügyességében kételkedtem, de saját egészségemben, mert ettől is függ, ha vájjon kibírom-e? Mint mindig, úgy most is az Isten jóságában bízom. Elhatároztuk, hogy sem Gödöllőn időző nővéremet, sem az intézetben levő gyermekeimet előre nem értesítjük, elég fájdalmas volt nekem tőlük gondolatban elbúcsúzni. Miért okoztunk volna nekik már előre fájdalmat és félelmet. Így gondolkoztam: „Ha a jó Isten magához szólít, elég nagy fájdalom lesz nekik ezt akkor is megtudni. Ha pedig a műtétet szerencsésen túléltem, legalább megmentettem őket két napi gyötrelmes aggodalomtól. Elég volt az nekem, férjemnek és a házbelieknek keresztül élni, úgyis a két nap olyan volt, mintha csak siralomházban lettem volna, szegények mind lábujjhegyen jártak körülöttem, alig mertek megszólítani, szóval egy rettenetes nap volt. Ismét egy kínos átvirrasztott éjszaka után verőfényes októberi nap mosolygott hálósobám

ablakán. Amint felkeltem, ezt a gyönyörű időt látva, jó jelnek vettem.

Milyen jó is ez a napsugár. Beszűrődik az ablakon és aranyos lesz tőle minden; még a kedvünket is bearanyozza. Én legalább azt tapasztaltam magamon, hogy egészen megváltoztattott. Már nem voltam nyugtalan, nem voltam izgatott, az én nagy félelmem elmúlt, szinte kedvem kerekedett nótázni is. A tegnapi lehangoltság elmúlt egészen és annyira megváltozott a kedélyhangulatom, hogy a családom ebédjét is magam rendeltem meg. Kilenc órakor meg fognak operálni és egy órával előbb én még nyugodtan mondom el Marinak, hogy mi legyen ebédre: jó paradicsomleves, mert azt az uram szereti, aztán marhahús, peccsenye, meg főtt tészta. Az uram bizony nem tudta elpalástolni izgatottságát.

Miután pedig a Marival végeztem, rendbeszedtem magamat és vártam a kilenc órát, amely időre Tauffer tanár érkezését jelezte.

Boytha és régi barátunk, a Népszínház orvosa, Ladányi István már előbb érkeztek meg, hogy vizsgálatásomra legyenek; de nyugodtságom meggyőzte őket arról, hogy erre szükség nincs. A jó Isten erőt adott. A tanár megérkezett, néhány perc múlva elaltatott, azontúl nem tudtam magamról semmit addig, amíg a tanár fel nem költött. Szemeimet felnyitva, legelőször a tanárt láttam meg, akinek keze után nyúltam, hogy megcsókoljam, mert éreztem a véghetetlen nagy megkönnyebbülést. Amint felébredtem, teljesen magamnál voltam. Rögtön szólni akartam, de a tanár csendesített. Szegény uramat láttam meg aztán, aki talán még nálamnál is hala-

ványabb volt. Mindketten egyszerre mondtuk: „Jó az Isten, aki benne bízunk, nem csalatkozik.”

Megnyugtattott, hogy nővéremnek megsürgönyözte, hogy velem mi történt és most pedig elmegy gyermekeinkhez, hogy tőle és ne másoktól tudják meg, hogy édesanyjuk mily halálos veszedelemtől menekült meg. A műtét után házam parancsnokságát Tauffer tanár vette át.

Mindennek úgy kellett történni, amint ő rendelkezett. Boytha dr. pedig három napig nem távozott lakásunkból, hogy egyrészt szükség esetén kéznél legyen, másrészt a tanár rendelkezésének teljesítését ellenőrizze. Három nap múlva tudtam meg, hogy az operáció szerencsés kimenetele magában még nem jelentette azt, hogy minden veszélyen túl vagyok; csakis a három nap eltelte után jelentette ki a tanár: „Most már biztos gyors felgyógyulása; nincs többé mitől tartania”.

A tizenharmadik napon a tanár úr azt mondta, hogy: „Most már keljen föl!” Én vonakodtam, hogy éppen a tizenharmadik napon hagyjam el betegágyam.

A tanár kinevetett, de ő kívánta, hát felkeltem. Alig, hogy ágyamból kiszálltam, elájultam; persze a 13-as szám motoszkált fejemben, hogy ez okozta ájulásomat. De a tanár újból kinevetett s azt mondta: „Nem a 13-as számtól ájulnak el az emberek, hanem a gyengeségtől”. „Mondja csak édes tanár — kérdeztem én — meddig is voltam én elaltatva?” „Negyvenkét percig tartott az elaltatástól a felébresztésig”; volt a válasza. „Hanem most, édes kis báróném, magának nagyon jól kell táplálkoznia, hogy egy kis hústra kapjon, mert bizony nagyon vékonyan néz

ki!” Hát bizony, amint a tükörbe néztem, beláttam, hogy Sanyarú Vendel hozzám képest óriási hus-tömeg, meg is mondtam ezt mindjárt a tanár urnák; amire ő megjegyezte: „Bezzeg most már tréfál, úgy-e, de ezelőtt két héttel, dacára a biztatásom-nak, hogy ne féljen, mert nem lesz semmi baj, alig bírtunk egy szót kivenni belőle!” Hát biz én boldog, véghetetlen boldog voltam. Nem cseréltem volna egy királynéval. De hát, hogyis ne, mikor megsza-badtam nagy bajomtól, azután meg most láttam csak igazán, hogy milyen nagyon szeretnek engem, mert úgy a sajtó, mint a nagyközönség és pálya-társaim a legnagyobb érdeklődéssel viseltettek irá-nyomban.

*

De ma, vasárnap, a gyermekek hazajöhettek. Amióta túlestem nagy bajomon, nem láttam őket. Nem akartak felizgatni. De ma ünnep, nagy ünnep lesz. Amint hazajöttek, össze-vissza csókoltak, ölel-tek; sirtak, nevettek, kérdezték, mi bajom volt? Hogy volt a dolog? Miért nem izentem meg nekik? szívemre szorítottam mind a kettőt s elgondoltam, milyen könnyen megtörténhetett volna, hogy! . . . Eh, de a jó isten nem engedte, hogy megtörténjen. Láthatom őket, élhetek érettök, hiszen még oly nagy szükségük van reám!

*

Hanem most már azon kell lenni, hogy egy kicsit molettek legyünk, mert ez az alakom sehogy sem fog illeni az én piroscsizmás, bokorugrós viga-nómhoz; nagyon Limonádé Zsófi, vagy Erzsí lennék. Elkezdtek tömni; Dusi jobbnál jobb dolgokat fun-dált ki, minden órában más étellel kínáltak, pezsgőt

itattak velem. Kanalanként, amitől persze egész jó kedvem kerekedett. De hát azért mégis csak nehezen jött az erő. Buli, hűséges kutyám, ha hozzám ért a praclijával, már meg kellett fogódkodnom, hogy el ne dőljek. Szegény állat el nem mozdul mellőlem, mintha ő reá bízták volna, hogy ügyelnie kell az asszonyára.

Igaz, hogy még korai volt, de mégis arról volt szó, hogy tulajdonképpen mikor léphetek fel. Persze eziránt a tanárt kellett megkérdezni. Amint rendes látogatását tette, megkérdeztük, hogy mit gondol? „Oh, ha egypárszor levegőn volt, mindjárt megjön az étvágy, meg az erő!” — mondotta ő. „Én úgy hiszem, hogy november közepe táján a báróné felléphet, csak vigyázzon magára, meg ne hűljön, azután egyék-igyék, amennyit bír”.

Egy szép napos délelőtt megkezdtük a sétákat. Kocsin ki a ligetbe és ott pár percig járkáltam, de hogy! . . . Mintha ma kezdtem volna járni tanulni, alig mertem lépni. Két-három délután már az étvágy is sokkal jobb volt, de azt kezdtem tapasztalni, hogy én részeges leszek, ha így folytatom, mert a pezsgő szörnyen ízlett. Máskor is ittam, úgy el-elvétve, de most mindennapi szokássá vált, pedig erről a nagy úri passzióról jó lesz leszokni, mert egy kicsit drága élvezet, ingyen pedig nem mérik. Jó lesz lassanként az ó-borocskával erősíteni magamat.

Napról-napra jobban éreztem magamat. Egyszer az jutott eszembe, hogy meg kellene próbálni, ha vájjon tudok-e még énekelni, nem vesztettem-e el a hangomat. Megkértem a házban lakó Sellei karmestert, jöjjön le hozzám pár percre. Zongorához

ültünk, elkezdtem énekelni; hála isten, a hangom meg volt, de még a gyengeségtői ide-oda hajlott. Ejh, legyenek csak egyszer fenn a színháznál, majd megjr ott minden magától.

Fellépésem napja érkezett, a „Sárga csikó” volt kitűzve. Alig vártam az estét, oly izgatott; oly nyughatatlan voltam. Mikor öltözőmbe léptem, már fel volt virágozva, díszítve, alig bírtam felöltözködni, mert egyik gratuláló levél és sürgöny a másikat érte; gyönyörű virágcsokrok, koszorúk érkeztek. Amint jelenésemet vártam, úgy vert a szívem, hogy egész az agy velőmig éreztem. A végszó elhangzott; kifutottam a színpadra . . . Azt a fogadtatást nem tudom leírni, amelyben az én édes, jó közönségem részesített. Hát amikor szóhoz jutottam és elmondtam, hogy: „A másvilág küszöbéről jövök!” és Vidor Pál azt felelte: „Áldja meg az isten a megmentődet!” — Óriási taps zúgott fel és mind odafordultak az én megmentőm páholya, Tauffer tanár felé.

Ő ott ült családjával együtt az én páholyomban és egyre éljeneztek.

— Éljen Tauffer! Éljen!

Édes jó pályatársaim közrefogtak, nem volt szem, amelyben köny ne ragyogott volna az örömtől, hogy viszontláthatnak. A színpadot virágerdővé varázsolták át. Ezt az estét lehetetlen leírni és elfelejteni. Az első felvonás után rengeteg sok kihívás és taps volt. Amint bementem öltözőmbe, már ott várt reám az én tanárom kipirult arccal, egy kis angol üvegcsét tartott kezében, amit nekem hozott, hogy üdíténém fel magamat vele; szagoljam meg, ha talán kissé gyengének érzem magamat. Én csak kiáltoztam: „Nem kell nekem, édes tanárom, — fe-

leltem neki — nézze, itt van az én üdítő szerem: ez a sok babér, virág, a közönség és pályatársaim szeretete.”

Előadás után hazavitték virágaimat és elhelyezték az ebédlőben; persze, fele se fért be. A sok virágtól övezve ültünk estelihez — a családom tagjai és Boytha.

Éppen egy nagy pohár pezsgőt akartam kiinni, hogy az izgatottság nem ártott-e meg. Biz'isten, ő jobban ki volt merülve az érettem kiállott izgatottságtól, mint én. „Na, szépen vagyunk! — mondogatta — azt hittem, maga kis báróné, meg se bír mozdulni a fáradtságtól, hát javában pityizál!” „Hja, kedves tanárom, maga mondta, hogy erősíteni kell magamat! Tudja mit? Üljük meg ma második születésnapomat.”

Bizony nagyon későn tértünk nyugalomra. Annyira fel voltam izgatva, hogy egy csepp álom se jött a szememre.

Amint aztán erőre tettem szert, egymásután jöttek az új szerepek. Először is a „Suhanc”-ra készültünk, az én vörös németemnek az operettjére. Véghetetlenül örülök ennek a szerepnek már azért is, mert nagyon megszerettem ezt a Kontit, amióta először találkoztam vele Bécsben, amikor az utcán a férjem bemutatta. Olyan különös ember ez. Mindig vidám és jókedvű és szörnyen csodálkozni látszik azon, hogy nem mindenki olyan. Mulatságos ember is, mert mindig tréfás kedvében van és tört magyarságával, amely olyan jól illik neki, mindig élcel, mindig tréfál és közbe-közbe nem egyszer tapint az ember érzékeny oldalára is. Egyszóval: nagyon kedves ember ez az én németem.

De nemcsak ezért örülök én a „Suhanc”-nak, hanem a szerepet is nagyon szeretem; most éppen rá vagyok teremtve; ahogy a nóta mondja: „Vékony, karcsú a derekam”. Sokan irigyelték is a karcsúságomat; negyvenkilenc volt a slusszom, hogy magyarul beszéljek és szabónyelven. No, ezt a karcsúságot ugyancsak keserves áron szereztem, nincs ezen mit irigyelni.

A főpróbán mindenki azt mondta, hogy az operett meg fog bukni okvetlenül. Konti feljött hozzám ebéd után fekete kávéra. Véghetetlenül kedvetlen volt és azt mondogatta: „Kedves báróném, meg fogunk bukni a „Suhanc”-ból nem lesz — mint ahogy ő szokta mondani — „Öleven erdőg”. Alig győztem vigasztalni, hogy ne búsuljon, mert nekem olyan előérzetem van, hogy a darab nagy sikert fog aratni. Túl fog tenni az „Öleven erdőg”-en is. Majd én össze fogom szedni összes tudományomat, erőmet, csak hogy sikert arassunk.

Rém izgatottan fogtunk az előadáshoz. Az előzenét megtapsolták. A duettet megismételték, a belépőmet szintén, amikor pedig elénekeltém az én „egy-kettőmet”, szünni nem akart a taps s vagy ötször elismételtém ezt a nótát.

Kontival összenéztünk és ez az összenézés azt mondta: mehetünk már előre meg vagyunk mentve.

Felvonásról felvonásra fokozódott a közönség tetszése. Volt annyi kihívás, taps hogy szegény Konti csak úgy pirult a nagy örömtől. Odaszóltam neki: „Na, öreg, úgy-e megmondtam, hogy tetszeni fogunk, most azt is merem mondani, hogy még az ötven előadást is megérjük, ha élünk!

LVI. Tisza Kálmánné. — Jekelfalussy.

Stessel azzal a kéréssel jött fel hozzám, hogy a szegedi nőiparegyesület, amely egyesületnek Tisza Kálmánné a védnöke, hangversenynyel egybekötött ünnepélyt rendez Szegeden; én működjem közre. A kegyelmes asszony nagyon szeretné, ha én a hangversenyen részt vennék. Nagyon szívesen teszek eleget a kegyelmes asszony kívánságának és személyesen megyek fel hozzá megbeszélni a továbbiakat.

Másnap felmentem és páratlan szívességgel fogadott, ép ott rendezgette a gyermek játékait és gügyüzgette a kis Lajost, aki be is mutatta magamagát. Egy gyönyörű szép kis fiu. Elképzeltem, hogy ez a csöppség az egész család öröme. Megbeszéltük a hangverseny napját és a kegyelmes asszony megjegyezte, hogy én nekem semmire se legyen gondom, érettem fog küldeni az elindulás napján s a lakás Szegeden készen vár bennünket. Másnap ismét hazakisértet. Eltávozásomkor megköszönte, hogy kérését nem tagadtam meg, én pedig megköszöntem neki az irántam való mindenkor tanúsított jóságát.

A hangverseny napján utaztam el. Az első állomáson egyszer csak bejött a kupéba Jekelfalussy Lajos, bemutatta magát és azt mondta, hogy 6 is Szegedre jön az ünnepélyre. Ahá, — gondoltam magamban, — hát ez az az úr, aki ellensége az uramnak. Na, megállj csak, majd affektálok én neked úgy, aminőt még nem láttál. Sok mindenről beszélgettünk, de én csak így-úgy hidegen, mi az Ördögnek is lettem volna hozzá melegebb? Egyszer csak azt kérdezi tőlem, hogy mit jelent az a „26-os” szám a

brillians broson, amit a nyakamon viselek. „Hát biz ez azt jelenti, hogy én a 26-os számú Andrásné vagyok, csodálom is, hogy méltóságod egy ilyen rendőrnével olyan nagyon szíves!” „Nem értem!” — felelte, nem magyarázná meg? „Majd máskor, most hangverseny előtt izgatott vagyok!” Megérkeztünk Szegedre. Nagy fogadtatás volt; Hosszú kocsisorban mentünk a szállodáig: Tisza Kálmánné az első kocsi-ban ült. Amint a szobámba vezettek, ott termett nyomba Jekelfalussy, hogy nincs-e valami kívánni valóm, rendben van-e minden? Biz'isten, semmi kívánni valóm nem volt. De azért, ezt meg amazt mondtam neki hirtelenében, gondoltam, csak szaladj, kitölti rajtad most Tóti Dorka boszuját. Dusi velem volt, a szobámban ebédeltünk, ebéd után névkártyát küldött be Jekelfalussy. Az volt ráírva, ha nem fáraszt, úgy ma délután 4 órakor értem fog jönni, hogy a nőiparkiállítást megnézzük, a kegyelmes asz-szony is ott lesz. Azt üzentem, 4-kor várni fogom. Elmentünk a kiállításba, ahol azt tapasztaltam, hogy sok gonddal volt összeállítva, a rendezőség kitűnő munkát végzett és én örömmel szemléltem a szebb-nél-szebb hazai munkát. Lakásunkra kísértetem.ma-gamat Jekelfalussyval, készülnöm kellett a hangver-senyre. Amíg öltözködtem, vagy kétszer ajtóhoz jött, hogy nem kell-e valami. Na hát ez ugyancsak bajban van — gondoltam — de csak hadd legyen, megérdemli. úgy látszik ő volt megbízva az én gon-dozásommal. Oát ezt jól eltalálták, nagyobb örömet nem is szerezhettek volna nekem.

A hangverseny nagyon szépen volt összeállítva, igen fényesen sikerült. Hangverseny után a Tisza-szállóban nagy banket volt, a város színe-java mind

részt vett a banketten. Az asztalnál egymás mellett ültünk Jeklivel. Odasúgtam neki, hogy nekem az éjjel vissza kell utaznom Pestre, mert reggel már próbám van, este pedig játszom. „Legyen szíves megmondani a kegyelmes asszonynak, ne nehezteljen, ha búcsú nélkül távozom, nem akarom őt zavarni!” „Meglesz minden!” — felelte, de megyek, hogy kocsit rendeljek és minden készen legyen az utazásra”. Amikor visszajött, vacsorázás közben kérdezte tőlem: „Hát Ödön miért nem jött el, milyen jól eltelt volna az időnk!” „Oh méltóságos uram, nem igen akar ő szabadságot kérni. A sok ellensége még azt mondhatná, hogy mit sétál ide-oda!” „Én is halottam, hogy sok ellensége van, de ennek Ödön csak örülhet, mert ez mutatja, hogy mennyire bevált és hogy rendőrségünk nagyon szorgalmas képzett tisztviselőt nyert benne. Az ilyenek pedig mindig van irigye!” „Hej, csak nyomtatásban vihetném haza ezt a nyilatkozatát, hogy megmutathatnám az uramnak, de jó lenne”. „Miért?” kérdezte ő.

Figyelmeztettek, hogy a kocsi megérkezett, indulni kell. Nem értem rá tovább beszélgetni, búcsúzni akartam tőle, amikor azt mondta, hogy az indóházhoz kikísér. Már nagyon bánthatja a lelkiismerete!—gondoltam magamban.

Szépen megköszöntem szívességét és azt mondtam, hogy én a világért sem akarom elvonni a mulatságtól. Nem, nem, ő kikísér bennünket. A vonatra még várakoznunk kellett, tehát volt időnk még mindenféléről beszélgetni. 26-os tüllel épp össze akarta tűzni kendőmet, amikor ő kíváncsian kérdezte, hogy hát mit jelent ez a szám, az igen érdekes lehet. Jól mondja, — házasságunk napját jelzi,

Február 26-án volt esküvőnk, e nap emlékére cseréltünk az urammal ilyen tüket. Oh, sokaknak felűnt már ez a pici numerus, én mindenkinek azt mondtam, hogy a 26-os számú Andrásné vagyok. És neki, a mi ellenségünknek mégis megmondtam, hogy mit jelent. „En a maguk ellensége! Higyje el báróné, rágalmaztak, rám fogták; nem igaz, majd eljön az idő, amikor ki fog sülni, hogy kik azok az ellenségek.”

A vonat megérkezett, csak annyi időnk volt, hogy jó éjt kívánjunk egymásnak, o még utánunk kiáltotta: „Tisztelem Ödönt, mielőbb látogasson meg.” Szegény Jekelfalussy, talán csakugyan ártatlan volt és én, hogy elkergettem. Na de majd ki-sül minden, csak türelem!

XLVII. Egy mulatságról. — Nyaralás.

Annak öröme, hogy felépültem nagy betegségemből, egy kis mulatságot rendeztünk jóbarátainkkal. Február 26-án, a házasságunk évforduló napján volt ez a mulatság és pedig éppen a hetedik évfordulón. Mondtam is az uramnak: „Mi ugyan megünnepeljük, hogy véget ért a hétéves háború!” Jól és nagyon mulattunk; persze nem hiányzott a társaságból Tauffer és Boytha és ott volt a férjem leánya: Margit is az urával, mint új menyecske, mert csak nemrégiben vette el Lubinkovich Sándor ulánus-főhadnagy.

Én nem tudok hangosan mulatni. Amikor nagy társaság üli körül asztalomat, éppen olyan csendes vagyok, mint amikor csak a családommal vagyok.

Csöndesen pityizálok és beszélgetek, vagy hallgatom, amit nekem beszélnek. Amikor pedig már általános a jókedv, nem sokáig kéretem magamat és szívesen rágyújtok az én szép magyar nótáimra. Ez az én igazi multságom; pedig ugyancsak van részem a nótázásban egész éven át. Az uram se hangos, ha mulat; Sanyi fiam a lehangosabb közöttünk, ő szeret tréfálkozni, énekelni és nagyon szeret nevetni, jót kacagni. A doktorok is csöndes emberek . . . Mégis, ezen estén mindnyájan hangosak voltunk; csak úgy hangzott a ház a jókedvüinktől, hogysis ne, az én új születésem napját ünnepeltük; no meg azt, hogy véget ért az első hétéves háború; kezdhethük a másodikat. Tauffer, az én életem megmentője, nem egyszer mondta: „No báróné, a pezsgőzést ugyancsak megkedvelte!” Bizony, rászoktam egy kicsikét a pityizálásra a betegségem alatt.

*

Ezt a mostani nyarat két helyen kellett töltenem. Először Szliácsra mentem a gyermekekkel együtt és Dusival. Szliácson most voltam először, regényes fekvésű hely ez és a modern Ízlésnek megfelelően van berendezve. A fürdője, mondhatom páratlan.

Innét Tatra-Füredre mentünk, ahová már mint ismerős érkeztem. A megszokott szívességgel fogadott úgy Horn, a fürdő igazgatója, valamint Papp Samu dr., a fürdő orvosa. Már előre örültem Papp Samuné kedélyes társaságában időzhetni, kit előző évben ott töltött időm alatt nagyon megszerettem. Itt találkoztam Wlassich Gyula és Földes egyetemi tanárokkal is és megösmarkedtem Földesnével is,

több kirándulást tettünk. A mi társaságunkban volt Csillag Teréz is, két kis leánykájával. Megérkezett az uram is és az ő révén megismerkedtünk Ragályi Gyulával, Lyka Pistával, akiknek társaságában a vidék némely kiránduló helyét felkereshettük, Poprád, Virágvölgy, Kézsmark, és a Csorbai-tó. Megtudta ottlétünket Szentiványi József, a csorbai-tó ura, magyar vendégszeretettel meghívott bennünket a közebédre vendégül, megmutatta a fürdő szebb részeit és amint e táj szépségét dicsértem, épp úgy, mint Borszék tulajdonosai, egy telket ajánlott fel nekem az esetre, ha azon magamnak nyaralót építeni óhajtanék.

Ezen a nyáron meghívtak vendégszereplésre Nagyszebenibe. Megérkezésünk után másnap délelőtt próba volt, este pedig a Jonathan előadása. Én bizony nem nagy örömmel mentem neki ennek az estének; a délutáni sétán egyetlen magyar szót se hallottam a városban.

Amint kiléptem a színpadra, meglepett a szép díszes közönség, amely egészen megtöltötte a színházat. Az est nagyon szépen folyt le. Előadás után bejön a direktor, behozza a belépti díjamat és arra kért, hogy ne nehezteljek, ha ma nem adja át az egészset, de holnap a legnagyobb köszönettel megadja. „Jól van, jól van, csak aztán úgy legyen!” „De ha mondom!”

Ma már nem ment olyan simán a dolog, mint tegnap. Amint az első magyar nóta felhangzott, puff! egy nagy ablak csörömpölés és még nagyobb kődarab gurult a színpad felé. Persze a páholyokban felugráltak, hogy mi történhetett. Kívülről nagy zaj hallatszott be. A rendőrség utasította rendre a

rakoncátlankodokat, akiknek az én magyar nótáim nem tetszettek.

A színház sem telt meg úgy, mint a tegnapi előadáson és folyton zavartak bennünket a közbekiáltásokkal. De ez engem nem hozott ki a sodromból. Gondoltam, azért is végig énekelem, holnap pedig megyek oda, ahol nem követ, hanem babért kapok magyar beszédem és nótáimért. Játék végén az igazgató nem mutatkozott, sem semmiféle küldöttje. Szegény félt, hogy majd kikap tőlem. Kollégáim figyelmeztettek, hogy vigyázzak, ha haza megyek, mert kocsimat meg akarják dobálni. Összekötöttem két kis batyut, amit régen tanultam, beledugtam a fejemet és hazafelé indultunk: de hála Isten, nem történt semmi baj. Itt-ott hangzott fel egy kis moraj, de a rendőrség elcsitította. Mondtam Dusinak: Csakhogy egyszer hazaértünk, nem lát engem többé Milánó!” Elhatároztam, hogy holnap délben hazautazunk és a reá hirdetett harmadik előadást semmi szín alatt se játszom el.

Reggel 7 órakor beállít az igazgató egy csomó sürgönyvel és kért égre-földre, mennék vele Brassóba. Itt van a sok sürgöny feleségétől, amelyben tudatja, hogy ott úgy várnak; már nevem hallatára tömegesen mentek hozzá jegyeket előjegyezni, csak vegyen rá, okvetlen, hogy elmenjek.

Az igazgató agyonbeszélte, tegyem meg neki, ott ki fogja fizetni tartozását is, mert itt bizony lefoglalták a pénztárt, azért maradt adósom, annyit beszélt, hogy megsajnálta, Megígértem neki, de csak úgy, ha még ma mehetek; többet itt nem játszom, nem akarom sem magamat, sem a közönséget

kellemtelenségnek kitenni, akik oly kedvesek voltak a színházba jönni. A harmadik előadás tehát elmaradt. Elindultam tehát Brassó felé. A szebeni indóházhoz néhány városi úr kijött és sajnálkozásukat fejezték ki a történetek fölött. Én meg is mutattam nekik Szebenből vitt emlékemet, egy ködarabot, hisz nem teremhet mindenütt babér, — kivált az ily sziklás-zord vidéken. A művész sorsa mindig beérni azzal, amit neki nyujtunk; kötelessége pedig megőrizni emléktárgyait, ha egyszer megvalósul amaz óhajom, hogy egy Blaha-szobát rendezhetek be, a szebeni kőnek is lesz ott helye ezzel a felírással: „Babér helyett kő” Minden különös esemény nélkül megérkeztünk Brassóba. Megvallom, nem minden önzéstől menten határoztam el magamat a brassói kísérletezésre, Brassó közelében Zernesten lakott férjem leánya Ljubinkovicsné, vágytam őket is látni kis gyermekeivel együtt, még Szebenből értesítettem őket, hogy jöjjenek be Brassóba.

LVIII. Weidinger és Wilt Mária.

Weidinger az én pénzügyminiszterem. Ez a kicsi kövér emberke talán a legkedvesebb ember ezen a nagy világon. Csupa szolgálatkészség ésjelkiösmert, egész nap jár-kél, tesz-vesz és mindig mások érdekében. Magának nem akar semmit, magáért nem is fáradna ennyit. Nekem pénzügyminiszterem és jóakaróm Weidinger, sok ügyes-bajos dolgomat elvégezte már és még sok elintézni valója lesz ezentúl is, azt hiszem.

Egy reggelen lelkendezve állított be hozzám. „Jaj, méltóságos asszony, nekem egy rettenetes nagy kérésem van!” No, no, édes főnökmester úr, csak nem kívánja az életemet, hogy olyan nagyon nekifohászkozik? Azt ne is kívánja, mert azzal másoknak tartozom, hát nem is teljesíthetném a kívánságát.”

Régi jó ismerősök vagyunk mi Weidingerrel. Amikor feljöttem Pestre, nála vásár oltani, az első hangversenyre való fehér selyem ruhát. Az üzlete ott volt a Zrinyi-házban. A felesége, egy Szép, kicsi, pozsgás asszonyka választotta ki a szövetet számomra, hogy az jó és tartós legyen.

„Nahát, mondom újra a főnökmesteremnek, — ki vele; mi az a nagy kívánság?” Ő megint nekifohászkozik, aztán elmondja: „A páholyát szeretném ma estére.” — „Talán csak nem akar onnan tapsolni?” — kérdeztem én újra.

„De bizony, azt akarok; folytatta Weidinger. Sőt nem is egyedül akarok ott tapsolni ma este, hanem Wilt Máriával; mert az ő számára kérem a páholyt. Holnap elutazik Pestről és a mai estét arra akarja felhasználni, hogy a bárónőt meghallgassa.” Persze, nagy örömmel engedtem át a páholyomat a művésznőnek.

Aztán azt mondtam Weidingernek: „De most mondja meg igazán, miért fontoskodott úgy, amikor ezt a nagy kérését kibökte? Én igazán azt hittem, hogy valami nagy-nagy kérni valója van.” „Hát felelte Weidinger, Wilt Máriáról nem lehet másként beszélni, csak fontoskodva” . . .

Este Wilt Mária valóban eljött az előadásra. Figyelemmel hallgatta nótázásomat s mindig helyes-

lőleg bólintgatott fejével; tehát meg volt elégedve. Felvonás közben bejött öltözőmbe, hozott részemre egy kis virágcsokrot. Megköszönte úgy a páholyt, mint a neki szerzett élvezetet. Tetszett neki öltözőm is, azt mondta, jó tágas itt, legalább lehet nagy lélegzetet venni.

Társalgásunk ezzel véget ért, mert az ügyelő kopogtatott ajtómon s nekem . mennem kellett. Elbúcsúztam a nagy művésznőtől, aki másnap elutazott.

Másnap újra eljött a mi chavelier de Lustreunk és mégegyszer megköszönte Wilt nevében a páholyt. Ez alkalommal elmondotta, hogy nagy bizalmával ajándékozta meg őt a művésznő, minden ügyét-baját övele intéztette, sőt még fellépti díjainak felvételét és a takarékpénztárba való elhelyezését is ő reá bízta.

Ha valahová meghívták valamelyik ismerőséhez estelyre, szokása szerint egy tortát küldött, ezt is Weidinger rendelte meg a saját Ízlése szerint.

Fölülkerekedvén bennem az asszonyi kíváncsiság, azt mondtam Weidingernek, mutassa meg nekem Wiltől kapott emléket, mert már hasonló alkalmából egy emléket mutatott nekem. Ő erre elmosolyodott s azt felelte: azt nem tudom megmutatni, csak elmondani tudom, nem találja el báróné, de büszke is vagyok reá. Mikor leszámoltunk, ő mindent rendben talált, szépen megköszönte fáradozásaimat és azt mondta: „Weisst du wass? Ich danke dir, für deine Liebenswürdigkeit und seien wir von jetzt perdu! . . .

Ki dicsekedhetik rajtam kívül ily szép emlékekkel?

LIX. A mások szerepei.

Amint írom a naplót, sokszor elgondolkozom rajta, hogyha majd egyszer idegen kezekbe jut ez az írás, meg fogják-e érteni azok, akik elolvassák a Blaháné gondolkozásmódját, az ő egyszerű gondolkodását, az o természetes Ítélezését és nem fogják-e szerénytelenségnek mondani, ha a magam benyomásaival töltöttem meg ennyi sok lapot? Most is magamról akarok írni, pedig amiről beszélek, az a — mások szerepe.

Én ugyanis nem szeretem eljátszani a mások szerepét. Hogy miért nem? Legelőször is azért, mert van nekem éppen elég szerepem. Igen sokat játszottam én már és igen sokfélét. Népszínházi művet és operettet, operát és drámát; szóval: mindent, csak úgy dúskálhattam benne. Nem is tudnám hamart jában megmondani, hogy mi mindent és mennyit játszottam már; ha csak azótától számítom is, mióta Pestre felkerültem; pedig játszottam sokat Debrecenben és egyebütt is, de meg már csitri koromban is drámáztam.

Csak azon szerepeimet szeretem, amelyeket én kreáltam, nem kell nekem a más dicsősége. Aki kikaparta a tűzből a gesztenyét, az egye meg; helyettem se nyúljon senki más a tűzbe. Aztán meg az ember ezzel csak keserűséget szerez kollégáinak, hiszen a színésznek minden öröme a maga jó szerepében van; jaj de fáj az nekünk, ha azt, amit eljátszottunk sokszor, egyszer lemajmolja más. Nem adom a magamét másnak s nem vágyódom én sem a máséra. Azt mondják erre, könnyű nekem nem vágyódnai a máséra; van nekem elég játszani valóm. Van bizony, jó is, no meg néha rossz is akad,

Sot mondják, számomra írják a darabokat, nem kell más portáján keresgélnem, hát ebben igazuk van. No de nem is vagyok ám én sem válogató, sem finnyás, nem mondhatja egy direktorom sem, hogy valaha oly darabot, amelyet ő elfogadott és nekem abban szerződésileg kötelezett szerep jutott, visszautasítottam volna. Kötelességérzetemnek mindig alá tudtam rendelni hiúságomat. Teljes gondot fordítottam még az oly szerep kidomborítására is, amely nem volt kedvemre, nehogy azt mondják, hogy miattam bukott meg a darab. Különben is a darab sikerét a közönség dönti el. Láttam én már elbukni jó darabot jól előadva, a gyenge darab sikerét gyengébb előadásban.

LX. Munkácsy Mihály.

Kopogtatnak az öltözőm ajtaján és én elcsodálkozom rajta: „ki kopogtat ilyen szokatlan időben?” Kiszólok hát: „Ki az?” „Munkácsy Mihálytól egy csokor!”—hangzik a válasz és én rém módon megőrülök neki. Mit, hát Munkácsy Mihály itthon van? „Mikor jött haza Munkácsy?” — kérdem megint hangosan. A válasz egy rövid szócska: „Ma!” szinte felkiáltottam örömben, mert nagyon szeretem Munkácsyt. Behozták a bokrétát az öltözőbe és nekem kedvem támad minden virágot külön megcsókolni. Csupa fehér rózsá; fehér selyemszalaggal átkötve és a szalagon az ő kezeírása, kék írónnal csak ennyi: „Eljöttem a távolból, hogy művészeted lángjánál felmelegedjem”.

Bizony könny szökött a szemembe. Ez a nagy ember — íme — elszakadt tőlünk, elment tőlünk

messzi idegenbe; ott dicsőség és hír övezi és ő mégis hazajön melegedni. Eszembe jut az az idő, amikor szegény Blaha mindenáron Bécsbe akart vinni engemet és Bécsből aztán mehettem volna tovább . . . tovább, hogy aztán én is hazajöjjek melegedni.

Egészen felizgatott ez a két sor írás, meg ez a néhány fehér rózsza. úgy rémlett előttem, mintha minden rózsza külön-külön panaszt sóhajtana, hogy ez a nagy emberünk nem boldog odakünn, a nagyvilágban, ahol annyi sok babérterem az ő számára.

Nahát, ha rajtam múlik; — gondoltam magamban; — én majd fölmelegítem! úgy fogok ma dalolni, mint még soha; a magyar nóta pedig a legjobb vigasztaló.

Amint kiléptem a színpadra, rögtön megláttam az ő burkus fejét. Felvonás után meglátogatott az öltözőmben. Nagyon örültem őt viszontlátni; mindjárt meg is hívtam másnapra ebédre. „Szívesen fogadom meghívását!” — volt a válasza. Aztán még hozzátette: „Csak arra kérem, hogy se töltött káposztát, se túrós csuszát ne főzessen, mert amint hazakerülök, mindenütt ezzel traktálnak. Sok bajom van a gyomrommal. Az orvosom egy kis diétát rendelt, megígértem neki, hogy mellőzni fogom a konyhaművészet magyar specialitásait! De azért nem álltam meg, hogy leves helyett szegedi halászlével meg ne traktáljam. úgy gondolkoztam, hogyha ő itthon már megunta az örökös káposztát és csuszát, éppúgy megunhatta külföldön a sokféle szószos hal himihumikat.

Másnap eljött. Sok mindenféléről beszélgettünk ebéd közben. Megdicsérte halászlé ötletemet. Ez a paprika — mondta tréfásan — jót fog tenni beteg gyomromnak.

Feketekávé után felkért: énekelnék neki néhány magyar nótát; az o kedvenc nótáit. „Magasan repül a daru, szépen szól”, meg „Végig mentem az ormódi temetőn”, ezeket szerette. Amíg énekeltem, folyton peregtek a könnyei. „Ohó, édes Munkácsy, én nem azért hívtam ide, hogy megrikássam!” Hirtelenjében rágyújtottam egy pár ropogós friss nótára, amitől, azután egész kigyulladt a jókedve. Már most én kértem fel, hogy fűtyülje el ezeket a nótákat. Nem kérette magát sokáig, hanem egyszeribe elkezdett fűtyülni; de hogy!! Na hát, most meg én pityeredtem el. Szóval: derült-borult a kedvünk, mint a tavaszi felhő. Szóba jött, hogy miért lakik Parisban és nem itthon, nagyot sóhajtott e kérdésemre s azt felelte: „Fáj az nekem nagyon, hogy távol kell élnem hazámtól, de hát bele kell nyugodnom abba, hogy a művész hazája a nagyvilág! Ha azután már nagyon gyötör a honvágy, hát haza-haza rándulok egy kis erőt szerezni az új küzdelemhez. Meg azzal is vigasztalom magamat, hogy így legalább külföldön is csak dicsőséget szerzek a magyar névnek”.

Bizony, nem nézte az óráját, hogy illik-e ennyi ideig vizitbe lenni? Itt maradt nálam estélig. És beszélt nekem a terveiről, a dolgairól és olyan szomorú volt ez a nagy ember, olyan nagyon szomorú...

LXI. Kassai Vidor.

Én nagyon szeretem Kassai Vidort. Szeretem benne a művészt és szeretem a jó embert. Mint színész a legjobb partner, akit csak el lehet képzelni. Diszkrét és finom és bárha nem hajhássza a hatást, minden mondásával, minden mozdulatával eléri azt.

Vigyáz arra szörnyen, hogy a partnere elől ne játszón valamit és vigyáz arra is, hogy a maga játékaival ne rontsa el más játékanak a hatását. Aztán nagyon szeretem benne azt, hogy igazán jókedvű ember, ami a komikusok közt — bizony — ritkaság. A legtöbbje elsavanyodott családapá, tele búvalbajjal és csak muszájból mókázik. Kassai azt adja, amit érez, amit az ötletessége az eszébe juttat. És hogy mennyit juttat az eszébe ez az ötletesség, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy minden este más-más. Egyazon szerepét se játszsza el 5 egyformán, mindig talál valami újat a felcicoinázására. Nemcsak a színpadon jó kolléga ő; hanem a színpad mögött is. Ügyes-bajos dolgainkat olyan érdeklődve hallgatja végig, mintha mind az ő baja volna és tanácscsal szolgál; no meg a szegényebbeknek egyébbel. Esténként beül a női társalgóba és ott várja, amíg rákerül a sor. De az ügyelőnek sohasem kell őt hívnia, pontosan ott van a végszóra. Itt a társalgóban elmókázik, elmulat a kardalosnőkkel, újságírókkal, akik odajárnak és egész repertoárja van neki a mulattatásukra. Amikor pedig lemosta az arcáról a festéket, komoly művész-emberré lesz egyszeribe. Már nem mókázik, hanem okosan diskurál minden irodalmi, művészi dologról. A mások sikereit nem irigyli, azokat szívesen elősegíti. Igazán, pompás egy ember! . . .

LXII. Két színlap. — Benza Ida.—Paulainé.

Van nekem három kis ládikám. Az egyik oly kedves emlékem, hogy még a leszálló portól is örööm. Ez egy kis tulipános láda. Csepreghi Ferentől,

az én felejthetetlen jó barátomtól kaptam. Ebben a három kis ládikában őrzöm legkedvesebb leveleimet, emlékkártyáimat, régi nevezetes színlapjaimat, hozzám irt verseket és az én szerény naplómát. Amint ma keresgéltem régi, elsárgult papírjaim között, kezembe akadt két régi színlap, egy magyar és egy német. A német színlaphoz úgy jutottam, hogy egy alkalommal felrándultam Bécsbe, elvégeztem dolgomat, este haza akartam utazni, amint megláttam a színházi előadásokat hirdető oszlopon, hogy az Operában Benza Ida énekel az „Afrikai nő”-ben. Oh, ezt nem mulaszthatom el, nekem okvetetlenül látnom kell Idát.

Tüstént elküldtem a szálloda portását jegyekért, visszajött azzal, hogy csak egy páholy van még, amelyet most küldött vissza valaki, mert el kell utaznia, ezt a páholyt pár percig fenntartják. Nem bánom, akármi, csak helyem legyen. A páholy borsos volt egy kicsit, de nem bántam meg, mert amit ott láttam, az örökké élni fog emlékemben.

Benza Szelikát énekelte. De hogy énekelte és hogy játszotta! Nincs toll, amely leírhatná, az ember megittasodott a nagy élvezettől. Egy áriája után pedig, úgy kitört a taps, hogy valóságos orkán kerekedett belőle. A közönség felkelt ülőhelyéből, kendőket lobogtattak feléje, a zenekarban a zenészek egytől-egyig letették hangszereiket és úgy tapsoltak. Szerettem volna felugrani a páholy párkányára és -onnet kiabálni: „úgy-e, milyen isteni, milyen dicső?” Büszkeségemet növelte, hogy honfitársamat ünneplik oly frenetikusán. Nahát, nekem ilyen lelkesedésről és sikerről fogalmam sem volt. Sohasem hittem volna, hogy egy operaszínház közönsége ennyire

lelkesülni tudjon, e nap emlékére tettem én el a német színlapot.

*

A magyar színlap Pauline búcsúfellépését hirdeti. A „Travitá”-ban lépett fel utoljára. Hogy miért utoljára? Nem tudom, hisz úgy énekelt, úgy játszott, ahogy ezt a szerepet soha senki sem fogja többé úgy eljátszani. Éreztem a két előadás közötti különbséget. Bécsben a jövőt hirdető hangos lelkesedés nyilvánul meg, míg ellenben itt a búcsúelőadás meghatottsága vett a közönségen erőt. Senki sem akarta tudomásul venni a búcsúzást, mert mindenki azt kiáltotta oda, a viszontlátásra. úgy voltam ezzel magam is, mint a közönség, amíg Benza előadása után büszkeség és örömtől elteltlen mentem haza; addig Pauline búcsúfellépése szomorúsággal tölte meg szívemet; hogy miért is kellett ennek ily hamar bekövetkezni? Benza és Pauline a magyar művészet örökké fénylő csillagai maradnak.

LXIII. Régi pajtások.

Sorra előszedegetjük a régibb népszínműveket. Majd azért, hogy új színész kerül a színházhoz, akinek emebben vagy amabban jó szerepe van; majd meg azért, mert hiszen jobbakat nem írnak mostanában se, és a közönség már úgy megszerette az ő régi, kedves alakjait!

Ilyenkor aztán elpróbáljuk egynehányszor a régi darabot és nekem mindannyiszor eszembe jutnak a régi darabok régi szereplői, akik itt hagytak bennünket, de nem azért, hogy másfelé szerződje-

nek, hanem mert nekik már nem kell a kordét húzni, az ő idejük lejárt és most odakünn nyugszának a csöndes temetőben. De sok fejfát ösmerek én odakünn, nem is jó gondolni rája. Régi színészpajtások, jó cimborák hányan is dőltek ki azóta, hogy ezt a legtövisesebb útját járom az életnek. Ejnye no, csak nem fogom panasza a dolgot? Nincs énnékem semmi bajorri, csak a szívem szorul el néha-néha és a szemembe tolakszik a könny, amint visszagondolok a régi pajtásokra: Eőri Gusztávra, Tihanyira, Együdre, Tóth Ilonkára, meg a többiekre.

A „Piros bugyelláris”-ban a legelső Török bíró Eőri Gusztáv volt. (Mi az, hogy nekem csaknem minden emlékem a „Piros bugyelláris”-hoz fűződik? Török Zsófi bíróné asszony a legkedvesebb szerepem. Nekem írta azt szegény Csepreghy Ferenc, aki szintén időelőtt hagyott itt bennünket. Mérhetetlen kár az nekünk, akik az ő pompás alakjait életre keltettük; kára a nepszínműirodalomnak is és kára a közönségnek, amely annyira megszerette a „Bugyellárist” és a „Sárga csikó”-t. Mondom, nagyon sok emlékem fűződik hozzá. Amikor Bécsben jártunk, a „Piros bugyelláris” csingilingi nótájával hódítottam meg az ottaniakat, ezt énekeltem a király előtt is és ezzel vigasztaltam meg Munkácsy Mihályt, amikor hazajött „fölmelegedni”.) Eőri Gusztáv nem komédiázott a színpadon; nem „játszott” ő, hanem élt; mint ahogy akkor élünk, amikor nincs kipirosítva az arcunk és nem öltözünk cifra színpadi ruhába. Az ő féltékenykedését elhittek, az ő haragja imponált, ahogy ő Csillag káplár úrral szembeszállt, az mindenkit megfogott. A „Sárga

csikó"-ban is ő volt az első Csorba Márton. Nem felejttem el soha és nem felejtí el senki, aki látta azt a jelenetet, amikor a Vácról hazakerült 'gazda azt mondja a feleségének, meg a Laci fiának: „Hát meggyüttem!” Annyi érzés, amennyit ezzel a három szavával kifejezett, csak egy nagy szívben férhet eh Benne volt ebben az elmúlt tizenötévi szenvedés és benne volt a jelennek az öröme. Hosszú, cikornyás mondatokkal se lehetett volna ezt különben kifejezni. Meg is volt ennek mindig a hatása: a szemek megteltek könnyel, a szívek meghatottsággal. És hogyan játszotta meg a harmadik felvonásban azt a jelenést, amikor a rabviselt gazda megkéri a fia számára a Bakai Erzsike kezét. Ezt se lehetett száraz szemmel végighallgatni.

Ebből a keretből szegény Tihanyi is hiányzik az ő páratlan pusztabírójával. Tihanyi kedves, vidám ember volt és ezt a kedvességét, vidámságát átvitte a színpadra is. Sokszor mondogattam neki, milyen boldog, hogy ilyen jókedélyű; az ilyen kedéllyel száz esztendeig is élél az ember. Tihanyi mindig ugyanazt felelte ezekre a szavakra: „Olyan vagyok én, mint a férges alma. Kívül piros-pozsgás; belül meg rágódik valami a lelkemen!” . . . Tudta Ő szegény, hogy nagyon beteg ember. A „Tót leány"-ban megkacagtatott mindenkit, olyan jó figura volt, mint papucshős; a „Kornevillei harangok"-ban, pedig” az ő városbírója közmondásos alakká vált és szállóige lett abból a rögtönzésből, amellyel megkacagtatta minden este a közönséget, hogy: „Krisztuskám, Krisztuskám!” Csak két szó az egész, de hogyan mondotta ő azt a két szót! . . .

Volt egy operettünk: „Franciák Milanóban”.

Ebben volt kettőnknek egy drámai jelenésünk, azt meg úgy megjátszotta, hogy mindig nagy meghatottságot idéztünk elő vele. A közönség kacagott és — tapsolt, a közönség sírt és — tapsolt; ezek voltak az ő művészetének jelző oszlopai.

Amikor meghalt szegény Tihanyi, árván maradtak ezek a szerepek! . . . Most pedig jönnek sorra az új emberek, hogy elfeledtessék a régieket. . .

LXIV. Milyen a közönség?

A közönség sokféleképpen ítél és ezért nincs olyan emberfia, aki előre meg tudná mondani valamelyik darabnak a sorsát. Én már láttam jó színdarabot megbukni és láttam olyan darabot, mely először még csak néhány előadást ért meg. Később egyszerre csak tetszeni kezdett és egész csomoszor adták elő ismét. A közönség szeszélyes és az ízlése is máróI-holnapra változik. Ami ma tetszik, holnap talán már nem tetszik. Vannak, aki minden darabot szigorúan ítélnek meg; szétboncolják, hogy megfelel-e a dramaturgia szabályainak, követelményeinek. Mások nem törődnek dramaturgiával, szabályokkal, követelményekkel; ők csak mulatni akarnak és néhány jó nóta, egy kis bohóság és egy kis látnivaló teljesen kielégíti őket.

Egy ilyen darabnál háromszor egymásután ott láttam ösmerősömet. Megkérdeztem tőle, hogyan tudta ezt a darabot annyiszor megnézni? Komoly arcot vágott és ezt felelte: „Báróné, engemet 1849-ben halálra ítélték. Az a halálos Ítélet felejthetetlen benyomást tett a lelkemre és a kedélyemre, mert

nem kicsi dolog ám az a tudat, hogy az embert holnap reggel felakasztják! . . . Azóta csak akkor tudom azt a rettenetes percet elfelejteni, ha valami megneveltet; ez a bolondság pedig engem ugyan-csak megkacagtat!”

Nemcsak a darabokat, de a színészeket is különbözőképpen ítéli meg a közönség. Erre példa vagyok magam is. A közönség legnagyobb része úgy ítél meg,—hogy Gonosz Pista szavaival éljek — hogy én csak a heje-hujára termettem és csak ezeket a szerepeket szeretem. De nagyot téved âz, aki ily véleménynyel van felőlem. Ha egyéni hajlalommat követtem volna, bizonyára drámai színész* nővé leszek, de hát a végzet így akarta, mert énekesnővé faragtak. Stuart Mária helyett Finum Rózsi lettem.

Igaz, hogy ezt megbánni nem volt okom, mert jó szolgálatot tehettem a magyar népszínmű-irodalomnak. Örök igazság teljesült velem is, hogy nem az egyéni akarat, hanem — Szép Heléna-ként — a sors keze az ember életének intéző hatalma.

*

Érdekes, ha új szerepet kapok, családi körömben a kölcsönös megfigyelés. Ha szerepem kedvemrevaló, természetesen kedélyem is jobb, akkor mindannyian örülnek és dédelgetve járulnak ahhoz, hogy szerepemet minél nyugodtabban tanulhassam. Kérdezősködnék a részletek felől, egyszóval a hangulat derült. De bezzeg ha nem kedvemre való a dolog, rögtön észreveszik rajtam; a darabról senki nem beszél, csendes minden körülöttem és az aggó-

dalmak jele tükrözik vissza az enyéimnek arcán, mintha valaki beteg lenne a háznál. Hát bizony nagy nyavalya is a biztos bukás tudatában bema-golni egy rossz szerepet. Szerencse, hogy ez a nyavalya nem ragályos és nem kell a fertőtlenítő-kért küldeni, hogy ráadásul még a bútoraimat is összerongálják.

Hát az a jó Isten tudja, hogy premier napján miért vagyok oly rémséges ideges. Van idő, amikor még a hidegnek is ki tetszik rázni, pedig hát a szerepemet tudom, dolggommal tisztában vagyok és mégis alig találok helyemet.

De nem is csoda. A sok tanulás, próba, a sok próba után egy főpróba. És a főpróba, ez teszi be az ajtót. Amint kilépünk a színpadra, egy rém nagy sötétséget látunk magunk előtt, azt mondják, hogy a kritikusok ott ülnek a sötétben. És oly izgatott vagyok, hogy nem látok egyet sem közülök. Különben nem is azért ülnek ott, hogy kokettíroz-zunk velük. A próba elmúlik, síri csendben egy szó, egy taps sem hangzik fel. Ilyenkor aztán szo-morúan, lassan bekullogok az öltözőmbe, meghúzom magamat, mintha valami bünt követtem volna el és várom, hogy vájjon mire ítélnék el. Sebesen fel-öltözködöm és futok haza. Nem állok szóba senki-vel, nem akarok se jót, se rosszat hallani, elég időm lesz még mindent megtudni.

A főpróba után egy álmatlan éj következik, azután a premiere. Premiere után ismét egy álmatlanul eltöltött éjszaka, alig várom a reggelt, hogy vájjon a lapok mit fognak írni? Már 7 órakor Mari hozza az újságokat s lázas sebességgel olva-dom el valamennyit. Ha sikerült a darabunk, jó

étvágygyal fogyasztom el reggelimet; ha kikapunk, elmúlik minden étvágyam és sajnálom az időt, amit hiába elvesztegettünk. Bizony nem csoda, ha az ember ideges lesz ennyi kiállott zenebona után. Úr-istenem, istenem, de nehéz is ez a megyei hivatal!

Hiába mondtam, hogy hát szeretjük mi egymást nagyon, de nem úgy,—hanem amúgy. — Ne adj isten, hogy el tudtam volna velük hitetni, hogy az a csók, amit ott a színpadon váltunk, nem igazi, hogy a színpadon a kulissza, a fiatal leány, vagy az öreg asszony, az ölelkezés, meg a csók is mind - mind festett, kasírozott dolog. — Jó isten, hány kamrájának kellene lenni a szívemnek, ha mindazokba szerelmes volnék, akikkel a színpadon oly szívesen, oly igazi mély érzéssel tudtam játszani!

Tamási után szerelmes társam: Vidor Pál. Hogy elévődtünk, hancúroztunk „A vörös sapka”, az „Ingyenélők” és még számtalan más népszínműben? Nem is csoda, ha a közönség igaznak vette a dolgot, mert úgy beleéltük magunkat a szerepeinkbe, mintha csakugyan Jucik, meg Matyik lettünk volna! Amikor aztán a darabnak vége volt, vége szakadt a bohóskodásnak is és kezet nyújtva, jó éjt kívánt egymásnak Vidor Pali és Blaha Lujza. A Juci, meg a Matyi ott marad az öltözőben!

Kiss Mihálylyal és Szirmai Imrével is nagyon szerettem játszani; nem egyszer ríkattuk meg a nagyközönséget. Ők vették át Tamási komolyabb szerepeit.

Egyszer a „Felhő Klári”-ban Aba Andrást Szirmai a megbetegedett Tamási helyett hirtelen eljátszta. Bármily nehéz volt a feladat, mondhatom, Szirmai derekasan megfelelt neki,

Mondhatom, alakítása a beugrás dacára is igazi tárol metszett magyar Aba Andrást mutatott be; mert nem csekély dolog az „Ingyenélők” és a „Náni” gigerlije után egy jó Aba Andrást produkálni. Igaz, hogy ő sokoldalú művész, sőt sűrűn hallott operett' énekes is. Művészetének erről az oldaláról majd írjanak az operett-primadonnák, mert reményilem, hogy ők is csak vezetnek naplót?

De meg azt hiszem, hogy különben is sok naplóban fordulhat elő a Szirmai neve. Hogy miért? Nem nehéz azt kitalálni. A mióta idekerült a Népszínházhoz, hát belőlem valóságos detektív lett. (Ez a tulajdonságom különben is kifejlődött bennem az uram „spicli” korában még.) Önkéntelen detektive lettem Szirmainak; mert a próbákon, az előadásokon mindig a szemembe ötlött, hogy ki settenkedik körülötte. Nem volt itt kivétel. Kicsinyek és nagyok — beleszerettek legalább is egyszer Szirmaiba, aki bizony hálás minden sóhajtásért, minden kacsintásért és ő maga is szerelmes minduntalan. Én csak a külsőségeit láttam és látom ezeknek a nagy szerelmeknek; de meg különben is — mi közöm hozzájuk?...

A Tamási örökéből Göndör Sándor, Csillag őrmester, meg egy csomó más szerep Kiss Mihályra maradt. Méltó utód, akit a közönség megszeretett és igen megszerettem benne az új partnert. Kedves, jó ember ez a Kiss Mihály. Csöndes, mindenkit tisztelő pályatárs, aki a színpadon is mindig azon van, hogy a partnerének sikerét öregbítse. Azzal, hogy az ő Göndör Sándorát kitűnőnek mondom, nem vonok le semmit az én szegény, kedves társam, Tamási elévülhetetlen alakításaiból, mert ezek amilyen páratlanok, épp úgy utolérhetetlenek voltak. A nép-

színműalakoknak ilyen igaz személyesítője nem minden bokorban terem s a magyarok istene ilyet' jó kedvében csak nagyritkán teremt.

A népszínművet és a népszínházát érte még sok más veszteség is: egymásután itthagytak bennünket legjobbjaink; kit a halál ragadott el karjainkból, kit az öregség kényszerített arra, hogy odahagyja ezeket a forró deszkákat, amelyeken babér — és tövis terem. Igazán forró deszkák a színpad deszkái. szinte égne az ember lába alatt és lázzal töltik el egész valónkat. Ha bajunk, bánatunk van, amint ezekre a forró deszkákra lépünk, elmúlik minden keservünk. Sok könnyet felszárít a színpad, igaz, hogy sok könnyet is ejtünk miatta. Keserűséget és keservet nem egyszer olt szívünkbe és mégsem tudunk elszakadni tőle s annak, akinek ott muszáj hagynia — szíve vérzik, szíve fáj! Azok, akik nyugdíjba mennek, rendesen még sokáig beállítanak napnap után a színházhoz; nekik nem kell próbára járniok, mégis eljönnek pontosan; okét nem írják fel, ha elkésnek az előadásról, mégis ott vannak,, amikor az ügyelő másodszor megnyomja a villamos csengőt. Láttam olyan kollégát akárhányat, aki amikor el kellett hagynia a színpadot, belebetegedett ebbe a szakításba: napról-napra fogyott, mint a holdvilág; az arca is sápadt lett, a szeme nézése meg olyan szomorú lett, mint azé, akinek halottja van. Hiába, ami vérünk nem tud, nem akar megnyugodni.

Evva Lajosnak, az igazgatóknak bizony sok gondot okozott az, hogy a régi színészeket újjakkal pótolja. Egyiket-másikat nem is tudta pótolni soha.

Eltávozott Klárné Angyal Ilka, meg Pártényiné,

mindketten a magyar típusok igazi személyéitől. Megöregedett Horváth Vince, a jó Vince bácsi, akinél különb magyar csárdásgazda a nagyvilágon nincsen. Igazi művészember volt. A „Sárga csikó”-ban mindig várva-vártam a csárdajelenetet, hogy az 6 pompás játékában gyönyörködhessem. De volt Vince bácsinak egy nagy hibája (sot megvan az még ma is!). Az az 5 hibája, hogy rettenetesen szerény ember. Férfi tetőtől talpig; de maga iránt figyelmetlen, mintha nem is tudná, hogy a magyar színpadnak egyik dísze ő,*) A régi gárdához tartozik Sólmos Elek is; de ő mégsem veterán. (Azaz, hogy nála különb veterán nincs. A Bérezik Árpád darabjában olyan veterán-generális volt ő, hogy most is kacagnom kell, ha reája gondolok.)

LXV. Pálmay Ilka.

Új színészeink közül hozzám legközelebb állanak: Pálmay Ilka és Hegyi Aranka. Ők az én primadonna-társaim; itt van az öltözőjük a szomszédságomban; Hegyi Aranka itt is lakik mellettem a Szelényi-házban. Evva Lajos azt mondta rólunk egyszer, hogy mi az ő gyönyörűségére vagyunk teremtve. Nem tudom, komolyan értette-e, vagy csak bókolt, annyi bizonyos, hogy meg lehetett velünk elégedve nagyon. Pálmay Ilka, — a kis Szigligetiné, amikor idekerült Kolozsvárról, — fitos orrú

*) Szerénységére vall az is, hogy zaj, búcsú és minden feltűnés nélkül úgy hagyta el a színpadot, sok dicsőségének színhelyét, mint ahogy a szerény ibolya hullatja el szirmait az erdő magányában.

pikáns arcú, nagyon karcsú és nagyon kedves terem-
tés volt. És olyannak képzelem az operett műzsáját,
amilyen ő. A megjelenése roppant tetszetős, a ke-
délye kedves, a pajzánsága, a huncutsága és ellen-
állhatatlan selypítése mind arra vall, hogy őt az
istenek egyenesen az operetre teremtették. Az Ilka
hamarosan mindnyájunk kedvencévé lett és nem
irigykedett itt senkisémmel ebben a házban az ő nagy
sikereire; pedig ő alaposan felforgatta az ugész
várost az ő Szép Helénájával, Yum-Yum-jával
(a „Mikádó”-ban), Lisbeth-jével (a Rip-Rip”-ben).
Valami szokatlan, valami új van az 5 színpadi mo-
dorában; olyasvalami, ami tetszik férfinak, asszony-
nak egyaránt. De minden huncutsága, minden paj-
zánsága mellett is — rendkívül finom, nagyon
diszkrét ő; ez is egyik titka az ő nagy sikereinek.

Amikor pedig a közönség szeretetében a leg-
magasabb polcra jutott, egyszerre csak itt hagyott
bennünket az Ilka. Miért, miért nem? — én nem
kutattam soha; én csak annyit tudtam, hogy én
bizony nagyon sajnáltam a távozását. Egy jó színész-
pajtással kevesebb ismét! — gondoltam magamban,
mert az Ilka igazán jólelkű, kedves, jóakaró kol-
léga volt.

Szóval Pálmay Ilka elment s nálunk megkez-
dődtött a búcsújárás: kicsi meg nagy vidéki prima-
donnák jöttek sorra és felléptek az Ilka elárvult
szerepeiben. Evva azonban csak a bajuszát rágta
és dörmögött: dörmögött valamit, aminek az lehe-
tett a veleje, hogy: „nem ez és újra nem ez!”
Vagyis nem volt oly könnyű az ő utódját meg-
találni, mialatt ő odakünn a nagyvilágban egyre-
másra aratta a sikert: Bécsben, Berlinben, majd.

meg Londonban játszott és itt a királynő is kitüntette; mi pedig kaptuk egyre-másra a jó híreket felőle. Egyszer csak az a hír jött, hogy az Ilka férjhez megy. Még pedig grófi férjhez: Kinszky Jenő grófhhoz. De a grófi korona nem pótolja a színpadot, mert azt nem pótolja semmi. Pálmay Ilka is hive maradt a forró deszkáknak, amelyek elégetik lelkünket. A színészvér felülkerekedett újra, de felülkerekedett a magyar vér is és Pálmay Ilkát, most már: méltóságos Kinszky Jenőné gróffasszonyt elfogta a honvágy. Így azután időnkint visszajött hozzánk és vendégszerepelt a pesti színpadokon. A külföldön még jobban megfinomodott az ő finom művészete. Elmondtam neki: Ilka, úgy-e beteljesedett, amit neked búcsúzáskor mondtam: „Nem olyan könnyű elválni azoktól, akiket megszerettünk, mint ahogy eleintén hisszük!

LXVI. Küry Klára.

Mindnyájan kíváncsian vártuk az új csillagot. Végre megjött és fellépett. Amikor, a színre lépett, fiatal, kedves alakja már meghódította a közönséget; amikor pedig a fehér galambok zárdájának növendéke fölemelte fehér fátyolát és meglátták üde, szép arcoskáját, nevető, villogó szemét, mosolygó, piros ajkát — a tetszés moraja futott végig a házon. Vidéki kritikusok nagyon gyakran leírják azt a mondatot, hogy: „A művésznő a közönséget egy csapásra hódította meg”. Ez a mondás ő reá igazán ráillett. Ő igazán egy csapásra hódította meg ezt a közönséget és öröm volt a páholyból

nézni, mint villanyozta föl egy-egy nótájával az egész házat és mint kapott tapsba egyszerre a földszint, meg a karzat!

Küry Klára, — vagy, amint mi őt hamarosan elneveztük: Kláríka — új hangot hozott a mi színpadunkra. Elevenebb, vidámabb, huncutabb volt ez a hang, mint az, amelyet itten annyi éven át hallottunk. Kláríka igazi — „Nebántsvirág” volt. Egy kíváncsi, naiv, ostoba kis leány; aki igazán nem tudja, hogy nem helyes a kaszárnyában éjszakáznia; aki őszintén megbámulja a színészeket, meg a színésznőket s aki úgy szereti azt a huncut hadnagycskát, ahogy éppen csitri kis leányok szeretni szoktak. Amit az Ilka megjátszott az ő nagy művészetével, azt Kláríka öntudatlanul — megcselekedte — a színpadon. Ahogy tipegett-topogott, ahogy pajzánkodott, ugrált, táncolt, énekelt és nótázott zsolozsmát meg kikapós kupiét — az mind olyan kislányos volt, hogy nem is láttuk a színésznőt, csak a vidám, ugrifüles kis zárdanövendéket.

Kláríka hamarosan kedvencévé Ion a közönségnek, én is nagyon megszerettem őt már csak azért is, mert a vállamról egészen levette az operett-gondot. Kláríka teljesen átvette az operett uralmát; én igazán sohasem szerettem ezt a műfajt, amely nem felelt meg annyira kedvemnek, mint a népszínmű. Most már minden időmet az én kedves népies alakításaimnak szentelhetem. Ha valamikor az én naplóm eléd jut, Kláríka, ebből is megtudhatod, hogy milyen nagy hálával viseltetem én irántad.

Evva Lajos tehát ismét nyugodtan járt-kelt és vidáman lóbálta a kulcsait, ami mindig azt jelen-

tette, hogy megelégedett. Klárika visszahozta a szerencsét, amely — úgy látszott — Pálmay Ilkával elpártolt. Küry Klára gyorsan népszerű lett és még gyorsabban üdvöskéjévé vált a mi színházunknak. Sokat játszott, minden szerepét diadalra vitte és Klárika olyan divatba jött, hogy egész Budapest — képével aludt el, képével ébredett! . . .

LXVII. Szabó Anti. — Negyven év.

Anti bácsi is az én régi jó színészpajtásaim közül való. Az én kedves Gonosz Pistám, ez az egyszerű, derék ember, aki annyi sokszor lesett meg engem: Finum Rózsit, amint ott leselkedtem az Icíg zsidó korcsmájánál Göndör Sándor után, Anti bácsi is olyan magyaros színész, amilyen Horváth Vince, meg a régiek közül: Tamási volt. Olyan szépen kevesen beszélnek a színpadon mint ő: igazán gyönyörűség hallgatni. Az ő egyszerűségét, természetességét persze nem vették úgy észre, mint a külföldiekét, akik divatot csináltak ebből, míg Anti bácsinál természetes dolog a természetesség és ő azért egyszerű — mert ez a legegyszerűbb színészkedés, nem pedig a komédiázás ....

A színpadon kívül nem színészkedik ő soha. Körülötte, mellette egész sereg „nappali színész” jár-kél, 6 pedig megmaradt egyszerű embernek, nem is bohémeskedik, nem is rúg ki a hámból, pedig a szívében ott van az „isten szikra”, amelyet mások úgy fitogtatnak, hogy különködnek!

Van persze *egy* egész sereg ifjú színészpajtásom; de róluk még most nem szabad véleményt mondanom, pedig, ha el lehet mondani hogy a falaknak fülük van, hát el lehet mondani bátran azt is, hogy a naplónak meg szájuk van. Ez a száj ne csacsogjon, ne járjon el, ha nem muszáj! Majd idővel elmondhatja a legifjabbakról is a titkos gondolatait. De nehogy ezért aztán mumusnak tartsanak, aki most figyel, ügyel és később meg majf. mindertt elmond — a napló!

Én is azt mondom, amit Kiss Sárika hiond az „ingyenélők”-ben: „Úgy Vártam ezt a mai napot, mint kiszáradt föld az esőt” Rettenetes kíváncsi voltam a mai napra, hány esztendő repült el, amíg idáig értem. Sok minden zajlott le azóta körülöttem az életben! — sok jött és elmúlt. Tehát elértem a negyvenedik évemet. Nem találok benne semmi jót, semmi kívánatosat, azt igen, hogy idősebb lettem. Édes Kornéliám, nem tévedtél, amikor nekem azt mondtad, hogy „bárcsak mégegyszer negyvenéves lehetnék!” Talán húszat akartál mondani? Mert annyira én is szívesen visszamegyek. Vagy tudod mit? ha választani lehet — legjobban szeretnék újra születni a világra.

LXVIII. Balatonfüred.

Az idén töltöttem egyfolytában a 15-ik nyarat Balatonfüreden s ha néha-néha nyáron el is mentem valamerre vendégszerezpelni, a főhadiszállás mindig Balatonfüreden volt.

(Nem akarom e napló olvasóit azzal untatni, hogy még 15-ször hozzam elő Füredet, hát elhatá-

röztam, hogy e bűbajos helynek, naplójegyzeteimből összeállítva, egy egész külön fejezetet szentelek. A második nyáron az Erzsébet-szállodában lakunk s nem vittem háztartást. Ugyanakkor ott volt Jekelfalussy miniszteri tanácsos is. Folytatva a szegedi témát, sokat incselkedtem vele, ő meg kedvesen zsörtölődött, persze ez mind tréfaszámba ment. Megismerkedtem ez évben Schöninger ezredeséssel s csakhamar bizalmas baráti viszony fejlődött közöttünk. A nap legnagyobb részét együtt töltöttük, együtt étkeztünk, kirándulásainkat közösen állapítottuk meg. Lakást is kellett ez évben változtatnom, mert sehogy sem tudtam megbarátkozni azzal, hogy az általam fizetett lakásban egy hívatlan vendég a pamlagban folyton zakatolva és rágicsálva zavarja nyugalmamat. Már a második évben nagyon megszerettem Füredet, úgyannyira magához láncolt a Balaton. Amit — a sétányon találkozáskor a hercegprímás ő eminenciásával — neki nemcsak megmondtam, de szépen meg is köszöntem Füredet illetőleg adott jó tanácsát. Ottani ismerőseimet felkértem, ha esetleg egy alkalmas nyaraló eladóvá lenne, tudassák azt velem, de megvallva az igazat, én mindig csak egy házra gondoltam, amely nekem már első látásra megtetszett. Valahányszor arra mentem — nem tagadom, ezt sokszor megtettem — mindig elgondoltam, ha ez a kis ház az enyém lehetne és én ebben magamnak és családom részére egy kis fészket rakhatnék, hogy majdan visszavonulásom esetén ott pihenhessem ki az élet fáradalmait, el-elmerengve régi emlékeimen, mert a múlt emléke megédesíti a jelent. De erre gondolni sem lehetett, mert tulajdonosa szinte nagyon szerette a villát.

1903. év tavaszán egyszer meglátogatott Mangold dr. füredi orvos, régi jó ismerősünk és ezzel lépett be hozzám: Nem is képzelem a bárónő, hogy miért jövök, Neugebauerne meghalt, a villa sürgősen eladó, határozza el magát hamar s ha akarja, vegye meg. „Ha akarom-e?” mondtam, „hiszen ez által egy fő vágyam teljesülne, az elhatározás is megvan, csak hogy óhaj és elhatározás még nem elég a vételhez, mert ehhez pénz is kell.” Abban állapotunk meg, hogy Mangold dr. szíves lesz engemet az eladással megbízott családtagnál, mint vevőt bejelenteni és tőle holnaputánra találkat kérni, addig majd utána nézek, hogy megvehetem-e, vagy ítem?

Az uram azonnal felkereste Szabó Imre barátunkat, vele közölvén a dolgot. Szabó megígérte segédkezését, hogy a vételhez szükséges összeg jelentékenyebb részét megszerzi a veszprémi takarékpénztártól. A véletlen úgy hozta magával, hogy aznap meglátogatott bennünket egy vidéki jó barátunk és helyeselve a tervet és látva nagy kedvem a vételhez, biztatott a füredi házat megvenni; s felajánlotta, hogyha kölcsönre van szükségem, a legnagyobb örömmel kiségit.

A nyert biztatások után harmadnapon megvettem a házat, lettem a foglalt, aláírtuk a szerződést. A vételhez szükséges pénz egy részét Szabó Imre és Weisz Elek urak szívességéből a veszprémi takarékpénztárból, a többit említett barátunk segédkezése által kaptam meg. Tehát füredi háztulajdonos lettem. Azon ház tulajdonosa, amely házat első perctől kezdve magamnak szántam.

Bemutattam házam fényoldalát, az igazság ked-

véért árnyoldalát sem hallgathatom el. Nincsen ki-látásom a Balatonra s ezt nagyon, de nagyon sajnálom; sokat töprengedtünk e felől, de hát a helyes megoldást még nem találtuk meg. Van bizony még egy kis hibája a házamnak, de ez már csak az én bajom.

Teljes lelki nyugalommal akkor fogom házamat a magaménak tartani, ha már semmi anyagi gondom nem lesz. Kis fészketem, — ha nem is sokan, — de mégis vannak, akik irigylik tőlem. Egy varjűszemű és karmú hitelezőm, aki inkább hálával tartozik, mert követelését busás kamat mellett kétszeresen is megkapta tőlem, lecsapott fészketemre, hogy engem abból kizavarjon; de engemet nem hagytak el jó barátaim s köszönet nekik, — de főképpen Eötvös Károly barátom hathatós közbenjárásának — a fenyegető veszély el lett hártva. Én jobb indulattal viseltetem a hitelezőm iránt, mint ahogy ő viselkedett irányomban, mert nevét elhallgatom. Spongyát rá; — mondja Ollendorf ezredes.

Füredi napirendem a következő:

Ha szép idő van, reggel fél hat órakor kelek és háromnegyed 8 óráig többnyire férjemmel, ha ott van, különben egyedül, a Balaton partján sétálok; ismerőseim tudják, hogy reggeli sétáim alkalmával nem szeretek sokat beszélni. Köszöntenek, de nem kísérnek, kivéve a mi kedves régi jó barátunk és házi orvosunk, az örökké víg kedélyű dr. Engel Gyula füredi fürdő-orvos, a füredi nők általános kedvence nemcsak a múltban, hanem a jelenben is. Az első virágod az első bókot mindig tőle kapom,

Van mindig egy új anekdotája. Legszívesebben azonban azon időről beszél, amelyet mint iskolatársak, Bécsben Munkácsy Mihálylyal közös lakásban együtt töltöttek. Mert az én jó doktorom nemcsak orvos, szellemes társalgó, hanem szenvedélyes festő is. Gyönyörűen festi a virágokat s a balatoni tájképeket, a Balaton vizének hihetetlenül változó, színgazdagságát és pompáját, ma talán senki sem tudja hívebben megfesteni. Nekem már egy egész kis gyűjteményem van az ő festményeiből.

De az én doktorom még ezenfelül gyengéd és jó férj is. Ott tartózkodásom alatt nősült meg; egy régi pályatársamat vette el: Mohácsi Saroltát. Ő volt az első, aki magyar társulatot szervezve, kiment Oroszországba s több évig ott működött. A Népszínházban előadtunk egy operettet, amelyben az egyik szereplőnek a színpalak mögül a kezét kellett kinyújtani a színpadra. Mivel Mohácsi Saroltának volt a legszebb keze, őt kérték fel erre. A szerep személyesítőjének a darabban Kacádores hercegnő volt a neve. Szegény asszony jelenleg már hosszabb idő óta betegeskedik, adja az Isten, hogy mielőbb felgyógyuljon. Dr. Engelék vették meg tőlem a házamtól külön álló kertet és kis házat. Szép villát építettek rajta, éppen velünk szemben.

Visszatérve reggeli sétámból, rendesen mielőtt hazaértem, elmentem kis templomunkba, elvégzendő napi imámat. Onnét haza reggelizni, ez a család első összejövelete. Itt lesz megállapítva, hogy mit főzünk? ki mit fog egész nap csinálni? Délelőtt fürdés, azután a déli hajóhoz menés, megnézni, kik jönnek? Vannak-e közöttük ismerősök? Azután ebéd, pihenés és újból séta vagy a fenyvesben vagy a

Balaton partján. Néha elmegyek a színházba, sőt évente egyszef-kétszer fel is szoktam lépni. Vacsoránkat, ha az idő engedi, a szabadban költjük el Fél 10-kor, ritkán később, pihenésretetés.

Évente felkeresem a tihanyi félszigetet és templomot; Ujj János uram rendes fiakkeresemmel délutánonként olykor kikocsizom a szomszéd falvakban. Itt-amott meglátogatom ismerőseimet. Örülök, valahányszor alkalmam nyílik Csupakon meglátogatni Tóth Kálmánékat. E kedves család igazi magyaros szíveslátásán kívül nem tudok eltelni azzal a szép kilátással verandájukról a Balatonra, kivált holdvilágos estéken.

Milyen kétféle érzés a fürdő-évad alatt a déli gőzhajók étkezése, mint az évad végével azok indulása, míg az érkező hajók mindig hoznak egy-egy kedves ismerőst, kinek viszontlátásán megörülünk, éppúgy szomorúsággal telik meg szívünk a távozó hajónál, amely mindig több és több ismerőst szállít el körünkből.

Eltávoznak a fürdővendégek, megkezdődik a falevelek hullása, beáll a tél előhírnöke, a nagy csend. Tulajdonképpen én ilyenkor szeretem leginkább Füredet. Alig van szebb évszaka Fürednek, mint a tavasz és az Ősz.

Az esős napokat otthon töltöm, előszedem emlékeimet, el-elgondolkozva az ezekkel kapcsolatos események felől. Olvasgatok, mert igen szép könyvtáram van, összeülünk és magunk között elbeszélgetünk.

Azután meg Mariska nővéremmel malmozni szoktunk. A kártyához nem értek, még durákozni sem tudtak megtanítani, Mariska nővérem, ki férjét,

jó anyánk halála után négy évvel, szintén karácsony ünnepén vesztette el, ki még élte virágjában volt, midőn a halál elragadta, amióta megvettem füredi házamat, minden nyáron nálam van, mint hú tár-sam, ő az egyetlen, ki ott velem állandóan kitart. Mert férjem csak szabadságidejét tölti ott, a gyere-kek már a maguk szárnyára keltek, Dusi pedig férjhez ment. Füreden rendezett multságokban s az Annabálon, csak alig egynéhányszor — azt is mások kedvéért — vettünk részt. úgy élünk, mintha falun volnánk. Főtisztelendő Kovács Abel fürdő-igazgató váratlanul elhalt, Ecsy József intéző pri-mási szolgálatba ment át. A jelenlegi igazgató, Lingl Valérián ft. úr, kedves, előzékeny, figyelmes min-denki irányában. Ecsy utóda pedig Moiss Bogomér úr egymaga felér egy egész Vigalmi bizottsággal.

A nyarat rendesen ott töltik Halbik Ciprian tihanyi, Francsics Norbert bakonybéli apát urak, Loskay Fidél, a soproni gimnázium igazgatója. Mind kedves és jó ismerőseink. úgy össze vagyunk mi már szbkva, hogy Füredet egymás nélkül el sem tudjuk képzelni. Fehér Ipoly főapát úr ritkán jön és kevés időt tölt Füreden. O nyáron, mint monda pihenni akar, itt meg, mint a fürdő főurat, mind-untalan zaklatják képtelen óhajok és mindenféle hasonló panaszokkal. Mióta a hercegprímás ő emi-nenciája felépítette nyaralóját, kevesebbet látjuk a sétányon és templomban, legtöbbször saját villáját övező kertjében sétál. Ő is kénytelen elzárkózni a sok zaklató elől, mert különben egy percnyi nyu-galma sem lenne.

A hercegprímás mellett ott van mindig Brunner matróna nővér is, mint gondos, hú ápolója.

Azt tapasztaltam, hogy nekem nagyon jót tesz a vízi levegő, néhányszor bérelt yachton kimentem vitorlázni, később Hertelendy Ferenc szívességéből használtuk az ő „Olyan nincs” nevű hajóját s mikor Hertelendy azt látta, mily nagy kedvtelésekre van a yachtozás, felajánlotta azt nekem. Én meg a vízi levegő kitűnő hatását érezve, az Olyan nincs-et megvettem? A rajta levőkét füredi matrózt is átvettem: Vörös Lajost és Német Lajost; előbbi volt a kormányos, utóbbi a hajósfiú. Megkülönböztetés kedvéért úgy neveztük őket: a nagy Lajos, meg a kis Lajos. Összetataroztattam s a kényelmünkre szükséges tárgyakkal felszereltem yachtunkat, azután, amikor csak tehettem és igen nagy szél nem fúj — mert ettől mindig egy kis respektusom volt; de meg akkor nem lehettem volna a fedélzeten, hanem a kabinban kellett volna tartózkodni — minden időmet a yachton töltöttem, ha kellemes szellő lengedezett, bejártuk a kis Balaton minden zugát, néha átmentünk vacsorára Siófokra. Voltunk Almádin, Őrsön és Tihanyban. Ha szélcsend volt, kivittem magamat a horgonyon levő hajókra és órákig elüldögéltem fedélzetén, ha nagyon tűzött a nap, felhúzták az árnyéktartó sátorponyvát, szóval szükségét nem szenvedtünk a hajón; jégtartójában mindig volt valamely behűtött üdítő ital, a kiskamrában kétszersült, konzerv és hasonlók. Vendégeimet hajómon fogadtam. Ott zsúroztunk, ha mindjárt d. e. 10 óra volt is. De hát a balvégzet úgy hozta magával, hogy ezt az üdítő időtöltést sem élvezhettem sokáig. Bár a hírlapok annak idején bőven foglalkoztak az esettel, mégis — mivel életemnek egyik igen fontos momentuma volt — röviden megírom ezt is, az utókor számára,

Összebeszélve és talán biztatva is Propper János nagyváradai kereskedelmi akadémia igazgatója által, kinek szintén meg volt a maga tulajdon yachtja — amint ő nevezte a Viharedzett buvár — elhatároztuk, hogy a Nagy-Balatonra — így nevezik a tihanyi félszigettől Keszthelyig elterülő részét a Balatonnak — egy háromnapos kirándulást teszünk, érintésével Rév-Fülöp, Badacsony, Fonyédnak, egész Keszthelyig és onnét szintén hajóinkon vissza. El láttuk yachtjainkat a szükséges élelmiszerekkel, pót-ágyneművel és a legkellemesebb időben, augusztus 17-én útra keltünk, kiki a maga yachtján, családjával együtt. Az első nap Badacsonyig értünk, ott partra szállva, vig hangulattal elköltve vacsoránkat, a Hableány-szállóban megháltunk. Amily élvezetesen telt el a vizén a nappal, oly keserves volt az éjszaka. Amint behunytam a szememet, himbálódoztam velem képzeletemben az ágy és ez oly rossz hatással volt reám, hogy nem tudtam elaludni s már hajnalban fölkelve, visszasiettem az én Olyan nincs-emre. Amit nem volt okom megbánni, mert az ózondús jó reggeli levegőt élveztem, amely bőven kárpótolt a rosszul eltöltött éjszakáért. Minket asszonyokat ez a 24 órás út egy kissé kimerített és én elhatároztam, hogy Keszthelyt más alkalommal keressük fel.

A társaság engedett óhajomnak és így felszedve a horgonyokat, kibontva vitorláinkat, utunkat ismét Fűrednek vettük. Majdnem csendes volt a Balaton, a reggeli szél mindinkább gyengült s mikor a tihanyi félsziget alá értünk, nem messze a révházhoz, a szél teljesen elállt.

Hajónk, — bár minden meglevő vitorláit fel voltak vonva, — a teljes szélcsendben megállt —

mi éppen ebédeltünk, — a víz sodra által hajtva, elfordult rendes irányából. Sándor fiam és a kis Lajos csónakba ülve, kötelet kötöttek a hajó orrára, hogy azt ismét a rendes irányba húzzák, ekkor a révészek odakiáltottak hozzánk: „Ne siessenek olyan nagyon”. Mi ezt gúnyolódásnak vettük, de alig hangzott el figyelmeztetésük, Füred felől, a tihanyi hegyek felett sötét porfelhő emelkedett. Tisztába voltunk, hogy a teljes szélcsendet rohamosan közeledő nagy vihar váltja fel. Hátratekintve, Propper yachtja körülbelül 2 kilométerre volt mögöttünk. A matrózok elkezdtek lebocsátani a nagy vitorlákat, hogy azokat a sokkal kisebb vihar-vitorlával felcseréljék, de csak hármat tudtak lebocsátani, kettő még fent maradt, mikor a vihar hozzánk ért, elkapta yachtunkat, elsötétedett körülöttünk a láthatár, megereedt a zápor, cikáztak a villámok és zengett az ég. Hajóinkat a 3—4 méteres hullámok ide-oda dobálták. Gyors elhatározásra volt szükség. Kormányos matrózunk Füred, azaz hazafelé akart indulni, szembe a viharokkal. Férjem ellenben azt látta jónak, haladjunk a sekély vizű somogyi partok mellett, s ha el tudunk jutni a siófoki mólóhoz (?) ott befordulva kössünk ki. Okoskodásának az volt az alapja, hogy ha el is érünk szerencsésen Füredig, ott a nagy hullámok miatt nem tudunk amúgy sem kikötni; de meg ha a nagy víztükör közepén ér valamely bal eset: vitorla repedés, árboc-, vagy kormánytörés, mentség nélkül ki leszünk szolgáltatva a vihar hatalmának. míg ellenben a part mentén bármi baj érjen is, ha hajónk elpusztulna, mi három-négy hullám által sodorva, a partja juthatunk. Az utóbbi útírányt követtük. Én lementem a kajütbe. Sáríka

leányom velem. Nagy Lajos megfogta a kormányt — meredten nézett mindig előre — férjem a hajó orrán kötelekbe kapaszkodva, nézte a hullámokat és figyelmeztette a kormányost, ha egy-egy igen nagy hullám közeledett, hogy a hajót merre irányítsa, hogy a hullám fel ne borítsa vízi járművünket. A kis Lajos matróz, a hátsó árbochoz támaszkodva álldogált,— azt mondják, hogy néha füttyörészett — ezt aligha jó kedvében tette, hanem öntudatlanul. Sándor fiam a két matróz között ült a hátsó fődélzetén, Mariska nővérem és Dusi a kabin előtti szabad fülkében állottak. Mariska lekötözte kalapját és segédkezett nagy Lajosnak, majd az egyik, majd a másik kötelet igazgatta utasítás szerint. Dusi pedig, mikor egyik-másik nagy hullám hajónkat féloldalra fektette, karjával akarta az eldülést akadályozni, másnap karjain tenyérnagyságú kék foltok voltak.

Hogy mily nagy veszélyben forogtunk, azt bizonyítja, hogy a füredi Yacht-Klub verandájáról távcsővel figyelemmel kísérték hajónkat Inkey István vice-commodore és Elek Gusztáv.

Mivel csak a yacht első részét látták, azt hitték, hogy már hajótörést szenvedtünk és a nagy Eleonóra yachtot 8 matrózzal segítségünkre és felkeresésünkre küldöttek. Másfél órai hullám-tánc után, mely alatt az eső, villámlás és dörgés nem szünetelt, a siófoki móló irányába értünk. Mondhatom, ez a másfél óra rettenetes volt, melyhez hasonlót még sohasem éltem át. Megsemmisülve adtam meg magamat sorsomnak, kiszolgáltatta egy tomboló elem szeszélyének, mindnyájunkat a jó Isten kegyébe ajánlva. A csendet csak Sárrika velőtrázó sikoltása zavarta meg, mikor az Olyan nincset egy-egy nagy hullám oldalt fektette,

Az én eszemben csak szegény gyermekeim jártak, arra gondolva: hogy éltünk tavaszának elején fognak ily nyomorult módon elpusztulni. De hála a Mindenhatónak, minden baj nélkül megmenekültünk és e tragikusán komoly helyzet, szinte minden nagyobb baj nélkül, komikusan fejeződött be.

Ahogy hajónk a móló irányába ért, befordította a kormányos a mólóba, azonban, amint beleértünk, a hullámok elkapták és a hajó orra a móló kőpartjába ütődött. Férjem és a kis Lajos vízbe ugrottak, hogy a hajót jó irányba fordítsák, én érezve a zökkenést, hallva a ropogást s látva, hogy férjem és az egyik matróz a vízbe ugrottak, magam is önkéntelenül a néhány lépésnyire levő szárazföldet elérendő, utánuk ugrottam. Hála istennek, az ugrás baj nélkül történt, ezt látva Mariska, Dusi, Sári meg Sándor, ok is követték példámat. Minderre ugyan nem lett volna szükség, mert már ott túl voltunk a veszélyen, de hát mi mindannyian nagyon is éreztük a vágyat szárazföldre jutni, mi is elmondtuk Kolumbussal: föld, föld, föld. Hajónk minden további baj nélkül bejutott a kikötőbe és horgonyt vetett. Mi pedig a fürdőtelep szállodájába siettünk, átázva, mint a kiöntött ürgék.

A parton sétáló közönség körülvett bennünket kérdezősködésükkel elhalmozva, — de mi csak siettünk, — a szállóba, hogy szobát kaphassunk. Megjött a két fürdőorvos is és azt tanácsolták, vetkőzünk le, feküdjünk az ágyba, igyunk teát és frotiroztassuk meg magunkat. Elmúlva a veszély, ismét jókedvű lett a hangulat, csak az én kedélyem nem tudott felmelegedni, mély nyomot hagyva lelkemben az a rettenetes másfél óra, amelyre még most évek

múltán, ha eszembe jut, borzadva gondolok vissza és most is, mikor e sorokat írom, újból átérzem éltem ez eseményét és izgatottá tesz. Sürgönyöztünk Füredre Schöningeréknek, hogy szerencsésen partra értünk s hogy holnap a déli gőzhajóval megyünk haza . . .

Férjem lement megnézni, hogy milyen állapotban van az Olyan nincs. A hajónak nem történt semmi baja, csak a hátulsó kis árboc roppant meg, Intézkedett, hogy a szekrényben lévő ruharabjainkat és toilette-apróságainkat felhozzák. Amint monda, a kajüt padlóján fél lábnyi vízben költői rendetlenségben hevert össze-vissza: esernyő, karperec, üres palackok, törött tányérok stb. Megérkezésünk után egy órával ért Siófokra a mentésünkre küldött hajó, mellyel előbb a somogyi partot cirkálták végig. Két órával később jött meg derékig vízben állva a hajóban a Propper-család, kikről amióta a vihar kitört, mitsem tudtunk. Ok azért késtek és voltak két órával tovább a vízen, mert Propper nem követte férjem útirányát, egyenesen nekiment a viharoknak, hogy Füredre jusson. Tihany alatt horgonyozni akart, de a horgony láncát elszakította a vihar, így tovább folytatta útját Füred felé, de ott, mint férjem sejté, nem tudott kikötni és kénytelen volt a zalai hegyek oltalma alatt lemenni Őrsig, ahol szembe érve Siófokkal, ő is odafutott be Búvárjával.

Az éj úgy ahogy, elmúlt, alvásról a nagy izgalom következtében nem igen volt szó. A vihar egész éjen át bömbölt. Reggel felkászolódtunk a vissza-utazásra. A szél szűnőfélben volt, de a felkorbácsolt Balaton még nagyon háborgott. Lementünk az induló gőzhajóhoz, az Olyan nincs a két matrózzát

rajta, oda lett kötve uszályként a Baross-hoz, Amantsits, a hajó kapitánya azt mondta nekem, hogy amióta yachton járnak a Balatonon, ekkora vihar még nem volt és megdicsérte úgy a kis Olyan nincsen jóságát, mint a matrózok ügyességét.

Beszélhet nekem akárki akármit, én már alig vártam hogy Füredre érjek és meglássam kis fészketemet. Az egész fürdőközönség a parton várt és nagy éljenzésekkel fogadtak. A jó barátok kézzel-ábról között értem lakásomra. A nagy izgatottság még csak most vett erőt rajtam. Hálát adtam istennek, tanúsított véghetetlen jóságáért, elhatároztuk, hogy másnap az egész család elmegy misét hallgatni és hálát adni szerencsés megmenekülésünkért. Néhány napig gyengélkedtem, azután úgy ahogy, magamhoz jöttem. Most pedig egy sajátságos dolgot kell elmondani, már elhagytuk Füredet és itthon voltunk Budapesten, mégis egész télen át abban az időben, amelyben ez a katasztrófa ért bennünket, lázt kaptam és néha az öltözőben is, mikor festetem magamat, oly erőt vett rajtam, hogy abba kellett hagynom munkámat és még ma is, ha eszembe hozzák, nem múlik el anélkül, hogy izgatottságot ne éreznék.

Nem volt többé hatalom, amely engemet a yachtra vitt volna, sőt azóta, valahányszor a Baross-on kell megtenni az utat Siófok és Füred között, az előző naptól, amíg partra szállok, folyton izgatott vagyok. Mindent megpróbáltak, hogy legyőzzék izgatottságomat; de nem sikerült. Egyszer családom nőtagjaival gőzhajón mentem át Siófokra, hogy az estét ott töltsük és másnap jövünk haza. Férjem és a yachton jöttek. úgy terveztük, hogy az éjszakát

nem a szállodában, hanem a Sió kikötőjében horgonyzó yachtunkon töltjük. Vacsora után el is helyezkedtünk rajta, ki a kabinban, ki a fedélzeten, de én nem tudtam nyugodni és izgatottságom oly annyira erőt vett rajtam, hogy nem várva a nyári nap korai felkeltét, még az éj folyamán kivitettem magamat a partra és ott vártam be a hajnal hasadását, persze ezáltal elrontva a többiek nyugalmát is, kik kedvemért velem virrasztották át az éjjelt a Sió partján. Minek azután az lett a következménye, hogy bármi nehezemre esett is, eladtuk az Olyan nincsen-et. Így ért véget az én yacht-sportom, melyet most is sajnálok. Az Olyan nincs új tulajdonosával még néhány évig szelte a Balaton hullámaint Lili néven. Most már nem létezik, legutóbbi tulajdonosa szétbontotta és eladta alkatrészeit. Talán sokat is foglalkoztam e témával s untatom vele olvasóimat, de ezt nézzék el nekem, mert ha másra nézve nem is. rám igen nagy momentum volt.

Füred azért is kellemes tartózkodási hely, mert aki egyszer odajön, úgy megszereti, hogy ismételten felkeresi és így évente a jó ismerősök újból viszontlátják egymást.

Mielőtt ezekről tennék említést, meg kell emlékezniem szinte régi jó barátomról, Mangold Henrik dr. fűrdőorvosról, a Stefánia-udvar tulajdonosáról, ő már koránál fogva nem folytat orvosi prakszist, de azért egész családjával az év legnagyobb részét Füreden tölti. Kedves meglepetésben részesített Flóra leánya, midőn egy alkalommal feljöttek téli tartózkodásra Budapestre, hozott nekem sással bekötött két palack balatoni vizet. Nagyon megörültem figyelmének, e két palackot elhelyeztem pianínómra

S mindig jól esett, ha szemeimet e néhány csöpp balatoni vizén pihentethettem.

Már csak alig énekelheti valaki több joggal a „Hullámozó Balaton”-t: mint én. A másik kedves füredi jó ismerősünk a Huray-család, Huray István dr. neje révén rokonságban van Jókai Mórral, a fürdőnek évtizedek óta hivatalos főorvosa. Fájdalom, mikor jelen részét naplómnak a nyilvánosság elé hozom, neje már nincsen az élők sorában. Huray villája mellettünk van és így nemcsak a jó barátság, de a jó szomszédság kettős köteléke fűz össze bennünket. Az öreg Faragó és Csemegi Károly törzsvendégek már a jobb hazába költöztek. Kedves ott időző barátaink közül megemlítem még Kétly Károly dr. egyetemi tanárt és családját, Takács Ignácot, Czecz Kálmánt, Kautz-családot. Konti Józsefet, aki hacsak ha szerét teheti, minden nyáron ellátogat Füredre. Nem ugyan a Balaton kedvéért, mert ő úgy okoskodik, ha már pözsgét — mint ő a pezsgőt mondja — nem ihatik, legalább pezsgő-fürdőt használ, no meg vonzza őt oda ezenkívül az Okuli — olvasd Akali — és a Dorgecséi — olvasd Dörgicsei borocskák. Sőt néha még Újvárit is elcsábítja magával e helyekre egy kis pincszerre.

Ennek a mi füredi köztársaságunknak néhány év óta ismét rendes vendége báró Dániel Ernőné kegyelmes asszony. Itt nyaral ő is, bárha nem tölt itt annyi időt, mint mi, akik úgyszólván az elsők vagyunk az érkezésben, az utolsók, amikor őszidőn távozásra kerül a sor.

Nála beigazolódott az a közmondás, hogy az ember, ha alkalma nyílik, szívesen visszatér első szerelméhez. Leánykorában szüleivel a nyarat saját

házukban (jelenleg az én fészke) rendszeren Püredeil töltötték, még most is híre van az ő csárdásainak, melyeket különösen a most már szinte elhalt Pázmándy Bélával, Plikussal, — mint ahogy barátai nevezték, — oly bravúrosan jártak, hogy a táncos-párok mind megálltak és fiatalja, öregje, táncukban gyönyörködtek.

A kegyelmes asszony sok évig nem járt Füredre, de most néhány év óta mindig ott van. Mondhatom, hogy ismert általános kedvessége folytán ő a legnépszerűbb alakja Fürednek. Mindenki örül ha üdvözölheti, vagy néhány szót válthat vele. De ő nemcsak a legkedvesebb, hanem a legbátrabb női fürdő-vendég, mert nem tud a Balaton hófoka oly mélyre sülyedni, hogy ő meg ne fürödjék; voltak ősz felé olyan napok, amelyekben az egyetlen fürdőzője az uszodának Dánielné kegyelmes asszony volt. Kimerült és fáradtnak csak egyszer láttam, mikor Stefánia özvegy trónörökösné Füreden volt. A sok toilett-váltás és mulatságok a nagy melegben őt is megviselték. Az általam említett idő alatt, mint a Yacht-klub védnöknője, két ízben fordult meg Balaton-Füreden, minden alkalommal néhány napot töltve a klub tagjai között Örömére vált mindenkinek, mikor a sétányon szép karcsú természetével, üde, mosolygó arcával, nyájasan viszonzva a köszöntéseket, lompos szőrű kutyájával megjelent.

Férjem, ha tehetne, kiment vadászni, voltak vadásztársai: a járásbíró, Bedegi bíró uram, Róka Gábor, Gáspár Imre s még többen.

Az ő révén jutottam két meghíváshoz ozsonnára a szőlőben, Herceg Imre és Róka Gáborhoz. Le sem

írhatom, mily jól éreztem magamat a tiszta magyaros, őszinte légkörben.

Egy magyar érzelmű, jóféle német emberre is tettünk szert, akire szinte csodás hatással volt a Balaton. Dr. Schiffner bécsi lakos és többszörös háziúr eljött egy nyáron Füredre és itt annyira megtetszett neki, hogy jövő évben már felépítette szép nyaralóját. Van yachtja, benzines hajója, csónakjai, egész kis flottája. De ez még semmi, most következik a Balaton varázsa: a bécsi németből magyar állampolgár lett, aki úgy megszeretett bennünket és Magyarországot, hogy bécsi lakását felhagyta, Fiúmében vett egy szép villát és a telet ott, a nyarat pedig Füreden tölti. Csak a házbért megy fölszedni Bécsbe, hogy azt magyar földön költse el. Sok ily német kellene nekünk. Férjemnek nagyon jó barátja és szinte állandó vadásztársa.

Óvári Ferenc meghívására átmentünk Almádiba, ahol egy sétányt neveztek el a tiszteletemre Lujza-sétánynak. Nagyon kellemesen telt el e nap. Ha a Balatonnak sok Óvárija lenne, már régen túlszárnyalta volna magyar tengerünk a hasonló külföldi tavak partjait. A Balaton kultuszához kell pénz is, de a fő a szív és szeretet, amely az illetőt a Balatonhoz fűzi.

Két vagy három nyarat kivéve, Somogyi jelenlegi nagyváradai színigazgató társulata játszott Füreden. Somogyit már oly füredi törzsvendégnek tartotta mindenki, hogy nélküle el sem képzeltük Füredet, no meg a kávéházat. Hálátlan, rossz ember, ott hagyott bennünket. Én azt hiszem, hogy nem örökre, visszakerül ő még abba az arénába, ahol néha telt házat is látott, no meg bizony gyakran

üreseket. De ez már sorsa nyáron a magyar direktoroknak azt hiszem, a németeknél sincsen különben.

Ezzel befejeztem naplómnak Füredre vonatkozó részét; ha isten életemnek kedvez, majd naplóm második kötetében folytatom.

Egy jó tanácscsal azonban szolgálok a leányos mamáknak: Hozzák férjhezadandó leányaikat Füredre, ott biztosan mihamarabb férjhez mennek. Mert annyi szép leányt férjhezmeni, mint Füreden, még egy budapesti évad alatt sem tapasztaltam.

Nagyon gyenge voltam még, mikor a már leirt nagy betegségem után Füredre értünk. Többször kellett pihenőt tartanom, amíg a Balaton partjától a villáig értünk. A rövid ut oly hosszúnak tűnt föl, hogy én már az első villába akartam betérni és sehogysem hittem el, hogy nekem még tovább kell mennem. Férjem mondta, hogy az a villa, amelybe be akartam térni és amely előtt ismételen pihenőt tartottunk, az első felesége nagynénjéé volt, most pedig Neugebauer bornagykereskedő tulajdona. Nagyon barátságos kinézésű falusi úrilak. Felsőhajtottam: „Miért nem lehet ez az enyém?” Hortoványiék villájában igen kényelmes és szép lakásunk volt. Tisztasága és berendezése dicsérték a gondos, jó háziasszonyt. Engemet az a kis ut Budapestről Balatonfüredig úgy kimerített, hogy több napig feküdtem utána betegem.

*

Végre megjött a nagy nap, mikor orvosom azt mondta: „ma délután a báróné meg fog fürdeni a Balatonban. Ez is furcsa kis utazás volt a Balatonig, útközben többször meg kellett állapodnom, sőt

dr. Mangold házának udvarán, épp úgy, mint a hideg fürdő bejárata előtt a sétányon hosszabb pihenőt tartottam. Mikor a vízbe ereszkedtem, oly gyöngének és kimerültnek éreztem magamat, hogy azt hittem, menten elájulok. Néhány percig voltam a vízben s máris éreztem üdítő hatását. Most következik a nagy csoda, amely ha nem velem történik meg, talán el sem hinném. A vízből kijöve, felöltözködtem és oly frissnek éreztem magamat, hogy egyhuzamban mentem haza a Hortoványi-villáig, nem fogadtam el az ismételt felkínált pihenési Sohase hittem, hogy a Balaton vize oly csodás hatású legyen. úgy voltam vele, mint a kisleány első szerelmével — én is elmondhattam a költővel: meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. Ezután már szorgalmasan fürödtem és sétálgattam, egyszóval egészségem rövid időn belül helyreállott, a nyarat igen kellemesen töltöttük. Szeptember első napjaiban tértem haza. Utolsó fürdésem alkalmával megöleltem, megcsókoltam a Balatont. Hazaérve elhatároztam, hogy ha Isten éltet, hát a jövő nyarat ismét Balaton-Füreden töltjük. Megjőve, újból munkához láttam, volt hozzá erőm és egészségem. Direktorem közölte velem a nekem szánt új darabokat. Ezek között voltak: „Illés mester”, „Kis madaram”, „Paraszt kisasszony”, „Tél és Tavasz”, „Asszony nem számít”, „A siroki románc”, „Szökjünk”, „Szép Darinka” és „Boszorkányvár”. Tehát tanulnivaló van elég.

Telem, bár igen sokat játszottam és tanultam, műszóval élve: jó volt. Sokat fáradtam ugyan, de ja fáradtságot nem éreztem. A szokásos vidéki vendégszerepléseken kívül az évadban tanultam 9 új

szerepet és játszottam 127-szer. Most tapasztaltam csak igazán a Balaton nagyszerű hatását. Alig várom már, hogy újból ott legyek.

Itt nem kell annyit bálozni, itt nem kell annyit „öltözködni”, mégis minduntalan kipattan egy újabb eljegyzés titka és mi mindnyájan úgy örülünk minden hymen-hírnek, mintha a mi leányunkat vinnék fejkötő alá. Ez a családias együttérzés, ez a patriarkális állapot egyik legkedvesebb vonása Fürednek, amelyhez én bizony hű maradok mindenkorra. Csak azt ne kívánja tőlem senki, hogy mégegyszer fölmerészkedjem a hullámzó Balaton tetejére. . .

A zirczi apát szíves meghívása folytan Horánszky Lajos veszprémi országgyűlési képviselő és családjával, — kik szinte több nyarat töltöttek már Füreden — ellátogattunk Zirczre, a czisztercziarend e remek kolostorába, ahol Vajda Ödön apát úr véghetetlen szíveslátását két napig vohunk szerencsések élvezni. A kolostor a Bakony egy kies pontján fekszik. Nagy arányokban épült, fejedelmi berendezésén meglátszik, hogy néhány év előtt jó királyunk néhány napot töltött ott. Temploma gyönyörű szép. Pincéjében pedig oly hazai borok vannak, aminőket nem egyhamar találhatni. Férjemnek az apát úr a fejevári gimnáziumban tanára volt. Jól esett látni, hogy az egykori tanár mily gyöngéd figyelemmel becézgette egykori tanítványát, az egykori tanítvány pedig mily hálás tisztelettel viseltetett kedves tanára iránt. Oly jól éreztük magunkat, hogy még nótáztunk is.

Sajnálom, hogy Horánszkyék az ő kedves kis Nandikájukkal már nem jönnek többé Füredre, mert a következő nyarakat már a Balaton melletti birto-

kán fogják tölteni. Nemcsak ők, de velük együtt el fog maradni az édes anya, özv. Horánszky Nándorné és Schwartzer Ottó nejével és a fiatal Horánszkyné szülei. A vesztesek mindenesetre nem ők, hanem csak mi leszünk.

Néha nekem is kedvem szottyanyik egyet mulatni. Mért ne tegyem, teszem is, csak a jó kell nekem is, is, is, is. Ilyenkor családommal és néhány ismerősünkkel ki szoktunk menni a füredi falu végén levő csárdába, pardon, vendéglőbe, a vendéglősne hires jó konyhájáról, a vendéglős, Protivinszky uram pincéjében pedig mindig van nemcsak bajusz, de konty alá való jó borocska. Az udvaron terítnek, a konyha meg az állás között, azután megered jó kedvünk a maga magyaros egyszerűségében.

Valahányszor ott vagyunk, úgy érzem magamat, mintha a „Sárga csikó” hólyagos csárdájában lennénk, mert Protivinszky uram tipikus hasonmása Horvát Vince bácsinak. Csak én nem vagyok bokorugrós szoknyában s ha esetleg van is a társaságban közöttünk Imre, egyik sem Bogár, hanem sokkal szelídebb fajtából való. Mint például a színészek körében jól ismert és közöttünk nagy népszerűségnek örvendő Fiáth Imre.

A füred melletti Arács község temetőjében két fiatalon elhunyt pályatársam elhagyatott sírjára akadtam, több, mint harminc éve alusszák ott örök álmukat. Az egyik Szöllősy Nina, volt népszínmű-énekesnő, kinek mint kisleány sokszor irigyelve bámultam szép babáit, amelyekkel színésznő korában is még játszadozott. Mint mellbeteg üdülést keresendő jött Füredre, az ősz beálltával már nem tudott onnét elutazni s a tél folytán ott halt meg. A másik

halott Szilágyi Lina, véletlen megbetegedés után múlt ki.

Ha egyszer Füredre kerülök, mint állandó lakos, majd én fogom gondozásom alá venni e két sirt, mert amint látszik, a két benne nyugvónak alig élnek hozzátartozói, vagy ha élnek, megfélekeztek felőlük.

LXIX. Madame Sans-Gêne.

Találkoztam Evvával, azt mondta: „Te, Luiza! találtam neked egy szerepet, majd elküldöm a darabot, vidd el magaddal Füredre, olvasd ezt is el a másik három darabbal, amelyet már átküldöttem hozzád. Kíváncsi vagyok, hogy fog neked e szerep tetszeni? Nem bokorugrós, nincs ének benne, nem magyar szerző műve. Szeretnék már nem mint énekesnőt, hanem tisztán, mint színésznőt a közönségnek bemutatni. Különben azt hiszem, a szerep neked fog tetszeni. Nagyon kíváncsi lettem e nagy bevezetés után s alig vártam, hogy a darabot olvashassam.

Többszöri sürgetés dacára azonban, itt már nem kaphattam meg, hanem Füredre küldette Evva utánam nemcsak a darabot, hanem egyúttal az én szerepemet is. Kibontva a postán jött csomagot, a darab címe: „A szókimondó asszonyság”, alatta zárjelben „Madame Sans-Gêne”. Első percben az villant meg agyamban, hiszen én éppen nem vagyok szókimondó, sőt szerényen félre húzódok az olyanoktól, akik akár a színpadon, akár az életben szókimondók. Az én kedves direktorom talán összetévesztett engemet Gallmayerrel, aki nemcsak nagy művészete által volt

a közönség kedvence, hanem általánosan ismeretes volt nagyon is szókimondó természete.

Visszatérve a darabra, a címe után nem tetszett s azt hittem, hogy ennek elolvasása is kárba veszett fáradság lesz, mint ama sok darabé, amelyeket a kevés jó közül, már csak a szerzők kedvéért is el kell olvasni. De nini, mi jut most eszembe, így elmélkedve magamban, reá jöttem, hogy bennem is van egy kis szókimondóság, még pedig éppen a szerző urakkal szemben, mikor eljönnek megkérdezni véleményemet benyújtott darabjaik felől. Hát biz én, ha rossz a darab vagy hibái vannak, őszintén, szókimondóan adom azt tudokra, mint ahogy a jó darabokat meg szoktam dicsérni.

Elolvastam a darabot; nagyon jónak találtam és kedvet kaptam Hübser Katát eljátszani. Ezt Ekvának megírtam azzal, hogy a szerepet a nyáron be tanulom és a jövő ősszel adhatjuk. E szerep több lapját szárogatni kellett, mert vizes lett, — nem ugyan a kezemben könnyeimtől, hanem mellettem a leírt Yacht-katasztrófa alkalmával — mert a kirándulásra magammal vittem, hogy a jó vízi levegőn csendben egypárszor átolvashassam és átgondolhassam, mert nem csekély feladat annak, aki minden szerepét énekkel szokta fűszerezni, egyszerre elhagyva a fűszert: jót produkálni. Szerencse, hogy a művészet és főzés mestersége között oly nagy a különbség. Ősszel megkezdődtek a Szókimondóból a próbák, a bemutató előadás 1894. november 9-én volt, azóta már száznál többször játszottam a Népszínházban és nagyon sokszor a vidéken. Itthon mindig nagyon jó kedvvel, mert Szirmai és Kiss Muki kítűnő partnereim voltak, valamint a keret is meg-

felelő. De bizony vidéken három-négy helyet kivéve, sokszor a rossz előadások miatt sírni szerettem volna öltözőmben, de Finum Rózsi szavaival élve: „nem engedte a természetem”.

Nagy öröömre és megnyugvásomra szolgált úgy a kritika egyhangú elismerése, valamint több jó ismerőseimtől hallott azon nyilatkozat, hogy méltó Szókimondó voltam, úgy Rejane, mint Odillon Sans-Gêneje mellett.

A szerepkönyvet, amelyből tanultam s amelyhez egy rettenetes óra és annyi szép est sikereinek emléke fűződik, elkértem Evvától, külön bekötve, barna kötésben, arany betűkkel a címlapján, emlékeim között őrzöm s valahányszor Szókimondót játszom, mindig ebből olvastam át szerepemet.

Úgy mint e szerep füzete kedves emlékem, épp oly büszkeségemre volt a Nemzeti Színház nőtagjainak ama kedves figyelme, amellyel a bemutató előadáson megleptek. Egy babérkoszorú volt, szalagján neveikkel. Ez is a Blaha-szoba egyik diszeleend.

A Szókimondó asszonyság nemcsak Evva alatt, hanem utóda, Porzsolt Kálmán alatt is állandó darabja volt a műsornak. Porzsolt Kálmántól is van egy emlékem, elismerése jeléül a Szókimondó asszonyság kosztümjeit nekem ajándékozta. De ha ez a darab még sokszor fog menni, mert már Vidor igazgatósága alatt is játszottam, úgy Porzsolt emléke a maga egészében már nem fog eljutni a Blaha-gyűjteménybe, legfeljebb annak foszlánya.

Hogy a Szókimondó legkedvesebb szerepeim közül való, azt hiszem, nem kell külön hangsúlyozni;

ez az oka, hogy e darabnak, jobban mondva, e szerepemnek is külön fejezetet szántam naplómban.

Ezideig Székesfehérváron játszottam utoljára f. é. január hóban az ottani Vörös-Kereszt fiókja javára.

LXX. Amikor tanulok.

Azt kérdezték tőlem, hogy és mikor szoktam szerepeimet tanulni. Legjobban szeretek vacsora előtt velök foglalkozni. Először csendben olvasgatom el, aztán hangosan mondom. A szerep nagyságától függ, hogy meddig tanulok, de semmiesetre sem tovább két óránál egyhuzamban. Gyerekkoromban megszoktam leckémet a fejem alá tenni éjszakára, így vagyok szerepeimmel is, néha egy egész paksaméta van a fejem alatt. Kotta, próza, versek. Hajnalban, ha felébredek, mondogatom magamban, a sorokat látom magam előtt anélkül, hogy szerepemet kezembe venném. Ha játszom, aznap új szereppel nem szeretek sokat foglalkozni, nem is igen lehet, reggel próbám van, délután pedig az esteli előadásomra gondolok.

Akárhányszor játsztam egy darabban, szerepemet azért játék előtt délután háromszor elolvasom, de háromszor, ehhez babona köt.

*

Egyetlenegy szerepem volt, amelyet tanulás közben egy- vagy kétszer földhöz vágtam és sírtam, hogy be kell tanulnom, de ezt titokban tanultam, senki sem vette rajtam észre, hogy mily keservesen

esik ennek betanulása. Nem is fogom elárulni sohasem, hogy melyik volt ez a kitűnő szerep. Nem keserítem meg szegény szerzőt, hiszen ő a legjobbat akarta, nem tehet róla se ő, se én, ha megbuktunk, a közönség mindennek az oka, miért nem jött el a második előadásra, meg a direktor, aki ezt a darabot előadásra elfogadta.

Ennek az előadásnak is meg van a maga kis története. Az előző évben vendégszerepeltem Fehérváron és ez alkalommal játszottam a Szókimondót, másnap férjem régi jó barátja, Havranek polgármester elmondta nekem, mennyire tetszett neki a szerepem s jöjjenek el ezt itt még egyszer eljátszani. Én pedig örülve a Szókimondó újabb diadalának, megígértem, hogy szívesen eljátszom az általa majd meghatározott időben egy oly jótékony célra, amely egyetlen polgármester neje áll az élén.

Így volt alkalma a Szókimondó asszonyságnak is a többi darabok és számtalan hangversenyen elénekelt nótákkal együtt a jótékonyaságból is a maga részét kivenni.

Megnéztem a Vígszínházban Rejanetól a Madame Sans-Gênet. Nagy elégtételelem volt, amíg a felvonások között a közönség a francia művésznőnek tapsolt. — A Vígszínház páholyban ülő tagjai odanéztek hozzám és nekem tapsoltak. úgy vagyunk mi ezekkel az egymás iránt tanúsított apró figyelmeikkel, hogy jobban esnek és többre becsüljük, mint sok más hasonlót.

Rejanet látva, annyira kíváncsi lettem, hogy figyelemmel kísértem, mikor megy a Madame Sans-Gêne Bécsben? S amint megláttam, hogy műsoron van, felmentem megnézni Odillontól is . . .

Sokan felületesen azt mondták, hogy e három Hübser Katalin közt nincsen különbség. Én mégis találtam egy nagy különbséget.

Rejane francia, Odillon német, én pedig magyar vagyok. Mindegyikünkénél a maga sajátos nemzeti felfogása érvényesült. Egyikünk se tanult el semmit a másiktól . . .

LXXI. Evva elhagyja a Népszínházát.

Mindnyájunkat meglepett az a váratlan hír, hogy a Népszínházát a bizottság Evva mellőzésével Porzsolt Kálmánnak adta ki három évre. Találgattuk e változás okát annyival inkább, mert Evva alatt a Népszínház nívója nemhogy nem süllyedt, sőt emelkedett. Evva az operettek mellett nem hagyta figyelmen kívül a népszínművet, sőt több estét engedett át a népszínműnek, mint ahogy erre szerződésileg kötelezve volt. Fényesen kiállotta a nyomán keletkezett színházakkal a versenyt; pontos fizető volt úgy a bizottság, mint tagjaival szemben.

Dacára, hogy a Népszínház bizottsága is mind a régiekből állott, túladtak oly emberen, aki ellen panasz sohasem merült fel és odaadták a színház vezetését egy e téren ismeretlen és tapasztalatokkal nem bíró* embernek, kit mint hírlapírót és kedves modorú előzékeny uri embert mindenki ismert, de mint egy színtársulat igazgatóját senki. Néhány napi találgatás után végre kipattant a titok! Hogy miért Porzsolt s nem Evva? Mert Porzsolt több évi bért ígért ezt ellensúlyozó kedvezmények nélkül, mint Evva. Hiába, nincs olyan kör, amelyben nem nyíl-

van ulna a pénz hatalma, ennek a legtöbben hódolnak. Nem is rossz érzés, ha az embernek pénze van, sokat megbocsátanak annak, akinek pénze van, kérlelhetetlenül elítélik ugyan azért a szegényt. A Kornevillei harangokban is azt énekli Gáspár apó: „Pénze ha van, mindene van.” A magyar példaszó azt mondja: „A szegény ember dolga csupa komédia.”

De most látom, hogy én a pénz elméletébe merültem, pedig Porzsoltról akarok írni. Mindenekelőtt azt a megjegyzést kell tennem, hogy a bizottság által elért anyag haszon, bizony a Népszínház kulturális hivatásának vált erkölcsi kárára, éppen ezért nem akart Evva mint gyakorlati és tapasztalt ember több terhet vállalni.

Porzsoltnak nagy ambíció és még több idealizmussal fogott a direktorsághoz, a régi tagok kerete nála maradt. Első előadás a „Faluk rossza” volt, a szerepek mind elsőrendű tagok által játszva. Porzsoltnak humánus és úriemberhez illő modoráért mindenki megszerette.

Igazgatóságának első évfordulóján a személyzet szép bankettet rendezett tiszteletére. Igazgatóságának elején fényesen tündökölt szerencsecsillaga, addig voltak is nagy számban barátai, úgy a színházon kívül, mint a testületben. De hát szegény ő is csalódott számításában és mint a Sans-Gêne-ben Napoleon mondja: „Borús napok következtek”.

Bámulatos egykedvűséggel és kitartással küzdött több éven át a balsorssal, míg végre ő is kénytelen volt belátni, hogy ez így tovább nem mehet és lemondott a Népszínház bérletéről. Nekem nem volt vele bajom, de öneki sem velem, kivéve

egy félreértést, amelyet én izgatottságának tulajdonítottam s tiszta szívből megbocsátottam, nem lévén a haragtartás természetem. Volt vele ismételten még egy más neheztelésre is okom. Porzsoltnak az a rossz szokása volt, hogy napokig nem felelt a hozzá intézett levelekre, sőt felbontatlanul hevertette azokat íróasztalán, ezért a rossz szokásáért néha rápirítottam.

Az is igaz, hogy mikor megjött válasza, ez új gondot okozott, hogy ki fogja levelét elolvasni, kibetűzni? Mert az írása olyan rossz, hogy nagyot mondjak, még az enyémnél is olvashatatlanabb. Mint tag, nem adtam okot, hogy megnehezteljen, szó nélkül eljátsztam a nekem osztott szerepeket, más szerepből mit sem kívántam magamnak, egy szóval óvakodtam attól, hogy szerepkiosztás vagy válogatás által esetleg bármely irányban a direkciónális ügyekbe avatkozzam.

Az ő igazgatása alatt vendégszerepeltem a Vígszínházban, „Az aranykakas”-ban, mindig örömmel emlékszem vissza a vendégszereplésemre. Mert oly kitűnő és igazán művészi keretben, mint a Vígszínházé, nagy élvezet játszani.

Meg is őrzöm a Faludi igazgató úrtól egy szép virágcsokorral kapott aranykakas-fejet. Ne tessék azonban ezt a kakasfejet színaranyból képzelni, mert a kasírozó remekelt vele. E kedves emléket most is őrzöm, ebédlőszobám egyik díszé.

A Nemzeti Színházhoz történt visszaszerződésemet folytán (erről azonban később) én előbb léptem ki a Népszínház kötelékéből, mint azt Porzolt elhagyta. De azért igazgatóságának az utolsó két évében igen gyakran vendégszerepeltem nála a

Népszínházban. Bár akkor nem volt szabadságom és minden egyes fellépésért külön kellett az engedélyt kikérni, Porzsolt úgyszólván egy alkalmat sem mulasztott el, amint látta, hogy nem vagyok a Nemzeti Színház műsorán és itthon vagyok, rögtön átíztent, — hála Istennek, nem. irt — hogy mely és hány estén óhajtok nála fellépni? Mondhatom, hogy velem szemben mindig figyelmes volt és gavallérosan viselkedett. E mondattal, amely nem bók, hanem tiszta igazság, veszek búcsút tőle, mint volt direktoromtól, naplómban, a jó Isten adjon neki szerencsét a jövőben, hogy sok küzdelme, csalódása és veszteségeért kárpótlást nyerjen.

LXXII. új szerzők, új darabok.

Szigligeti Ede, Szigeti József, Tóth Ede és Csepreghy Ferenc halálával árvaságra jutott a népszínmű-irodalom. Ezt látva, többen hozzáfogtak az elárvult színfaj ápolásához és nekik köszönhetők a népszínművek újabb fellendülése; mindannyit sem személyükben, sem darabjaikat nem sorolhatom fel s ha egyik vagy másikat kihagyom, vegye ki az illető a maga dicséretét a többiek felemlítése által. Névszerint egyes darabjaik megemlékezésével följegyzem a következőket: Bérezik Árpád: „Paraszt kisasszony”, Igmándi kispap” és „Veteránok”; Rákosi Jenő: „Ripacsos Pista dolmánya”, „Éjjel az erdőn”; Abonyi Lajos: „Betyár kendője”, Siroki románc”, „Panna asszony leánya”; Balogh Tihamér: „Milimári”, „Tót leány” és „Cigány Panna”; Lukácsi Sándor: „Vereshajú”, „Asszony verve jó”; Margitay Tihamér;

„Ezres bankó”; Makróczy: „Becsület szegénye”; Vidor Pál: „Veres sapka”, „Ingyenélők”; Győry Vilmos: „Nótás Kata”; Rátkay László: „Felhő Klári”; Gerő Károly: „Túri Borcsa”, „Kis madaram”; Follinusz Aurél: „Náni”; Géczy István: „Gyimesi vadvirág”, „Ördög mátkája”; Klárné: „Szép Darinka”; Bokor József: „Télen”, „Mária bátyja”, „Kuruc fufang”.

Ide szerettem volna még írni az Eötvös Károly nevét is, de ezt sajnálom, nem tehetem. Bár sokszor felkértem, hogy írjon egy népszínművet — s ő meg is ígérte — mindezideig nem felelt meg Ígéretének. Pedig aki oly igazán magyaros zamattal tud írni és aki nemcsak ismeri, de meg is figyelte a népeletet s megvan az ő költői zsenialitása, bizonyára e téren is remekelt volna.

Az általam felsorolt darabok hosszú évek során még mindig műsoron vannak s ha egyik vagy másikat az igazgatók előveszik, a közönség érdeklődéssel gyönyörködik bennük, ami fényes bizonyíték, hogy a daraboknak még van irodalmi műbecsük, s hogy a sok angol meg francia operettek s más sikamlós darabok még nem fordították el a közönség szívét a népszínművektől.

Régebb időben a Népszínházban minden vasárnap este népszínművet kellett adni, ezt az igazgatóval szemben a népszínházi bizottság szerződésileg kikötötte, sőt még az úgynevezett bemutató-előadások sorozatát is meg kellett vasárnap szakítani, hogy a népszínmű mehessen. Most már a szegény népszínmű úgyszólván egészen leszorult és meg kell elégedni azzal, hogy néha-néha egy vasárnap délutánt juttatnak számára,—azt is leszállított áron — mint az ócska portékát; ez sem történik hazafiságból, hanem

mert mindig telt házat biztosít a direktornak. Pedig éppen a népszínházi bizottságnak volna hivatása a népszínmű ápolása, mert köztudomású, — amit nemcsak én jegyzek föl, — hanem amit előttem már oly sokan megírtak, hogy a főváros a lakosságáriak oly hirtelen megmagyarosodása a népszínmű érdeme. Azt hihetnék, hogy mint népszínmű-énekesnő, a magam érdekében veszem pártfogásomba a népszínműveket, ha így lenne (?) sem követnék el bűnt. De nem egészen van így. Mikor e soraim a nyilvánosság elé kerülnek, az én népszínműi tevékenységem úgyszólván a múlté.

Így hát a fent írtak a múlt méltatásául szolgálnak a jövőnek. Szerző urak! írjanak mentől több jó népszínművet, a direktor urak pedig ne csak elfogadják azokat, hanem gondolat-, táj- és korhűen kiállítva, jó rendezés és betanulással adják elő azokat. Csak így fogja a népszínmű ismét régi helyét elfoglalni. Szerző és színész egymást támogatva fogják kölcsönösen megteremteni úgy a szerzők, mint a népszínmű személyesítőinek új gárdáját.

Megemlékezve a szerzőkről, nem volna szép megfeledezni a vidéki színigazgatókról, akiknél gyakrabban — némelyiknél igen sokszor, — vendégszerepeltem. Két csoportba osztom őket: Először azokat említem, akik kollégáim, mert ők is, mint én már a jubiláltak soraiba tartoznak.

Arady, Nagy Vince meghaltak, Csóka Sándor több év előtt visszavonult; úgy Mándoky, mint Temesvári szinte felhagytak az igazgatósággal, — előbbi mint nyugdíjas Debrecenben él, utóbbi hivatalt vállalt, Krecsányi Ignác, aki roppant pedánságáról ismeretes. Az ő társulatának tagjai nem az előadáso-

kon fáradnak ki, hanem a sok próbán, amelyet néha a maga mulattatására is rendez. Azt mondják, a telt házon kívül — egyetlen élvezete, ha próbát tarthat és azt rendezheti; e szenvedélye azután az előadásokon fényesen érvényesül. Makó pontos és nagyon lelkiismeretes igazgató, társulatának valóságos apja, szeretik is mindannyian. Ugyanezt írhatom Somogyiról, kit szinte a közönség és tagjai egyaránt szeretnek. Pesti Ihászt nem régen ismerem, ő is méltán sorakozik az előbb nevezettekhez.

Az ifjabb nemzedékhez tartoznak: Janovics, Megyeri, Szendrey, Kövesi, Micsey, Szalkay, Ballá, Komjáthy, Zilahy, Nádas, Palotay, Kunhegyi, kiknél szintén már vendégszerepeltem stb. Bocsássanak meg azok, akiket tévedésből névszerint nem említettem meg, ennek egyedüli oka, hogy nem akadtam naplói jegyzetemben nevükre.

Valamennyien sok fáradság és nagy kockázattal hazafias munkát végeztek. Segítse meg a jó isten őket! Egy vidéki direktorról, kit nem a fentebbiek között említek meg, mert csupa kedvtelés és a színészet iránt érzett nagy előszeretete folytán lett direktor, — pardon indendánsnak címezték, — Bölönyi Józsefről külön emlékezem meg, mert az ő színtársulatánál is vendégszerepeltem. Sok ily lelkes színházbarát kellene nekünk. Mindjárt eltűnnének az üres házak s nem lenne gondterhes, keserű kenyér a direktorság. Bölönyi ezidőszerint nem foglalkozik színházzal — de én nem adom fel a reményt, hogy fogok én még játszani oly társulatnál, amelynek ő a legfőbb direktora.

A direktorok egy specialitása is rászolgált minden magyar ember dicséretére.

A jubilánsok közt, — bár odatartozik, — fiatalos kinézése miatt nem sorolhatom fel, mint jubilált direktornak az új nemzedék között sem lenne helye, de meg nem is volt vidéki direktor. Ő az általánosan ismert Feld papa, az örökifjú kirchfeldi plébános személyesítője. Németnek született, német direktor volt és hosszú évekre kizárólagos jogot nyert a Városligetben német előadások tartására. De a nemzeti áramlatnak ő sem állhatott ellent és német társulatát magyarral váltva fel, ma az ő arénájában, — szinte úgy, mint a többi fővárosi színházakban — Thalia papjai és papnői magyar nyelven játszanak.

LXXIII. Operett-szerepeim.

Egy megjegyzés ütötte meg fületem: az, hogy régebben nem történt meg, hogy valamely darab egymásután adva, megérte volna a századik előadást. De nem ám! Ennek is megvolt a maga oka. Hogy ez nem történt és nem történhetett meg, igen egyszerű; nem múlt ez sem a darabok jóságán, sem az előadások buzgalmain, hanem azon egyszerű okból, hogy a régebbi időben, Pesten csak két színház volt: a Nemzeti, meg a Népszínház; Budán a Várszínház és a Horvát-kerti Színkör, a két utóbbiban csak időleges előadások tartattak. Ha valamelyik pesti színházban ezidőben egy darabot egymásután százszor adtak volna, ez az akkor még kisebb számú fővárosi lakosságot és a felrándult vidékieket elszoktatta volna a színházba járástól. Hogy most egyik-másik színházban ugyanazon darab százszor,

vagy annál is többször kerül zsúfolt házak mellett előadásra, ennek örvendetes jele, hogy úgy a színházbajáró közönség, mint a színházak száma is szaporodott. Ma az említett színházakat és színiköröket is ideszámítva, Budapesten van hat színház és három színikör, ide nem értve az Urániát és az Óbudai színházat.

Régebb időben, sok évvel ezelőtt gyakran léptem föl operettekben, nemcsak a vidéken, hanem a Népszínházban is Rákosi alatt és Evva igazgatóságának első felében. Három korszakot ért meg eddig az operetté. Az első operett-korszakban majdnem kizárólag a dallamos Offenbach-operettek domináltak, később Suppé és Millöcker szerzeményei.

Második korszakot a nagy személyzet és fényes kiállítás igénylő francia operettek foglalták el. Végül az angol táncos, hogy ne mondjam, klaunतालentumot igénylő operettek jöttek divatba, ezeknek az volt a sajátságuk, hogy a legszebb áriákat inkább el kellett táncolni tudni, mint elénekelni, ezekben már én nem vettem részt.

Hazai szerzőink érdemének tudható be, akik az utóbbi időben sok jó operettet irtak, hogy az angol operettet és az angol ízlést lassankint háttérbe szorították, mert különben odajutottunk volna, hogy az énekesnőknek inkább a lábukra kellett volna vigyázni, mint hangszálaik épségére.

Offenbach majd minden magyarra fordított operettjében játszottam. Igen sokszor Cloppé és Millöcker szerzeményeiben is.

Az én operettszereplésem idejében fakadt egy magyar szerző, akinek darabjaiban örömmel léptem fel. Így Rákosi „Titilia hadnagya”, „Tempefői”je

mert ha nem is rajongtam az operettért, mégis akadtak közöttük kedvenc szerepeim. Néhányat közülök alább felsorolok.

Rákosi után az operett nagymestere lett Konti. Róla és operettjeiről már megemlékeztem: „Eleven ördög”, „Suhanc”, „Királyfogás”, ez utóbbi librettóját Csiky Gergely írta.

Legtöbbször játszottam a „Franciák Milanóban”, „Madame Favart”, „Kis herceg”, „Kapitány kisaszszony”, „Marzsolen”, „Cornevillei harangok”, „Talléros pékné”, „Angol asszony leánya”, „Koziki”, „Nanon”, „Kamargó”, „Boccació”, „Kecskepásztor”, „Márkiné”, „Üdvöske”, „Marcsa”, „Koldusdiák”, „Eleven Ördög”, „Peking rózsája”, „Királyfogás”, „Simplicius”, „Tél és tavasz”, „Titilia hadnagy”, „Tempefői”, „Jonatán”, „Boszorkányvár” és a „Suhanc” című operettekben. Az újabb nemzedék operett-szerzőiről majd írjanak utódaim.

Hogy voltam már kivételesen operaénekesnő is, erről már írtam. Hogy magamról, mint koncert-énekesnőről is említést teszek, nem azért történik, hogy felemlítsem, miszerint számtalan jptekonycelu hangversenyben voltam szerencsés közreműködhetni, hanem hogy naplómban is köszönetet mondjak egy a régi időben, mint a jelenben két zenész kollégámnak, kik dalaimat ily alkalmakkor kísérni szokták.

A régi időben Sellei (Schwartz) Gyula, az öreg Fobinusz bácsi volt színigazgató veje, kísértéveken zongorán nótáimat. Jelenleg sok év óta Lányi Géza cimbalomkísérete mellett énekelek. Mondhatom, hogy már úgy megszoktam a cimbalom mellett énekelni, hogy a magyar nóták így

tetszenek nekem a legjobban- Ebben az én Lányimnak nagy része van, mert az ő pompás játéka egészen elkényeztetett. Váratlan újrázások alkalmával csak egymásra tekintünk és ő tudja, mit játszék, én meg azt, hogy mit énekeljek. Sokszor zokon vették tőlem, hogy Lányit magammal viszem, ha hangversenyre megyek.

Akadtt olyan, ki szívesen kíserte volna nótáimat, de hát engem, mint már említtem, egy-egy hangverseny jobban izgat és kifáraszt, mint egy előadás. Legalább azt a megnyugvást szereztem meg magamnak, hogy a kíséret nem hagy cserben és nem kell még valaki betanításával fáradnom, mert higyjék el nekem, nem oly könnyű dolog magyar nótát jól kísérni; ehhez sok évi gyakorlat és szív kell. Mert a magyar nóta érvényesülését nemhogy emeli, de elrontja az úgynevezett Kapellmeister-muzik, mint ahogy a magyar nótákat a legtöbb zenetanár tanítja. Kottából: 1—2—3 . . . . Eins—zwei—drei . . . taktusban.

LXXIV. Sanyi fiam. — Sári leányom.

Az anyaszív örömét, buját és aggodalmait csak az anyák értik meg.

Örülünk gyermekünknek, ápoljuk, dédelgetjük s örömünk fokozódik, ha azt látjuk, hogy kisedünk nő, erősödik és életképesen fejlődik, serdülő korán tul, ha jó tulajdonságai is kifejlődtek, büszkék vagyunk rájuk és bizonyos megnyugvással bocsátjuk őket életpályájukra, de amíg eddig eljutunk, hány-szor kell aggódnunk betegség, vagy véletlen érhető baleset miatt.

Gondot ad helyes nevelésük és pályaválasztásuk; minden lépésük, minden szavuk is.

Gyermekeinkért mondott imáink a könyörgés és hála között váltakozik és ha valamelyiket elveszítjük, Isten akaratában való megnyugvással kell elviselnünk a nagy csapást.

Az anya érzése a legboldogítóbb vagy a legfájdalmasabb, aszerint, amint a sors ezt neki osztályrészül juttatja. Most nem nyilvános szereplésemről írok, hanem az anyai szeretetnek engedek tért ... s naplóm e fejezete gyermekeim s családomnak legyen szentelve ...

Gyermekeim: Sándor és Sári, 1892-ben hagyták el az intézetet. Sándor eleinte a piaristáknál, utóbb László Mihály intézetében végezte gimnáziumi tanulmányait. Sári pedig Zirzen Janka vezetése alatti intézetben nyerte kiképeztetését. Sándor jogász¹ tett és hivatalnok-pályára készült, ebbe belenyugodtam, de Sári szándékát, hogy színésznő akar lenni, nem helyeseltem, sőt tőlem telhetőleg ellene voltam. Mert tapasztalásból tudom, hogy mennyi keserű csalódással járó tövises pálya ez, amíg valaki viszi valamire, sőt még akkor sem ment ettől.

Sándor fiam mindig jó magaviseletű, szorgalmas, szolid fiu volt, ki komolyan vette életcélját. 1895-ben honvédhuszár önkéntes lett. Könnyű ezt így, most már leírni, de csak az édesanya szíve érzi, hogy mit tesz az, ha fia katonává lesz. Az az örökös rettegés: nem éri-e valamely oly baleset, melynek következtében nyomorékká válik, vagy éppen életét veszíti. Nagyon örültem, mikor minden baj nélkül elmúlt az önkéntességi év. De azután

annál büszkébb voltam fiamra, mikor kinevezték hadnagynak a m. kir. honvédhuszársághoz. Katonáskodása alatt, ha a színházban volt, mindig neki énekeltem az „Extra ruha” nótát:

„Piros zsinórt rája —
Ez illik, illik, illik
A honvéd huszárnak”.

1897-ben Jankó vies László gróf szíves hozzájárulásával megválasztották Zalamegyében szolgabírónak és a szent gróthi járásba osztották be Botka Ferenc főbíróhoz.

Szegény Botka három évre rá meghalt, valóságos atyja és tanítómestere volt Sándornak. Az isten nyugtassa. Bár fiam felebbvalóinak teljes megelégedésére szolgált és a megyében szerették, mit többszöri különleges szolgálatra történt megbízatása igazolt, nem tudta a falusi életet megszokni, de meg a malárikus hely is ártott egészségének, dacára, hogy Szentgróthon megnősült, feleségül vette Paál Margitot és egy gyönyörű kis leányuk született, az én kis Mancika unokám, visszavágyott a fővárosba. Időközben a doktorátust is letette. 1903-ban Széll Kálmán miniszterelnök volt kegyes őt fizetés nélküli segédfogalmazónak a belügyminisztériumhoz kinevezni. Felköltözött családjával Budapestre, egy házban, de külön háztartással lakunk, így hát módomban van kis unokámat, amikor csak időm engedi, magamnál láthatni.

A két öregnek — mint otthon magunkat férjessel nevezzük — minden öröme és boldogsága ez a kis angyal, de tudja is, hogy ő mindenünk és nemis fukarkodik, sem szeretetünk viszonzásával,

sem kívánságainak értésünkre adásával, mert tudja, hogy amit lehet, megteszünk a kedvéért. Oly boldog, mint egy szeretettel övezett gyermekkorban, később senki sem lehet. Buzgó imában kérem a Mindenhatót, ne vonja meg soha kegyelmét a kis Mancikánktól. Órangyala vezérelje útjain. Sándor egy év múltán már fizetést kapott, ami szinte azt bizonyítja, hogy a helyén van.

Sári — mint mondtam — színésznő akart lenni. Titokban megtanult néhány szerepet. Egy vendégszereplésem alkalmával elvittem magammal Debrecenbe, hogy lássa azt a várost, azt a kedves közöniséget, amelyhez annyi édes emléke fűződik életemnek. Ott azután néhány ismerősömmel szövetkezve, Sári kivitte, hogy fellépett velem a „Télen” című népszínműben. Azt a halálos trémát, amit akkor este állottam ki, nem tudom leírni. Márkus József mondhatná el, aki miután megtudta, hogy Sári fellép, lejött Debrecenbe, hogy jelen legyen Sári első bemutatkozásán. Ő biztatott, hogy csak legyen nyugodt, ha Sári belesül is, nem lesz az baj, meg ha nem sikerül első fellépte, hát hazamegyünk és leszünk ott, ahol eddig voltunk, csak ne féljek, mert még beteg leszek, de biz én csak tovább féltem. Oly irtóztató szívdobogásom volt, azt hittem, hogy menten leszakad. Bezzeg nem félt Sári, hanem úgy ment ki a színpadra, mintha örökké ott élt volna.

Sárinak, ha már felbomlott a házassága, a színi pályán kellett volna maradnia. Ha nem is vált volna belőle talán soha elsőrangú primadonna; de jó segédszínésznő lett volna belőle és mint olyan, mindig megkereste volna kenyerét.

Most bizony nem tudom mint el, hogy él. Én

alig-alig látom, ha néha nagyritkán ellátogat is hozzám, igazán csak felfut egy percre és az ő különös modorában hamar végez. Hogy van, édes jó mamuskám. Én jól vagyok. Jól vagyunk. No de most mennem kell! És ezzel már el is fut!

Én pedig odaállok az ablakhoz és utána nézek. A szemem megtelik könnyel, a szívem keserőséggel és csak sóhajtoztam, hogy: „Sári! Sári!”

Nagy Isten, mennyire szerettem ezt a gyermeket! Az uram azt mondja, hogy talán túlságosan is. Nem kellett volna annyira kényeztetni, annyira engedni a szeszélyeinek, nem kellett volna belőle princesse-t nevelni ... De hiszen, ha ő princessenek nevelődött, hát a Sanyi meg princnek, mégis milyen jó fiam ő nékem, milyen szerető, milyen szorgalmas fiam, aki miatt egy könyecsepp nem tolakodik a szemembe; aki itt éleszti a házi tűzhely melegét; mert hiszen nekünk az „öregeknek” már nagy szükségünk van ennek a tűzhelynek a melegére.

Mindig azt hiszem különben, hogy Sári egy napon csak hazatér. Nem szól semmit, hanem bevonul abba a kicsiny fehér szobácskába, amelyben leány-álmait álmodta és amely most olyan üres, olyan elhagyott, mintha visszavárná a gazdáját. Nem szól majd semmit, hanem magára ölti ismét a fehér babos házi ruháját, azután elkezdi szorgoskodni, a ház körül tenni, venni! . . .

De azt se bánám, — már ha ide vissza nem tér, — visszatérne a színpadra és a Blaháné lánya ott dolgozna, ott iparkodnék, ott keresné meg a kenyerét. Szép asszony, ifjú asszony és — hiszen mindenki láthatta, — van tehetsége annyi, hogy tisztességgel helyt álljon a színpadon, No meg én

is segíteném s nem hagyná el az én Istenem sem, aki pedig most olyan megpróbáltatást mért ránk; úgy-e Sári leányom?! . . .

Unokám összesen hat van. Kérem, ne tessék úgy olvasni, hogy: „hatvan”. Három unokám az én gyermekeim után, három pedig férjem elhunyt Margit leánya gyermekei. De hát mi nem szoktunk különbséget tenni gyermekeink között sem, hát unokáink is közösek. Megnevezem őket sorra: Sándor után Margit, vagy amint mi nevezzük: Mancsi. Sári gyermekei: Zoltán, Rózsi. Margit gyermekei: Paula, Martha és Sándor. Eddig ki van a féltucat.

Most pedig unokáimhoz fordulok, hogy ne vegyék tőlem, vagyis tőlünk rossz néven, hogy Mancika a kedvenc, de hát ő az egyetlen, aki közélünkben van, úgyszólván velünk, hát neki van hozzá alkalmja magát becsempészni szíveinkbe. No meg azután — amint már megírtam — érti is a módját. De azért legyenek a többi unokák is megnyugodva, hogy szeretjük bizony mi őket is, mindnek egyformán van szívünkben helye s csak azt sajnáljuk, hogy a nagy távolság és mellékkörülmények miatt csak ritkán adhatjuk szeretetünk külső jelét. Isten áldása legyen mindnyájukon.

LXXV. Egy színész-lakodalom.

Miként már előzőleg jeleztem, a Népszínházban működő újabb nemzedékről írni utódaimra hagytam, legyen nekik is egy örökségük Blaha Lujzától. Elképzelem, hogy fognak áldani, majd ha reájuk fog kerülni a sor úgy és sokat körmölni,

mint ahogy ezt most én teszem. No de mikor fog ez még náluk sorra kerülni, addig még sok víz fog a Dunán lefolyni, talán addigra már el is feledi az új nemzedék azt a régi nótát: „Lefelé folyik a Tisza, onnét többé nem jön vissza!” Vagy: „Maros vize folyik csendesén” stb. Mert ez a szerelmesek nótája, a szerelem pedig — amíg a világ lesz — mindig nagy szerepet játszik az emberek életében; így hát ezek dalait nem veszélyezteti a feledés. De nem erről akartam írni, hanem azokról a fiatalabb pályatársaimról, akár koruk, akár a Népszínház kötelékébe való tartozandóságukat nézve, kik még velem együtt játszottak, mielőtt én e kötelékből örök szerződésemm folytán kiléptem és akikről még naplómban említést nem tettem. Kezdem Siposné Dobosi Linán, ki Pártényné örökébe lépett, kettős kötelék fűz hozzá, először a kartársi. Értelmes, kitűnő művésznő, meglátszik rajta, hogy komolyan fogja fel hivatását és pályájának követelményeit mindig gondosan tartva szem előtt, ma szerepkörét a közönség osztatlan tetszése által jutalmazva tölti be. Nemde kíváncsiak a második kötelékre is, amely engem Dobosi Linához fűz; ez már idillikus, férjem egyik vőfénye volt 1861-ben Dobosi Linának, mikor férjhez ment Székesfehérváron Sipos Károly szerelmes színészhez. Ennek a színész-lakodalomnak ott-hon nagy híre volt. A lakodalmat Zsömböry rendezte, a menet a városon keresztül, a menyasszony lakásától a templomig gyalog ment. A vőfények, férjem, aki ma már csak násznagynak illene be, valamint a többi vőfények: Zichy Jenő gróf, Batthyány László gróf, Fiáth Imre, Hajós Kálmán, mind díszmagyarban voltak, valamint a két nász-

nagy is. Az esküvőt nagy lakodalom követte, amelyen, mint nekem elmondták, az egész város és megye fiatalsága résztvett. Ez ugyan nem tartozik szorosán véve naplóm keretébe, de megemlítem azért, hogy az utókor lássa, milyen tisztelet, szeretet és becsülésben volt a magyar színésznek abban az időben és a műveit társadalomban része. Amely felfogás ékesen rácsófol arra a szerintem furcsa felfogásra, mely szerint a színész és színésznőben nem látnak mást, mint komédiást. Nem szívesen bocsátkozom naplóm keretén kívül eső fejtegetésekbe, vagy elmefuttatásokba, de ennél a pontnál megtagadnám önmagamot, ha stációt nem tartók. Amilyen bántó reánk nézve ez a felfogás, kik nemcsak nemzeti hivatásunkat, de a közönség szóra-koztatására és jóízlése fejlesztésére irányuló tevékenységünknek eleget tenni iparkodunk, éppúgy megnyugtat az a tudat, hogy az élet színpadán sokkal több komédiás található, mint közöttünk. Elvitázhatatlan, hogy utóbbinak sikere sokkal könnyebb, mint a művészeké. Félre ne értsenek, az én bírálatom azokat veszi pártfogásába, akiket a művelt közönség ítélete emelt a művészek sorába.

LXXVI. új nemzedék. Zsazsa.

A második, kit megemlítek, Kápolnay Irén, aki úgy a tánc, mint játékban egyaránt megfelel kötelezettségének és a Népszínház kötelékében egy speciális űrt tölt be. Ő egy élő kinematográf, amely folyton kápráztat és gyönyörködtet. Kedvence Kápolnay Irén a nagyközönségnek is, Blaha Lujzá-

nak is és nagyon szereti Gegusnét Splényiné. Jön a harmadik: Fedák Sári (Zsazsa). Mikor először játszottam vele Gerő Károly darbjában: „Az asszony háború”-ban, már nagy jövőt jósltam neki magamban, látva nagy temperamentumát, láttam, hogy a színpad iránt érzett szeretete felülkerekedett egész lényén. Tagadhatatlan, hogy eddig is, mint operetténekesnő, páratlan sikereket ért el. Magyar szerzők operettjét 100 előadáson felül tartotta meg a műsoron, majdnem ugyanannyi egymást követő estén át, két különböző fővárosi színpadon. És éppúgy helyén volt Bob herceg, mint Kukorica Jancsi; de én komolyabb szempontból bírálom az ő tehetségét, amelynek játszói könnyedségét a mély érzés lengi át. Én Zsazsát magamban drámai szerepkörre szántam s legyen rossz próféta, ha nem lesz belőle drámai színésznő. Meg vagyok arról győződve, hogy igazi művészi sikereit ott fogja megérni. Mikor naplóm-ban Küry Kláráról írtam, azt jegyeztem meg, hogy még ő reá is visszatérek, akkor ugyanaz járt az eszemben, amit Zsazsáról írtam. Megérem én még azt az időt, hogy mind a kettőt mostani kötelékemben mint fiatal kollégáimat fogom üdvözölni. Akkor majd azt kérdem tőlük: Mit mondott Luiza néni? . . .

LXXVII. Egyről-másról.

Vannak bizonyos kérdések, amelyekkel a hírlapok a művésznökhöz olykor-olykor fordulnak véleményeiket kikérendő egy s másról, mint például: Mi a véleménye a búrokról, esetleg az orosz-japán

háborúról, a politikai helyzetről, a képviselő választások eredményéről s több hasonló, hivatásukba nem tartozó események felől.

Ma is egy levél akadt a kéziratos ládafiából a kezembe. úgy elgondolkoztam a tárgy felett s arra a meggyőződésre jutottam, hogy a hírlapíró urak vagy nem vesznek bennünket komolyan, vagy nevétségessé akarnak tenni és jót mulatnak a mi badar (bocsánat, tisztelet a kivételeknek) feleleteinken, oly tárgyról, amelyhez nem értünk. Nekünk is kérdéseket kellene hozzájuk intézni. Például mit érez N. N. úr, mikor a magas C-t akarná kivágni (persze, ha tudná), vagy melyik a legáltalánosabban használt varrótű? és miért éppen ez? Nemcsak a kérdésekre adandó válasz, hanem egyáltalában a hírlapokba írás nem kenyerem, nem mesterségem, — kérem, ne mosolyogjanak, hogy ezt írom, mikor éppen most jelenik meg naplóm s az én nevem három hónap óta ott ékeskedik A Polgár hasábjain. Ennek is megvan a maga története. Lelke rajta A Polgár szerkesztőségének, ők az okai mindennek. Az én lelkiismeretem tiszta. Én naplójegyzeteimet a magam gyönyörűségére tartogattam, ha időm engedte, vagy a szobához voltam kötve, elővettem egyet-mást belőle, elgondolkoztam a múlton, összehasonlítottam a jelennel és bizony sokszor reájöttem, hogy mennyivel más, jobb, szebb volt az a régi idő, mint most. Sokszor már régen elfelejtett események, vagy egyesek neveire akadtam s mindezek naplójegyzeteim nélkül rég örökre feledve lettek volna. Igen, ennek a naplónak célja volt nekem szolgálni, nem mondom, hogy majdan visszavonulásom után, csendben, füredi kis fészkekben nem szántam volna el magamat,

hogy mindezen írott emlékeimet összeállítva, napló alakjában a nyilvánosság elé bocsássam.

LXXVIII. 1920. karácsony.

Nekem szomorú karácsonyom ez. És szomorú karácsonya ez minden magyar szívnek. Sóhajunk száll Várad felé, könnyes szemmel gondolunk Aradra, Kassára, Pozsonyra, ahol vasbéklyóban van most a magyar dal és vájjon megérem-e én azt az időt, amikor megint vidáman hangozik a „ritka árpa, ritka rozs” és megvigasztalja a szíveket a Lavotta kesergője . . .

Szomorú évek teltek el azóta, hogy utoljára irtam e könyvecskébe. Háború, őszi forradalom, vörös uralom ... én bezárkóztam szobámba és ott is sírtam, ahol senkise látott. Nagy volt a szomorúságom és már nem vágyakoztam vissza a színpadra, a publikum elé . . . az embereket kerülni akartam . . . fáj a jelen és a múltba kellett visszamenekülnöm, hogy vigaszt találjak . . .

Amikor pedig megjött a felszabadulás, amikor bevonult büszkén és önérzetesen a nemzeti hadsereg, széles jókedvem támadt és — nótába kezdtem ... A házam népe csodálkozva hallgatta, hogy mi lesz ebből: Blaháné megint énekel! . . .

Aztán fölkerestek megint az emberek és nagy vala szívemnek a gyönyörúsége. Olyan ünnepséget rendeztek a születésem napjára, hogy álmolni se mertem volna soha. A sok gratuláció, a sok virág, levél, köszöntő és egyéb ajándék könnyekre fakasztott, amikor pedig egy szép őszi reggelen a Nép-

színház falán megpillantottam az utcajelzőtáblát, hogy: „Blaha Lujza-tér”, hát úgy megdobbant a szívem és úgy kalapált, hogy azt hittem „no most mindjárt kiugrik a helyéből! . . .”

Hogy ezt megérhettem! ... És ha még megérhetném, hogy egyszer, csak egyetlenegyszer is Odaállhatnék a váradi, az aradi, a kassai, a pozsonyi és a temesvári közönség elé és elénekelhetném nekik, hogy: „Magasan repül a daru, szépen szól! . . .” vagy azt, hogy: „Feketeszem éjszakája . . .” hát a világ legboldogabb teremtese én volnék . . .

*

Becsukom kis könyvecskémet, nem kap belőle több levelet a szedő. Ami még megmaradt benne, az nem való még kandi szemeknek, azt nem szabad még kidobolni, arról még nem jó tudni senkinek. Csak az én titkom, csak az én feljegyzésem maradjon az még egy időre, nehogy egyszerre csak hadakoznom kelljen azokkal, akik rám támadnának ekként: „Nini, ez a Blaháné nem hagy nyugtot az embernek, kiviszi a piacra azt, amit rólam, rólad, rólunk tud!” És ez volna a jobbik eset. De fölkerelkednének azok is, akik ezt kiáltoznák: „No nézd, ez a Blaháné hogy leírja, hogy ő így, meg amúgy; hogy mi jóba, mi rosszba volt sorja: hogy kit szeretett, ki szerette őt . . . Hát mi közöm nékem ehhez!?”

Ez volna a rosszabbik eset és ettől fázva félek; azért hát a legutóbbi években tett följegyzéseimet most szépen elrakosgatom és amikor már

nem lesznek olyan frissek a dolgok, akkor közlöm majd a naplómnak ezen részét is.

Most pontot teszek hát és lakat alá veszem a Blaháné naplóját. Manczika, kedves kis unokám, állj ide őrségnek az almárium elé és ki ne add a nagymama könyvecskéjét, akárki kérje is. Elég volt a fecsegésből; majd — folytatjuk jövőre.

Blaha Lujza.

